

**ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН СОНГУУЛИЙН ТАЛААРХ ПАРЛАМЕНТЫН ЗАСАГЛАЛТАЙ
ОРНУУДЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ**

(Тойм судалгаа)

Г.Билгээ

АГУУЛГА

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

**ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН СОНГУУЛИЙН ТАЛААРХ ПАРЛАМЕНТЫН ЗАСАГЛАЛТАЙ ОРНУУДЫН
ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ**

1.ТҮҮХЭН ЭХ СУРВАЛЖ

1.1.Парламентаас сонгогдсон БНМАУ-ын анхны Ерөнхийлөгчийг сонгосон үйл явц

1.2.1992 оны Үндсэн хууль батлах явцад Ерөнхийлөгчийн эрх зүйн байдал ба түүнийг сонгох журмын талаар үзэл баримтлал

1.2.1.Ерөнхийлөгчийн эрх зүйн байдлын талаар

1.2.2.Ерөнхийлөгчийг сонгох журмын талаар

1.3.Шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойших нөхцөл байдал

1.3.1.2017 оны Зөвлөлдөх санал асуулгаар хэлэлцсэн байдал

1.3.2.2019 онд Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн талаар

2.ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

2.1.“Төрийн тэргүүн”-ий талаар нэршил

2.2.Төрийн тэргүүний институт

2.3.Парламентын засаглалтай орнуудад төрийн тэргүүнийг сонгох, томилох хэлбэр

2.3.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тогтолцоо

2.3.1.Ард түмний шууд сонгууль

а) Энгийн олонхын буюу мажоритар тогтолцоо

б) Хоёр шатлал бүхий тогтолцоо

в) Давуу эрхтэй саналын буюу санал хураалтын түргэвчилсэн тогтолцоо

2.3.2.Шууд бус сонгууль

а) Дийлэнх олонхын тогтолцоо

б) Парламентын шийдвэрээр томилох

2.4.Парламентын засаглалтай орнуудад Ерөнхийлөгчийг сонгох хэлбэр

2.4.1.Ерөнхийлөгчийг парламентаас сонгох

2.4.2.Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн сонгуулиар сонгох

2.4.3.Ерөнхийлөгчийг сонгогчдын коллегийг сонгох

ХАВСРАЛТУУД

Хавсралт 1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992) ба Монгол Улсын Их цаазын төслүүдийн (1991.VI.05, X.05, XI.07) харьцуулалт

Хавсралт 2. Парламентын засаглалтай орнуудын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хэлбэр

Хавсралт 3. Парламентын засаглалтай орнуудын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаарх Үндсэн хуулийн зохицуулалт

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

- Хүснэгт 1. Шинэ Үндсэн хуулийн төслийг хэлэлцэн баталсан цаглабар
- Хүснэгт 2. Парламентын засаглалтай орнууд дахь “төрийн тэргүүн”-ий нэршил
- Хүснэгт 3. Парламентын засаглалтай улсуудыг Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хэлбэрээр ангилсан байдал
- Хүснэгт 4. Парламентын санал хураалт (эхний шат)-аар Ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босго
- Хүснэгт 5. Бүх нийтийн сонгуулиар Ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босго
- Хүснэгт 6. Сонгуулийн коллегийг Ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босго

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

АИХ	Ардын Их Хурал
БНМАУ	Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс
БНМАУ	Бүгд Найрамдах Улс
БНМУ	Бүгд Найрамдах Молдова Улс
ЗХУ	Зөвлөлт Холбоот Улс
ИБУИНХУ	Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Хаант Улс
МАХН	Монгол Ардын Хувьсгалт Нам
ОХУ	Оросын Холбооны Улс
УБХ	Улсын Бага Хурал
УИХ	Улсын Их Хурал

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Өмнөх ба одоогийн Үндсэн хуулийн зохицуулалт

1990 онд Ардын Их Хурлаар баталж, 1992 оны Үндсэн хууль батлагдтал дагаж мөрдсөн “Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай” хуулиар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийг парламентаас сонгохоор зохицуулж, 1990 онд анхны Ерөнхийлөгч Ардын Их Хурлаас сонгогдож байв.

Үндсэн хууль тогтоогчид Ерөнхийлөгчийн төрийн тогтолцоонд эзлэх байр суурь болон бүрэн эрхэд түүнийг сонгох журам ихээхэн нөлөөтэй гэдгийг сайн ойлгож байжээ. Ерөнхийлөгч парламентаас сонгогдвол түүний бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх нөхцөл бололцоо харьцангуй хязгаарлагдмал байх бол бүх нийтээр сонгогдсон Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэл, асуудалд хандах хандлага, бусад институттэй харилцах байдал огт өөр байна. Ардын Их Хурал Үндсэн хуулийн төслийг хэлэлцэх явцад бүх нийтээр сонгох хувилбар дэмжигдэж байсан.

Үндсэн хуулийн Гучин нэгдүгээр зүйлд Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа, эсхүл хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлэхээр, мөн Ерөнхийлөгчийн сонгууль “хоёр шаттай байна” гэж хуульчилсан. 2017 онд хийсэн Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалын хэсэгт хийсэн дүн шинжилгээгээр эхний хэсэгт Ерөнхийлөгч улс төрөөс хараат бус байх үзэл санаатай зарим талаар зөрчилдөж байгааг, дараагийн хэсгийн “хоёр шат” гэдгийг тодруулах шаардлагатай гэсэн дүгнэлт, зөвлөмжийг гаргасан байна.

Ерөнхийлөгчөөр 45 нас хүрсэн, сүүлийн 5-аас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол Улсын уугуул иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгох ба ингэхдээ нэг удаа улируулан сонгож байсныг Үндсэн хуульд 2019 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр 50 нас хүрсэн хүнийг 6 жилийн хугацаагаар зөвхөн нэг удаа сонгохоор өөрчилсөн билээ.

Олон улсын туршлага

Тухайн улсын төрийн удирдлагын хэлбэр, төрийн эрх мэдлийг хуваарилах зарчмаас наад зах нь төрийн тэргүүний нэршил, цаашлаад төрийн тэргүүнийг сонгох, томилох асуудал хамаарч, эцэст нь төрийн тэргүүний бүрэн эрх хамаардаг.

Нэршлийн хувьд гадаад орнуудад “Ерөнхийлөгч”-ийг “Head of state, President, Chef d’Etat, Governor-general” зэрэг олон янзын нэршлээр томьёолдог ба өнөө цагт Ерөнхийлөгч нь бүгд найрамдах засаглалтай улсын төрийн тэргүүн гэсэн утга санааг илэрхийлдэг. Парламентын бүгд найрамдах улсад төрийн тэргүүн, ерөнхийлөгчийн бүгд найрамдах улсад төр, засгийн тэргүүн байна.

Олон Улсын Парламентын Холбоо (IPU)-ны гишүүн парламентын засаглалтай 75 орны Үндсэн хуулиас үзэхэд, 57 хувь нь ерөнхийлөгчтэй (Герман, Израил, Монгол гэх мэт), 39 хувь нь эзэн хаан (Бельги, Нидерланд, Япон гэх мэт), хатан хаан (ИБУИНХУ), амбан захирагчтай (Австрали, Ямайка гэх мэт) байна.

Судалгаанд хамрагдсан парламентын засаглалтай орнуудад төрийн тэргүүнийг янз бүрийн аргаар сонгох, эсхүл томилж байна. Тухайлбал, 13 улсад Эзэн хаан угсаа залгамжилдаг бол Лесото, Малайз, Камбож зэрэг улсуудад Эзэн хааныг Сонгуулийн коллегийос сонгож, эсхүл томилж байна. Харин Хамтын нөхөрлөлийн 13 улсад Амбан захирагчийг Хатан хаан Элизабет II томилж байна.

Ерөнхийлөгчтэй нийт 43 улсын төрийн тэргүүнийг сонгодог гурван хэлбэр байна. Ихэнх улсад буюу 63 хувьд нь Ерөнхийлөгчийг Парламентаас (Израил, Унгар, Швейцар гэх мэт), эсхүл Сонгуулийн коллегийос (Герман, Итали, Энэтхэг гэх мэт), үлдсэн 37 хувь нь бүх нийтийн сонгуулиар (Ирланд, Португал, Финланд) тус тус сонгож байна.

Зарим дотоод, гадаадын судлаачид Ерөнхийлөгчийг хаанаас сонгох нь тийм чухал биш, харин ямар бүрэн эрхийг эдлүүлэх вэ гэдэг л маш чухал гэж үздэг юм байна.

Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тогтолцоо нь хууль тогтоох байгууллагын сонгуулиас ялгаатай бөгөөд ерөнхийдөө ард түмний шууд болон шууд бус сонгууль гэж хоёр ангилдаг.

Ард түмний шууд сонгуулийн тогтолцоог дараах байдлаар гурав ангилна:

1) энгийн олонхын буюу мажоритар тогтолцоонд хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч ялалт байгуулдаг;

2) хоёр шатлал бүхий тогтолцоо нь эхний шатны санал хураалтад сонгогчдын үнэмлэхүй олонхын санал авах шаардлагатай ба хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч ийм санал аваагүй бол эхний шатанд тэргүүлсэн хоёр нэр дэвшигчийн хооронд хоёр дахь шатны санал хураалт явагдаж, санал хураалтад оролцсон сонгогчдын олонхын санал авсан нь сонгогдоно;

3) давуу эрхтэй саналын тогтолцоо буюу санал хураах түргэвчилсэн тогтолцоонд сонгогчид нь нэр дэвшигчдийг давуу эрхээр эрэмбэлэх боломжийг олгодог, хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч сонгогчдын үнэмлэхүй олонхын саналыг аваагүй бол хамгийн бага санал авсан нэр дэвшигчийг хасаж, түүний саналыг дараагийн сонголтод шилжүүлэх ба энэхүү хасагдах, дахин хуваарилах үйл явц нь нэг нэр дэвшигч олонхын санал авах хүртэл үргэлжилдэг.

Шууд бус сонгуулийн тогтолцоог дараах байдлаар хоёр ангилна:

1) дийлэнх олонхын тогтолцоо нь засгийн газар болон сөрөг хүчний намуудад хараат бус, улс төрийн хувьд төвийг сахисан ерөнхийлөгчийг сонгохын тулд олонхын дүрмийг ашигладаг;

2) парламентын шийдвэрээр томилох нь ерөнхийлөгчийг өрсөлдөөнтэй сонгуулиар сонгохын оронд явуулдаг хувилбар юм.

ЭЭРЭГ ТАЛ	СӨРӨГ ТАЛ
Ард түмний шууд сонгуулийн хувьд	
<ul style="list-style-type: none"> • Ингэж сонгогдсон Ерөнхийлөгч улс төрийн аливаа хямралын үед итгэлтэй, зоримог ажиллах, шийдэмгий арга хэмжээ авах боломж илүү байдаг. • Энгийн олонхын буюу мажоритар тогтолцоо нь шударга, энгийн, хямд, үр дүнтэй тул Ерөнхийлөгчийг сонгох хамгийн хялбар арга юм. • Давуу эрхтэй саналын тогтолцоо буюу санал хураах түргэвчилсэн тогтолцооны үед санал хураалтыг нэг удаа явуулах боломжтой. 	<ul style="list-style-type: none"> • Энгийн олонхын буюу мажоритар тогтолцоонд сонгогчдын талаас бага хувь нь дэмжигдсэн нэр дэвшигч сонгогдох боломжтой; нэр дэвшигчдийн тоог хоёр болгох буюу улс төрийн дуу хоолойг бууруулдаг. • Хоёр шатлал бүхий тогтолцооны эцсийн үр дүнд цөөнх Засгийн газрыг удирдаж, засаглах чадвар буурах магадлалтай. Үүнээс үүдэн гарах магадлалтай засаглалын асуудлууд нь харилцан уялдаатай институцын бүтцийг нэгэн зэрэг авч үзэх нь чухал байдаг. • Ерөнхийлөгчийн сонгуульд дэвшүүлж байгаа мөрийн хөтөлбөр нь Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөртэй давхцах, эсвэл сөргөлдөх эрсдэлтэй.

Шууд бус сонгуулийн хувьд

- Орон даяар явуулдаг сонгуулийн тоо цөөрснөөр улс төржилт тодорхой хэмжээгээр багасахын зэрэгцээ ерөнхийлөгчийн сонгуулийн зардал үлэмж хэмнэгдэнэ.
- Улс төрийн зөрчил, тэмцэл багасч, төрийн тэргүүн - ерөнхийлөгч үндэсний эв нэгдлийн билэгдэл байх боломж нөхцөл илүү хангагдана.
- Ерөнхийлөгчийг улс төрийн хувьд төвийг сахисан, нам бус хүн гэдгийг батлах нэмэлт боломжуудыг нээж өгдөг.
- Парламент, эсхүл сонгуулийн коллегисог сонгогдох тохиолдолд эдгээр институцэд олонхын намаас нэр дэвшигч сонгогдох магадлал өндөр байна. Ингэснээр улс төрийн бүх эрх мэдэл нэг улс төрийн хүчний гарт төвлөрөх, хариуцлага, хяналт сулрах, иргэдийн нийтлэг эрх ашгаас илүүтэйгээр улс төрийн нам, бүлэг фракцын ашиг сонирхлыг илүү харгалзсан сонголт хийх магадлалтай.
- Парламентын шийдвэрээр томилох нь засгийн газар нь дангаараа ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх ардчилсан бус нөхцөлийг бүрдүүлдэг.

ЕРӨНХИЙЛӨГЧИЙН СОНГУУЛИЙН ТАЛААРХ ПАРЛАМЕНТЫН ЗАСАГЛАЛТАЙ ОРНУУДЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

1.ТҮҮХЭН ЭХ СУРВАЛЖ

Ерөнхийлөгчийн институц нь парламент, засгийн газар зэрэг төрийн бусад институцүүдийг бодвол харьцангуй хожуу үүссэн. Ерөнхийлөгчийн институц анх 1787 оны АНУ-ын Үндсэн хуулиар тогтоогдож байсан. Энэхүү институц нь дэлхийд хурдан тархаж, эдүгээ НҮБ-ын гишүүн 200 гаруй орноос 150 орчим нь ерөнхийлөгчийн институцыг тогтоосон байна. Чухамхүү ерөнхийлөгчид олдсон бүрэн эрхээр нь бид тухайн улсыг ерөнхийлөгчийн, парламентын, эсхүл холимог бүгд найрамдах улс гэж төрийн удирдлагын хэлбэрээр ангилах боломжтой байдаг. Энэ нь уг институц төрийн тогтолцоонд эзлэх байр суурийг илэрхийлэх юм.³⁰⁶

Монголчуудын өвөг Хүннүгийн 24 аймгийн зонхилогчдоос шилэгдэн сонгогддог байсан шаньюйгаас эхлээд 1992 оны шинэ Үндсэн хуулийн дагуу бүх нийтийн сонгуулиар сонгогддог Монгол Улсын Ерөнхийлөгч хүртэлх үе үеийн төрийн тэргүүн, түүхэн уламжлалын талаар манай улсын эрдэмтэн судлаачдын судалгааны бүтээлүүдэд тодорхойлсныг Удирдлагын академиас нэгтгэн танилцуулсан байна.³⁰⁷

Үүнээс 1992 оноос хойших Монгол Улсын төрийн тэргүүн болох Ерөнхийлөгч, түүний сонгуулийн талаар судалгааны энэ хэсэгт авч үзье.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

³⁰⁶ Энхбаатар Ч., Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн институцын онцлог, үүсэл, хөгжил. Удирдахуйн онол, практикийн асуудлууд (Эрдэм шинжилгээний асуудлууд). 2020, №1 (23). 14 дэх тал.

³⁰⁷ Удирдлагын академи. Монгол Улсын төрийн тогтолцоон дахь Ерөнхийлөгчийн байх суурь: Бүрэн эрхийн шинжилгээ. УБ., 2019 он. 21-29 дэх талууд.

1.1. Парламентаас сонгогдсон БНМАУ-ын анхны Ерөнхийлөгчийг сонгосон үйл явц

Ерөнхийлөгч бол Монгол Улсын төрийн тогтолцоонд цоо шинээр бий болсон албан тушаал юм.³⁰⁸ 1960 онд батлагдсан Үндсэн хуульд 1990 онд оруулсан нэмэлтээр³⁰⁹ төрийн шинэ байгууллыг тогтоож, тэр дундаа Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс (БНМАУ)-ын Ерөнхийлөгчийн албан тушаалыг бий болгосон юм.³¹⁰

1988 оноос 1990 оны эхэн хүртэлх хугацаанд Монгол Улсын тэргүүн нь хамтын биш, намын удирдагч хавсарсан биш, төрийн дээд албан тушаалтан байх нь зүйтэй гэдэг дүгнэлтэд хүрч, эцэстээ Ерөнхийлөгчийн хоёр хувилбарыг боловсруулан түүнээс сонголт хийсэн юм. Тухайлбал, 1988 оны 12 дугаар сард болсон Монгол ардын хувьсгалт нам (МАХН)-ын төв хорооны V бүгд хурал “төрийн байгуулалтыг ардчилах зорилт”-ын дотор тэр үеийн БНМАУ-ын Ардын Их Хурал (АИХ)-ын дарга (орон тооны бус)-ыг АИХ-ын Тэргүүлэгчдийг удирдах үүрэгтэй, төрийн дээд албан тушаалтан байхаар бүрэн эрхийг нь тодорхойлохоор тогтсон. Энэ санааг цаашид гүнзгийрүүлэн боловсруулах явцад АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн Төрийн байгуулалтын хэлтэс “БНМАУ-ын төрийн дээд байгууллагын тогтолцоо ямар байх тухай” саналыг боловсруулж, МАХН-ын Улс төрийн товчоо, АИХ-ын Тэргүүлэгчдэд танилцуулжээ.

Энэ саналд ирээдүйн төрийн байгууллагын тогтолцоог тодорхойлохдоо: “засаг хуваах” (тэр үеийн хэллэг) букуу “эрх мэдэл хуваарилах” (одоогийн хэллэг) онолыг хүлээн авах нь зүйтэй гэж дурдаад шинэ тогтолцоог тодорхойлохдоо: Ерөнхийлөгч–Парламент–Засгийн газар, эсхүл Парламент–Ерөнхийлөгч–Засгийн газар гэсэн хоёр хувилбарын аль нэгийг сонгох шаардлагатай гэсэн саналыг толилуулжээ. Энэ саналд Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн институц бий болгох санааг анх ийнхүү гаргаж, парламентын засагт улсын ерөнхийлөгчийн хувилбар илүү зохистой хэмээн үзжээ.³¹¹

Ийнхүү АИХ-ын Тэргүүлэгчдээс боловсруулсан үзэл баримтлалын дагуу АИХ-аас “БНМАУ-ын төрийн дээд байгууллагын бүтцийн тухай” тогтоол гарч, түүнд БНМАУ-ын төрийн тэргүүн нь Ерөнхийлөгч байхаар тогтоосон.

Хуулийн төслийг АИХ-ын IX чуулганаараа хэлэлцэж, 1990 оны 05 дугаар сарын 12-ны өдөр “БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай” хуулийг³¹² баталсан. Нэмэлтийн тухай хуулийн 11-17 дугаар зүйлд төрийн дээд байгууллагын шинэ тогтолцоонд Ерөнхийлөгчийн эзлэх байр, сонгогдох, ажил хариуцах ёс, түүнд тавих шаардлага, үндсэн бүрэн эрх, түүний эхлэх, дуусгавар болох, хариуцлага хүлээх үндэслэлийг, мөн хуулийн 13 дугаар зүйлд БНМАУ-ын Ерөнхийлөгч бол Ардын төрийн тэргүүн, БНМАУ-ын тусгаар тогтнол, Монголын ард түмний эв нэгдлийн баталгаа гэж тодорхойлоод Ерөнхийлөгчийн албан тушаалд хоёр ба түүнээс дээш хүний нэрийг дэвшүүлэн, АИХ-ын нийт депутатын олонхын саналаар сонгож, тангараг өргөснөөр бүрэн эрх нь эхэлж байхаар тогтоосон байв. Монгол Улсад Ерөнхийлөгч гэсэн Үндсэн хуулийн эрх зүйн шинэ байгуулалт (институц) ийнхүү бий болсон.

³⁰⁸ Амарсанаа Ж. Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн баталгаа. “Ерөнхийлөгчийн институтыг боловсронгуй болгох нь” онол практикийн бага хурлын эмхэтгэл. УБ., 2003.

³⁰⁹ “БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай” хууль. БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын 2 дахь удаагийн сонгуулийн 9 дүгээр чуулганы 1990.05.12-ны өдрийн хуралдаанаар батлагдсан. **Эх сурвалж:** Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын Ардын Их Хурал ба Монгол Улсын Үндсэн хууль – 1990-1992. Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ., 2016. 443-451 дэх тал.

³¹⁰ Чимид Б. Ардчилсан Үндсэн хууль бол Монголын ард түмний бүтээл. “Ардчилсан Үндсэн хууль-20” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2012. 11 дэх тал.

³¹¹ Чимид Б. Ерөнхийлөгчийн байгуулалтын талаарх Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. “Ерөнхийлөгчийн институтыг боловсронгуй болгох нь” онол практикийн бага хурлын эмхэтгэл. УБ., 2003. 14-19 дэх талууд.

³¹² “БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай” хууль. БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын 2 дахь удаагийн сонгуулийн 9 дүгээр чуулганы 1990.05.12-ны өдрийн хуралдаанаар батлагдсан. **Эх сурвалж:** Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын Ардын Их Хурал ба Монгол Улсын Үндсэн хууль – 1990-1992. Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ., 2016. 443-451 дэх тал.

Өөрөөр хэлбэл, парламентаас сонгогддог, түүний өмнө хариуцлага хүлээдэг гол зарчмын хувьд парламентын бүгд найрамдах улсын ерөнхийлөгчийн статустайгаар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн албан тушаалыг анхлан бий болжээ. Ийнхүү төр тэргүүлдэг байгууллага нь бие даан, шийдвэрээ өөрөө шууд батлан гаргадаг болов.³¹³

Ийнхүү 1990 оны 09 дүгээр сарын 03-ны өдөр “Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай” хууль, АИХ-ын анхдугаар хуралдааны дэгд заасан журмын дагуу Ерөнхийлөгчид АИХ-ын депутатуудын дотроосоо нэр дэвшүүлэн хэлэлцэн нууцаар санал хурааж, Санал хураах комиссын³¹⁴ тогтоолыг³¹⁵ үндэслэн БНМАУ-ын анхны Ерөнхийлөгч Пунсалмаагийн Очирбат АИХ-аас сонгогдсон³¹⁶ байна.

БНМАУ-ын Ерөнхийлөгч 1993 оны 06 дугаар сарын 17-ны өдрийг хүртэл Парламентаас сонгогдсон Ерөнхийлөгч шинэ Үндсэн хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулж байсан.³¹⁷

1.2.1992 оны Үндсэн хууль батлах явцад Ерөнхийлөгчийн эрх зүйн байдал ба түүнийг сонгох журмын талаар үзэл баримтлал

1.2.1.Ерөнхийлөгчийн эрх зүйн байдлын талаар

Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах комиссын дарга, БНМАУ-ын Ерөнхийлөгч П.Очирбатын хэлсэн үг, тавьсан илтгэлүүдэд Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах комисс Ерөнхийлөгчийн эрх зүйн байдлын талаар ямар байр суурь баримталж байсан нь тодорхой харагддаг.

Эдгээрийг тоймловол: АИХ-ын IX чуулганы хуралдаанд тавьсан “БНМАУ-ын төрийн эрх барих дээд байгууллагын бүтцийг өөрчлөн шинэчлэх тухай БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай хуулийн төсөл” илтгэлд: *“улс оронд эдийн засаг, улс төрийн дорвитой шинэчлэл хийх, төрийн үйл хэргийг жолоодох арга хэлбэрийг боловсронгуй болгох, түүнд ардчилсан ёс, төвлөрсөн ёс хоёрыг зөв хослуулах зорилт нь Парламентын буюу төлөөлөгчдийн засаглалыг Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэлтэй хослуулах замаар хууль тогтоох, хянах, гүйцэтгэх механизмын харилцан уялдааг сайжруулахыг зүй ёсоор шаардаж байна”* гээд *“төсөлд зааснаар Ерөнхийлөгчийн албан тушаал бий болгохдоо төрийн эрх барих дээд байгууллага нь АИХ хэвээр байж, хууль тогтоох байнгын байгууллага нь Улсын Бага Хурал, гүйцэтгэн захирамжлах дээд байгууллага нь Засгийн газар байх тийм нөхцөлийг харгалзан үзсэн юм. Ийм нөхцөл байдалд хууль тогтоох, гүйцэтгэн захирамжлах үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулахад Ерөнхийлөгч чухал үүрэг гүйцэтгэх учиртай. Чухам ийм л зохион байгуулалттай байвал төрийн хууль, төлөөлөгчдийн байгууллагын бусад шийдвэр хэрэгжих нэмэлт баталгаа бүрдэж хэрэгжих болно.”*; Улсын Бага Хурал (УБХ)-ын III чуулганы хуралдаанд тавьсан “Монгол Улсын Их цааз” (Үндсэн хууль)-ын төслийн талаар” илтгэлд: *“...харьцангуй бие даасан эрх бүхий ерөнхийлөгчтэй байх саналыг сонгож авсан”* тухай дурдаад, *“...шинэ төсөл ёсоор Ерөнхийлөгч төрийн гурван оргилын үйл ажиллагааг холбож, тэдний хоорондын харилцаанд үүсч болох зарим ээдрээтэй асуудлыг*

³¹³ Чимид, Б. Ерөнхийлөгчийн байгуулалтын талаарх Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. “Ерөнхийлөгчийн институтыг боловсронгуй болгох нь” онол практикийн бага хурлын эмхэтгэл. УБ., 2003. 20-21 дэх талууд.

³¹⁴ БНМАУ-ын АИХ-ын “Комисс байгуулах тухай” 1990.09.03-ны өдрийн №06 тогтоол. **Эх сурвалж:** Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын Ардын Их Хурал ба Монгол Улсын Үндсэн хууль – 1990-1992. Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2016.

³¹⁵ БНМАУ-ын АИХ-ын Санал тоолох комиссын “Санал тоолсон дүнгийн тухай” 1990.09.03-ны өдрийн №01 тогтоол. **Эх сурвалж:** Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын Ардын Их Хурал ба Монгол Улсын Үндсэн хууль – 1990-1992. Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2016. 82 дахь тал.

³¹⁶ “БНМАУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгох тухай” хууль. 1990.09.03-ны өдөр батлагдсан. **Эх сурвалж:** Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын Ардын Их Хурал ба Монгол Улсын Үндсэн хууль – 1990-1992. Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2016. 81 дэх тал.

³¹⁷ Долгоржав Я. Нээлтийн үг. “Ерөнхийлөгчийн институтыг боловсронгуй болгох нь” онол практикийн бага хурлын эмхэтгэл. 2003. 13 дахь тал.

зохицуулах, тэнцвэржүүлэх, тэнцвэржилтийг барьж байх ийм үүрэгтэй байвал яасан юм гэж үзсэн юм”; АИХ-ын чуулганы II хуралдаанд тавьсан “Монгол улсын Их Цаазын төслийг ард нийтээр хэлэлцүүлсэн дүн, шинэ төслийн тухай” илтгэлд: “...Монгол Улсын хөгжлийн түүхэн сургаамж, шилжилтийн үеийн онцлог зэргийг харгалзан **зохих бүрэн эрхтэй ерөнхийлөгчтэй** төрийн удирдлагын парламентын хэлбэрийг сонгон авч байна.”; “Ерөнхийлөгч нь **төрийн тэргүүн**, Монголын ард түмний **эв нэгдлийн бэлгэдэл байх** хууль зүйн үндэслэлийг тогтоох үзлийг баримталсан юм.”; “Их Цаазын төслийн ёсоор Ерөнхийлөгч нь **зонхилж төрийн гүйцэтгэх эрх мэдлийн хүрээнд ажиллах чиглэлтэй** байгаа бөгөөд төрийн тэргүүний хувьд хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүхийн байгууллагыг удирдах ажиллагаанд **зохицуулах зарчим, чиг үүрэгтэй** байна.”; “Парламентын удирдлагын хэлбэр зонхилж байгаа зарим орны ерөнхийлөгчийн **эрх хэмжээтэй харьцуулахад** манай Ерөнхийлөгчид нэлээд эрх эдлүүлэхээр төсөлд оруулсан боловч Ерөнхийлөгч төрийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх буюу Засгийн газрын үйл ажиллагааг чиглүүлэхтэй холбогдсон эрх хэмжээ одоогийн төсөлд арай дутмаг байгаа юм.” гэж тус тус хэлжээ.

Эдгээрээс үзвэл, Ерөнхийлөгчийн чиг үүргийг төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын хоорондын уялдаа холбоог хангах үүрэгтэй холбон авч үзэж байсан байна. Түүнчлэн Монгол Улсын Ерөнхийлөгч нь бусад парламентын бүгд найрамдах улсын төрийн тэргүүнтэй харьцуулбал, илүү бүрэн эрхтэй гэдгийг хоёрдмол утгагүйгээр хэлж байв.

1.2.2.Ерөнхийлөгчийг сонгох журмын талаар

АИХ дээр мэтгэлцээн өрнөсөн гол асуудал нь Ерөнхийлөгчийг хаанаас сонгох тухай асуудал байсан.³¹⁸

Үндсэн хууль тогтоогчид ерөнхийлөгчийн төрийн тогтолцоонд эзлэх байр суурь болон бүрэн эрхэд түүнийг сонгох журам ихээхэн нөлөөтэй гэдгийг сайн ойлгож байжээ. Хэрэв ерөнхийлөгч парламентаас сонгогдвол түүний бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх нөхцөл бололцоо харьцангуй хязгаарлагдмал байх бол бүх нийтээр сонгогдсон ерөнхийлөгчийн зангарга, асуудалд хандах хандлага, бусад институцтэй харилцах байдал огт өөр байна.

Тухайлбал, Ерөнхийлөгчийг сонгох журмын талаар дараах байр суурийг илэрхийлж байсныг тоймловол: АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн дарга П.Очирбат АИХ-ын IX чуулганы хуралдаанд тавьсан илтгэлдээ “БНМАУ-ын төрийн эрх барих дээд байгууллагын бүтцийг өөрчлөн шинэчлэх тухай БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн нэмэлтийн тухай хуулийн төсөл” илтгэлдээ: **“Ерөнхийлөгчийг БНМАУ-ын АИХ-аас сонгох хувилбарыг сонгон авч байна. Ерөнхийлөгчийг ард түмнээс шууд сонгох гэсэн санал цөөнгүй байгааг бид тал талаас нь авч үзлээ. Хэрэв ийнхүү шууд сонговол, Ерөнхийлөгч нь АИХ-тайгаа адил түвшинд байхад хүрнэ. Тэгээд төрийн хяналтаас гадуур, бүхнийг шийддэг, өөрийн үзэл бодлоо УБХ-даа тулган хүлээлгэх онцгой эрх мэдэлтэй албан тушаалтан болчих вий дээ гэж үзэх талтай. Ингэхгүй гэх баталгаа ч хараахан олдохгүй байна.”** гэж байжээ.

БНМАУ-ын Ерөнхийлөгч, Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах ажлыг зохион байгуулах комиссын дарга П.Очирбат УБХ-ын 1991 оны 10 дугаар сарын 17-ны өдрийн хуралдаанд тавьсан илтгэлд “...Шинэ төслийн ёсоор **Ерөнхийлөгч ард түмнээс нэр дэвшин, Их Хурлаас сонгогдсон төрийн тэргүүнийхээ** хувьд өөрөө ард түмэн, түүний төлөөлөгчдийн байгууллагын хяналтад байхын зэрэгцээ төрийн дээд эрх мэдлээ хэрэгжүүлдэг байгууллагуудын аль нэг нь бүрэн эрхээ хэтрүүлж эхлэхэд хянаж хориг тавих

³¹⁸ “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” Дүн шинжилгээ. УБ., 2015. 37-40 дэх тал.

бололцоо бүхий харилцан уялдсан эрх хэмжээтэй байх нь зүйтэй гэж үзсэн.” гэсэн байна.³¹⁹

Шинэ Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах үед дээрх санал өөрчлөгдсөнийг БНМАУ-ын Ерөнхийлөгч, Комиссын дарга П.Очирбатын АИХ-ын чуулганы 1991 оны 11 дүгээр сарын 13-ны өдрийн хуралдаанд тавьсан “Монгол Улсын Их цааз (Үндсэн хууль)-ын төслийг ард нийтээр хэлэлцүүлсэн дүн, шинэ төслийн тухай” илтгэлээс харж болох юм. Их цаазын төслийг ард нийтээр хэлэлцүүлэх³²⁰ явцад энэ талаар гаргасан саналыг харгалзан ийнхүү Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хувилбарыг ийнхүү шинэчилжээ. (Шигтгээ 1.)

Шигтгээ 1. БНМАУ-ын АИХ-ын чуулганы 1991.11.13-ны өдрийн хуралдаанд БНМАУ-ын Ерөнхийлөгч, Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах ажлыг зохион байгуулах комиссын дарга П.Очирбатын тавьсан “Монгол Улсын Их цааз /Үндсэн хууль/-ын төслийг ард нийтээр хэлэлцүүлсэн дүн, шинэ төслийн тухай” илтгэлээс

...Их цаазын төсөлд Ерөнхийлөгчийг сонгох сонгууль хоёр шаттай байхаар тогтоосон юм. Их цаазын төслийг ард нийтээр хэлэлцүүлэх явцад энэ талаар гаргасан саналыг харгалзан үзэж Комисс Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хувилбарыг доорх байдлаар шинэчиллээ.

Ерөнхийлөгчийн анхан шатны сонгуульд оролцсон нийт сонгогчийн олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргахаар төсөлд тусгав. Энэ тохиолдолд хоёр дахь шатны сонгууль хийхгүй. Харин Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн хэн нь ч сонгогчдын олонхын санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг хоёр дахь шатны сонгууль буюу Улсын Их Хуралд оруулан хэлэлцэж чуулганд оролцсон нийт гишүүний олонхын саналаар Ерөнхийлөгчийг сонгохоор тусгаж байна.

Их цаазын төслийг ард нийтээр хэлэлцүүлэх явцад Ерөнхийлөгчийг ард түмнээс шууд сонгох, мөн Улсын Их Хурлаас сонгох, эсвэл энэ хоёр хэлбэрийг хослуулсан хувилбар байх тухай гурван янзын санал гарсан юм. Бид сүүлчийн хувилбарыг нь сонгож авсан. Ерөнхийлөгчийг шууд парламентаас сонгох зарчим нэлээд түгээмэл байгаа бөгөөд тухайн нөхцөлд парламентат ёс төлөвшин хөгжих үйл явц эхэлж байгаа орнуудад төрийн засаг нь ард түмнээс сонгогдсон парламентад төвлөрдөг байна. Үүний хамтаар Ерөнхийлөгчийг эрх мэдлээ хэрэгжүүлэхэд ард түмний төлөөлөгчдөөс төрийн дээд хяналт тавих, ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагаанд гарч болох дутагдал, доголдлыг сэргийлэх, тухайн үед нь залруулах, улмаар эрх мэдлээ хэтрүүлэх явдлыг хязгаарлаж байх боломжийг бүрдүүлдэг. Гэвч энэ тохиолдолд Ерөнхийлөгчийн сонгууль зөвхөн парламентын хүрээнд түүнд суудал авсан намуудын хэмжээнд болдог бөгөөд нийт ард түмний хүсэл эрмэлзэл үүнд төдийлөн нөлөөлж чаддаггүй байсан.

Тиймээс ч бид эдгээр хэлбэрийг хослуулсан уян хатан, дундаж гэж болох хувилбарыг сонгож авсан. Парламентын удирдлагын хэлбэр зонхилж байгаа зарим орны Ерөнхийлөгчийн эрх хэмжээтэй харьцуулахад манай Ерөнхийлөгчид нэлээд өргөн эрх эдлүүлэхээр төсөлд оруулсан боловч Ерөнхийлөгч төрийн гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх буюу Засгийн газрын үйл ажиллагааг чиглүүлэхтэй холбогдсон эрх хэмжээ одоогийн төсөлд арай дутмаг байгаа юм. Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох хүний насны талаар ярилцах нь зүйтэй гэж бодож байна.

УБХ-аас АИХ-д өргөн мэдүүлсэн төсөлд ерөнхийлөгчийн сонгуулийг хоёр шаттай байхаар, ингэхдээ эхний шатанд сонгогчдын санал хурааж хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг дараагийн шатанд парламентад санал хурааж сонгох хослуулсан системийг өвөрмөц байдлаар тусгасан байжээ.

³¹⁹ Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын УБХ-ын 1991.10.17-ны өдрийн хуралдааны тэмдэглэл.

³²⁰ Монгол Улсын их цааз (Үндсэн хууль)-ын төслийг 1991.06.10-ны өдрөөс 09.01-ний өдрийн хооронд ард нийтээр хэлэлцүүлсэн байна. Уг хэлэлцүүлгийн явцад гарсан саналыг төслийн бүлэг тус бүрээр авч үзвэл, хамгийн олон буюу 40.8 хувь нь “Монгол Улсын төрийн байгуулал” гэсэн 3 дугаар бүлэгтэй холбогдсон санал байжээ. БНМАУ-ын Ерөнхийлөгч, Үндсэн хуулийн төсөл боловсруулах ажлыг зохион байгуулах комиссын дарга П.Очирбат. “Монгол Улсын Их цааз (Үндсэн хууль)-ын төслийг ард нийтээр хэлэлцүүлсэн дүн, шинэ төслийн тухай”. БНМАУ-ын АИХ-ын чуулганы 1991.11.13-ны өдрийн хуралдаанд тавьсан илтгэлээс. **Эх сурвалж:** Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын Ардын Их Хурал ба Монгол Улсын Үндсэн хууль – 1990-1992. Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2016. 185-218 дахь тал.

Энэ хувилбарыг “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” судалгаанд³²¹ дараах байдлаар дүгнэсэн байна: “Дэлхийн хаана ч байхгүй, ойлгомж муутай тогтолцоо гэсэн байна. Энэ нь харилцан буулт хийсэн хувилбар мэт боловч сонгуульд олон нийтийн өрсөлдөөн бий болгосон, зардал ихтэй хэрнээ эцсийн шийдвэрийг дээд зиндааныхан гаргахаар хоёр тогтолцооны хамгийн муу талуудыг хослуулсан хувилбар болсон байв. Энэ тогтолцооны дагуу хэрэв парламент сонгуульд аман хүзүүдсэн нэр дэвшигчийг сонгосон тохиолдолд олон нийтийн сонголтыг үгүйсгэснээрээ нийгэмд үл ойлголцол бий болгох үр дагавартай байв. Өөрөөр хэлбэл, авсан саналын тоогоор нэгд орсон нэр дэвшигчийг дэмжигчдэд зүй ёсны бухимдал үүсч, эсэргүүцэл илэрхийлж болно. Нөгөөтэйгүүр, хэрэв парламент нийтийн санал хураалтын дүнг баталгаажуулсан бол дахин нэг шаттай байх хэрэггүй юм.” гэжээ

Энэхүү журам АИХ-аар бүтэн 4 өдрийн турш (1991 оны 12 дугаар сарын 5-8-ны өдрүүдэд) маш нухацтай хэлэлцэгдэж ихээхэн цаг зарцуулсан байдаг. Ерөнхийлөгчийг бүх ард түмнээс, эсхүл парламентаас, өөр хувилбар нь аль алиныг оролцуулан хоёр шаттай явуулах саналууд өрсөлдөж, эцсийн дүнд УБХ-аас оруулсан хувилбар олонхын дэмжлэг авсныг АИХ-ын хуралдааны тэмдэглэлүүд гэрчилдэг. Тухайлбал, Ерөнхийлөгчийн сонгууль хоёр шаттай байх нь хэвээр үлдэж, хоёр дахь шатанд хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг хооронд нь өрсөлдүүлэх биш харин “анхан шатны сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг УИХ Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрнө” гэж уг заалтыг өөрчилсөн юм.

Шинэ Үндсэн хуулийн төслийг хэлэлцэн батлах явцад төсөл нийт 5 удаа өөрчлөгдөж, ерөнхийлөгчийг сонгох журам (Үндсэн хуулийн Гучдугаар зүйл)-ыг тэдгээр төслүүдэд хэрхэн томьёолж байсныг Хавсралт 1-ээс үзнэ үү.

Хүснэгт 1. Шинэ Үндсэн хуулийн төслийг хэлэлцэн баталсан цаглабар

1-р төсөл МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ЦААЗ	2-р төсөл МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ЦААЗ	3-р төсөл МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ	4-р төсөл МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ЦААЗ	МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ
УБХ-д өргөн барьсан хувь	Ард түмнээр хэлэлцүүлсэн хувь	УБХ-д өргөн барьсан хувь	УБХ-аас АИХ-д өргөн барьсан хувь	Батлагдсан хувь
1991.04.19	1991.06.05	1991.10.05	1991.11.07	1992.01.13

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн төслийг АИХ-ын 12 дахь удаагийн сонгуулийн 2 дугаар хуралдаанаар 430 депутат 76 хоногийн турш хэлэлцэж, эцэст нь Ерөнхийлөгчийг ард түмнээс сонгодог байхыг депутатуудын олонх нь санал гаргасан тул энэ томьёоллоор санал хураахад хуралдаанд ирсэн 334 депутатаас 236 нь дэмжжээ.

1.3.Шинэ Үндсэн хууль батлагдсанаас хойших нөхцөл байдал

1992 оны 01 дүгээр сарын 13-ны өдөр батлагдсан шинэ Үндсэн хуулийн дагуу 1993 оны 06 дугаар сарын 18-ны өдөр бүх нийтийн сонгуулиар Монгол Улсын анхны Ерөнхийлөгч Пунсалмаагийн Очирбат сонгогдсоноос хойш Ерөнхийлөгчийн сонгууль 8 удаа явагджээ. 1997, 2001 онд Н.Багабанди, 2005 онд Н.Энхбаяр, 2009, 2013 онд Ц.Элбэгдорж, 2017 онд Х.Баттулга нар Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөр тус тус сонгогдож, 2021 оноос Монгол Улсын зургаа дахь Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүх уг албыг хашиж байна.

³²¹ “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” Дүн шинжилгээ. УБ., 2015. 37-40 дэх тал.

Үндсэн хууль ёсоор Монгол Улсын Ерөнхийлөгч нь Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн тэргүүн, Зэвсэгт хүчний ерөнхий командлагч бөгөөд улс орноо гадаад, дотоодод төлөөлөх бүрэн эрхтэй. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн тухай хууль болон бусад хуулиар бүрэн эрхийг нь баталгаажуулж өгсөн.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн дагуу зохион байгуулж ирэв. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль нь 1993, 2012, 2015 онд батлагдаж байсан ба одоо хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа шинэчилсэн найруулга нь 2020 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр батлагдсан.

Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн эрх зүйн үндсийг Үндсэн хуулийн Гучин нэгдүгээр зүйлээр тогтоосон. УИХ-д суудал бүхий нам дангаараа, эсхүл хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлэхээр хуульчилсан. Энэ заалтыг Ерөнхийлөгчийн улс төрөөс хараат бус байх үзэл санаатай зарим талаар зөрчилдөж байна хэмээн “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” дүн шинжилгээнд³²² дүгнэсэн байна.

Мөн Үндсэн хуулийн Гучин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт Ерөнхийлөгчийн сонгууль “хоёр шаттай байна” гэж заасныг дараах шалтгаанаар “ойлгомж муутай хувилбар” гэж үзэж байна.³²³ Үүнд:

- Хоёр шаттай сонгууль гэдэг нь эхлээд бүх нийтийн сонгуулиар Ерөнхийлөгчийг сонгоод, дараа нь тэрхүү сонголтыг УИХ-аас баталгаажуулахыг хэлж байна уу, аль эсхүл бүх нийтийн сонгууль нь заавал хоёр шатаар явахыг хэлж байна уу гэдэг нь анхнаасаа бүрхэг байсан;
- Нэр дэвшигч анхан шатны сонгуульд олонхын санал авах боломжтой бөгөөд энэ тохиолдолд хоёр дахь шатны сонгуулийг явуулах шаардлагагүй. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуульд (2012) “Хоёр дахь шатны сонгууль гэж анхан шатны сонгуульд оролцсон нийт сонгогчийн олонхийн санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж түүний бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргахыг хэлнэ” гэж заасан.³²⁴ Эрдэмтэд энэ заалтыг зүй ёсоор шүүмжилж, энд дурдсан хоёр дахь шатныг сонгуулийн бие даасан шат гэж үзэхгүй, учир нь энэ нь ард түмний сонголтыг дээд байгууллагаас хүлээн зөвшөөрч байгаа ердийн үйл явц бөгөөд нэр дэвшигчийг сонгох “сонгууль” явагддаггүй. Энэ нь шийдвэрийг хоёрдмол байдлаар хүчин төгөлдөр болгож байгаа хэрэг биш, харин ард түмний илэрхийлсэн шийдвэрийг хууль зүйн хэлбэрт оруулж байгаа явдал юм. Иймд УИХ ард түмний сонголтыг нэгэнт өөрчилж чадахгүй тул сонгуулийн бие даасан шат бий болгох замаар энэ сонголтыг авч хэлэлцэх шаардлагагүй гэсэн байна.

Иймд “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” дүн шинжилгээнээс “Хоёр шат гэдэгт чухам юуг ойлгохыг тодруулах зорилгоор Үндсэн хуулийн Гучин нэгдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийг өөрчлөх шаардлагатай.” хэмээх зөвлөмжийг гаргасан байна.

Түүнчлэн “Ерөнхийлөгчийн сонгууль хоёр шаттай байна” гэснийг 3 янзаар тайлбарласан тухай, түүний дотор Үндсэн хуулийн төслийг боловсруулах ажлыг зохион байгуулах комиссын нарийн бичгийн дарга Б.Чимид асан Их цаазын төсөлд Ерөнхийлөгчийн сонгууль хоёр

³²² “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” Дүн шинжилгээ. УБ., 2015. 37-40 дэх тал.

³²³ “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” Дүн шинжилгээ. УБ., 2015. 37-40 дэх тал.

³²⁴ Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль, 4 дүгээр зүйлийн 8 дахь заалт, 2012.

шаттай байхаар АИХ-д өргөн баригдаад сүүлийн шат нь үгүйсгэгдсэн ч уг зүйлийн толгойд байсан “хоёр шаттай байна” гэсэн нь ...сэмхнээр нуугдан үлджээ. Энэ нь “алтны үртэс шороотой байдаг, амьтны үр зунгагтай төрдөг”-өөс ялгаа юун гэж хошигносон тухай УБХ-ын болон УИХ-ын гишүүн асан, Үндсэн хууль судлаач Ц.Товуусүрэн “Үндсэн хуулиа ойлгохуй” номондоо бичжээ.³²⁵ Иймээс үүнийг цаашид анхааралдаа авах хэрэгтэй.

1.3.1.2017 оны Зөвлөлдөх санал асуулгаар хэлэлцсэн байдал

УИХ-аас 2017 оны 02 дугаар сарын 09-ний өдөр батлагдсан Зөвлөлдөх санал асуулгын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.1-д “Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах журмын тухай хуулийн 5.3.3-т заасан асуудлыг УИХ хэлэлцэн шийдвэрлэх үндэслэл, шаардлагыг тодорхойлоход Зөвлөлдөх санал асуулгыг заавал явуулна” гэж заасны дагуу “Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар анхдугаар Зөвлөлдөх санал асуулга явуулах, Зөвлөлдөх зөвлөлийг байгуулах тухай” УИХ-ын 2017 оны 24 дүгээр тогтоол батлагдсан юм.

Энэ тогтоолын хавсралтаар Зөвлөлдөх санал асуулгын 6 сэдэв баталсны нэг нь **“Үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, энэ чиглэлд ажил, үүргийн давхардлыг арилгах үүднээс Ерөнхийлөгчийн эрх, үүргийг тодорхой болгох”** гэсэн 2 дахь сэдэв байв.

Ерөнхийлөгчийн засаглалтай оронд төрийн тэргүүн нь засгийн тэргүүний үүргийг давхар гүйцэтгэж, засгийн газраа өөрөө байгуулж, удирддаг. Харин парламентын бүгд найрамдах улсад төрийн тэргүүн гагцхүү улс үндэстнийхээ бүрэн эрхт байдал, эв нэгдлийг илэрхийлэгч байдаг бөгөөд Засгийн газрын өдөр тутмын үйл ажиллагаанд тэр бүр оролцдоггүй.

Үүний дагуу Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Гучдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Монгол Улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийг илэрхийлэгч мөн” хэмээн заажээ. Үндсэн хуулийн суурь үзэл баримтлалын дагуу Монгол Улс парламентын засаглалтай учир Ерөнхийлөгч Үндсэн хуулийн Гучин гуравдугаар зүйлд заасан билэгдлийн шинжтэй, цөөн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх эрхтэй гэж үздэг.

Гэсэн ч Монгол Улсад Ерөнхийлөгч бүх ард түмнээс сонгогддог, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийг тэргүүлдэг, хууль санаачлах, Засгийн газарт чиглэл өгөх эрх эдэлдэг, Үндсэн хуулиас гадна бусад хуулиар Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг нэмэгдүүлэх боломж олгосон учраас Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хүрээ өргөжсөн зэрэг нь Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид бусад парламентын засаглалтай орны төрийн тэргүүнүүдээс илүү улс төрийн идэвхтэй байх, гүйцэтгэх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд оролцох бодит боломжийг олгож байна гэж судлаачид асуудал дэвшүүлжээ.

Төрийн эрх мэдлийн хуваарилалтыг илүү тодорхой болгох, үндэсний эв нэгдлийг бататгах үүднээс Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн эрх зүйн байдлыг сонгодог парламентын тогтолцоотой орнуудын жишигт ойртуулах, төрийн тогтолцоонд эзлэх байр суурийг нь төгөлдөржүүлэх зарим шаардлага байгааг Зөвлөлдөх санал асуулгад зориулж гаргасан танилцуулгад³²⁶ дурдсан байна.

³²⁵ Товуусүрэн Ц. “Үндсэн хуулиа ойлгохуй”. Хоёр дахь хэвлэл. УБ., 2020. 118 дахь тал.

³²⁶ Улсын Их Хурал. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар анхдугаар зөвлөлдөх санал асуулга явуулах сэдвийн танилцуулга. УБ., 2017 он. 22-29 дэх талууд.

Иймд Зөвлөлдөх санал асуулгаар³²⁷ хэлэлцүүлэхээр “Ерөнхийлөгчийг нэг удаа 6 жилийн хугацаагаар сонгохдоо УИХ-ын гишүүд, аймаг, нийслэл, хотын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын нийт гишүүдээс бүрдсэн УИХ-ын өргөтгөсөн хуралдаанаар сонгодог болох” өөрчлөлтийг санал болгож байсан.

Зөвлөлдөх санал асуулгын тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.2-т заасны дагуу Үндэсний статистикийн хорооноос 2017 оны 05 дугаар сарын 01-ний өдөр ирүүлсэн “Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар явуулсан анхдугаар зөвлөлдөх санал асуулгын дүнгийн тайлан”-д дурдснаар Зөвлөлдөх II санал асуулгаар **Ерөнхийлөгчийг ард түмнээс сонгохыг хэвээр үлдээх санал** гарсан байна.³²⁸

Уг тайланг Зөвлөлдөх зөвлөл 2017 оны 05 дугаар сарын 03-ны өдрийн хурлаараа эцэслэн хэлэлцээд дараах зөвлөмжийг гаргасан байна.

Зөвлөлдөх санал асуулгын тухай хуулийн дагуу санал асуулгыг удирдан зохион байгуулах, зөвлөлдөх санал асуулгын асуултыг боловсруулах, санал асуулгын дүнг хэлэлцэж зөвлөмж гаргах, энэ талаарх мэдээллийг олон нийтэд мэдээлэх үүрэг бүхий Зөвлөлдөх зөвлөлийг тухайн асуудлаар мэргэшсэн, хараат бус, мэдлэг, туршлага бүхий хорин нэгэн насанд хүрсэн Монгол Улсын иргэн, эрдэмтэн, судлаач, хувийн хэвшлийн болон тухайн чиглэлийн төрийн бус байгууллагын төлөөллийг оролцуулсан 8 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулсан.

Зөвлөлдөх зөвлөлөөс Ерөнхийлөгчийг нэг л удаа 6 жилээр сонгохдоо сонгуулийн коллегийос (олон улсын нэршлээр) сонгодог болохыг дэмжээгүйг Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл боловсруулахдаа харгалзаж үзэх зөвлөмжийг УИХ-д өгчээ.

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

³²⁷ **Зөвлөлдөх I санал асуулга** – Үндэсний статистикийн хороо мэргэжил, арга зүйгээр ханган зөвлөлдөх санал асуулгын 1 дэх үе шатны судалгааг 2017.04.12-ны өдрийн 17.00 цагаас эхлэн орон даяар эхлүүлж байсан. Судалгаанд 21 аймаг, 9 дүүргээс санамсаргүй түүврийн аргаар Монгол Улсын нийт 860 гаруй мянган өрхөөс 1570 өрхийг сонгож, тэдгээрт амьдардаг Монгол Улсын насанд хүрсэн, нийт хүн амыг төлөөлөхүйц 2 сая гаруй иргэдээс 1570 иргэнийг сонгосон.

Зөвлөлдөх II санал асуулга – Нэг дэх үе шатанд оролцогчдын 50 хувийг санамсаргүй түүврийн аргаар сонгож 2017.04.29-ний өдөр 2 дахь үе шат буюу Төрийн ордонд болсон зөвлөлдөх уулзалтад 785 иргэнийг сонгон урилга хүргүүлснээс судалгаанд 669 иргэн оролцсон байна.

³²⁸ Монгол Улсын Их Хурал. Үндэсний Статистикийн хороо. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар анхдугаар зөвлөлдөх санал асуулгын дүн. 2017.

Шигтгээ 2. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар явуулсан анхдугаар зөвлөлдөх санал асуулгын тайланг үндэслэн Зөвлөлдөх зөвлөлөөс Улсын Их Хуралд гаргасан зөвлөмжөөс

2.Үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, энэ чиглэлд ажил, үүргийн давхардлыг арилгах үүднээс ерөнхийлөгчийн эрх, үүргийг тодорхой болгох

2.1.Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 6 жил байх, улируулан сонгохгүйгээр УИХ-ын өргөтгөсөн хуралдаанаас сонгодог болох (УИХ-ын өргөтгөсөн хуралдааны бүрэлдэхүүн нь улсын их хурлын 76 гишүүн, аймаг, нийслэл, хотын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын нийт гишүүдээс бүрдэнэ)

2.1.1.Ерөнхийлөгчийг нэг л удаа 6 жилээр сонгодог болох

Дундаж утгаар нь авч үзвэл эхний судалгаагаар 0.640, хоёр дахь судалгаагаар 0.471 болж 0.169-өөр өөрчлөгджээ. Эхний судалгаанд хамрагдсан хүний 60.6 хувь нь, хоёр дахь судалгаагаар 40.9 хувь 6-10 оноог сонгожээ. Өөрөөр хэлбэл, мэдээлэл аваагүй эхний шатны судалгаанд оролцогсдын олонх нь дэмжсэн бол хоёр дахь судалгаанд мэдээлэл авч хэлэлцсэний дараа олонх нь дэмжихгүй болж өөрчлөгдсөн байна. Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл боловсруулахад энэ байдлыг харгалзан үзүүштэй.

2.1.2.Ерөнхийлөгчийг нэг л удаа 6 жилээр сонгохдоо УИХ-ын гишүүд, аймаг, нийслэл, хотын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын нийт гишүүдээс сонгодог болох

Дундаж утгаар нь авч үзвэл эхний судалгаагаар 0.390, хоёр дахь судалгаагаар 0.381 болжээ. Эхний судалгаагаар 57.4 хувь нь, хоёр дахь судалгаагаар 56.7 хувь нь 0-4 оноог сонгожээ. Өөрөөр хэлбэл, олонх нь Ерөнхийлөгчийг нэг л удаа 6 жилээр сонгохдоо УИХ-ын гишүүд, аймаг, нийслэл, хотын иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын нийт гишүүдээс сонгодог болохыг дэмжээгүй байна. Үүнийг Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл боловсруулахдаа харгалзаж үзэх шаардлагатай.

1.3.2.2019 онд Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн талаар³²⁹

Парламентын засаглалтай улсын Ерөнхийлөгч нь хуульд заасан тодорхой нөхцөлд парламент болон Засгийн газар хоорондын харилцааны хяналт-тэнцлийн тэнхлэг нь байж, зохицуулалтын үүрэг гүйцэтгэх учиртай.

Ерөнхийлөгчөөр улиран сонгогдох боломжийг олгож байгаа Үндсэн хуулийн одоогийн зохицуулалт нь харьцангуй нас залуу хүн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдон ажиллахдаа дахин сонгогдохын тулд Монголын ард түмний эв нэгдлийг илэрхийлэгч байх зарчмаасаа хазайж, өөрийг нь нэр дэвшүүлсэн улс төрийн намын эрх ашигт нийцүүлэн ажиллахад хүргэх сөрөг үр дагавартай юм.

Үүнтэй холбогдуулан Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох насны доод хязгаарыг өндөрсгөж, зөвхөн нэг удаа сонгогдох зохицуулалтыг 2019 онд Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөд тусгажээ.

³²⁹ Улсын Их Хурал. Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт (Товч танилцуулга). УБ., 2021. 88 дахь тал.

2.ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА

2.1.“Төрийн тэргүүн”-ий талаар нэршил

“Ерөнхийлөгч” (англи, герман, францаар president; оросоор президент) гэдэг үг нь латины “prae” буюу “өмнө”, “sedereto sit” буюу “суух” гэсэн үгнүүдээс бүтэх латины “praesidens” буюу “өмнө талд суух, тэргүүнд суух, аливаа юмны толгойд суух” (эрт үед хурал даргалж буй хүнийг ингэж нэрлэж байжээ) гэсэн нэр томьёо болно гэж тайлбарласан байна.³³⁰ Гадаад орнуудад “Ерөнхийлөгч”-ийг “Head of state, President, Chef d’Etat, Governor-general” зэрэг олон янзын нэршилээр томьёолдог.³³¹ Өнөө цагт Ерөнхийлөгч нь бүгд найрамдах засаглалтай улсын төрийн тэргүүн гэсэн утга санааг илэрхийлдэг байна.³³² Парламентын бүгд найрамдах улсад төрийн тэргүүн, ерөнхийлөгчийн бүгд найрамдах улсад төр, засгийн тэргүүн байна. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн практикт төр, засгийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх эрх бүхий улс төрийн албан тушаалтныг “ерөнхийлөгч” гэж нэрлэнэ.³³³

Олон Улсын Парламентын Холбоо (IPU)-ны гишүүн парламентын засаглалтай 75 орны³³⁴ Үндсэн хуулиас үзэхэд, 57 хувь нь ерөнхийлөгчтэй, 39 хувь нь эзэн хаан, хатан хаан, амбан захирагчтай, үлдсэн 4 хувь нь бусад өөр нэрээр “төрийн тэргүүн”-ээ томьёолж байна.

Хүснэгт 2. Парламентын засаглалтай орнууд дахь “төрийн тэргүүн”-ий нэршил

Жич: * Холбооны улсуудыг тэмдэглэв.

№	Төрийн тэргүүн	Улсын тоо	Улсын нэр
1.	Хаантай	29 (39%)	
	- Хатан хаан Элизабет II (Амбан захирагч)	14 (19%)	ИБУИНХУ, Австрали*, Антигуа ба Барбуда, Бахам, Белиз, Гренада, Канад*, Сент-Винсент ба Гренадин, Сент-Китс ба Невис*, Сент-Люсия, Соломоны арлууд, Тувалу, Шинэ Зеланд, Ямайка
	- Эзэн хаан (хаан, султан, эмир, хунтайж, их ван, ханхүү)	15 (20%)	Бельги*, Дани, Испани, Камбож, Лесото, Лихтенштайн, Люксембург, Малайз*, Монако, Нидерланд, Норвег, Папуа-Шинэ Гвиней, Тайланд, Швед, Япон
2.	Ерөнхийлөгчтэй	43 (57%)	Албани, Армени, Балба, Бангладеш, Барбадос, Болгар, Ботсван, Вануату, Герман*, Грек, Гүрж, Доминик, Зүүн Тимор, Израил, Ирак*, Ирланд, Исланд, Итали, Кабо-Верде, Кирибати, Латви, Маврики, Мальт, Молдова, Монгол , Өмнөд Африк, Пакистан*, Португал, Самоа, Серб, Словак, Словени, Тринидад ба Тобаго, Унгар, Фижи, Финланд, Умард Македон, Хорват, Чех, Швейцар*, Энэтхэг*, Эстони, Этиоп*
3.	Бусад	3 (4%)	-Андорра (Хос гүн); -Босни-Херцеговин* (Тэргүүлэгчид); -Сан-Марино (Капитан Регент).

³³⁰ Цогтоо Ш. Ерөнхийлөгчийн институт ба Үндсэн хуулийн эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Эрх зүй. 2014. №2 (28). 65 дахь тал; Лүндээжанцан Д., Өлзийсайхан Л. Парламентат ёс. УБ., 2005. 258 дахь тал.

³³¹ Досжан, Б. Ерөнхийлөгчийн сонгууль: Үндсэн хуулийн эрх зүйн харьцуулсан судалгаа. Монголын төр, эрх зүй. 2017. №2 (88). 24 дэх тал.

³³² Лүндээжанцан Д., Өлзийсайхан Л. Парламентат ёс. УБ., 2005, 258 дахь тал.

³³³ Удирдлагын академи. Монгол Улсын төрийн тогтолцоон дахь Ерөнхийлөгчийн байх суурь: Бүрэн эрхийн шинжилгээ. УБ., 2019 он. 3 дахь тал.

³³⁴ Parliamentary system. Source: Parline database on national parliaments (<https://data.ipu.org>).

2.2.Төрийн тэргүүний институт³³⁵

Дэлхийн ихэнх оронд төрийн тэргүүний институт байдаг. Төрийн тэргүүн буюу “Head of state” нь улсын тэргүүлэгч хүн юм. Өөрөөр хэлбэл, төрийн тэргүүн бол төрийн байгууллагуудын тогтолцоонд дээд байр суурь эзэлж буй албан тушаалтан буюу байгууллага байна. Мөн дотоод болон гадаадад төрийн дээд төлөөлөл болохын хамт улс үндэстний эв нэгдлийн билэгдэл болдог.³³⁶

Төрийн тэргүүн гэдэг бол олон улсын жишиг маягийн хэллэг бөгөөд парламентын бүгд найрамдах улсууд Үндсэн хуульдаа ерөнхийлөгчөө гол төлөв “төрийн тэргүүн мөн” гэж томъёолсон байдаг.³³⁷

Ардчилал, сонгуульд туслалцаа үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (IDEA)-гийн судалгаанд³³⁸ парламентын засаглалтай ардчилсан орнуудын ерөнхийлөгчийг “гүйцэтгэх засаглалын бус ерөнхийлөгч” гэж тодорхойлсон байна. “Гүйцэтгэх засаглалын бус ерөнхийлөгч” нь төлөөллийн болон иргэний үүрэг гүйцэтгэдэг боловч гүйцэтгэх болон шийдвэр гаргах эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэггүй, төрийн эв нэгдэл, бүрэн бүтэн байдлыг бэлгэддэг удирдагч гэсэн байна.

Үүнтэй санал нийлдэггүй судлаачид, улс төрчид байдаг. Тэд англи хэлний “head of state” гэсэн үг хэллэгийг “төрийн тэргүүн” гэдгийг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийг, заримдаа бүр шашны эрхийг ч хүртэл нэг хүн угсаа залгамжлан дангаар хэрэгжүүлж байсан удирдлагын хэлбэр болох “хаан” гэж ойлгодог хуучирсан зан заншлын хэм хэмжээ хэмээн ойлгон ярьж хэрэглэж байна, энэ нь “президент” гэдэг орчин үеийн хууль зүйн шинжлэх ухааны нэр томъёоны утгыг илэрхийлж чаддаггүй, харин ч эрх зүйн байдлыг нь дордуулдаг.³³⁹ гэж үздэг байна.

Төрийн тэргүүний нэршил, түүнийг сонгох, томилох журам, эрх, үүрэг нь тухайн улсын засаглалын хэлбэрээс хамаарч байдаг. Тухайлбал төрийн тэргүүн нь.³⁴⁰

- бүгд найрамдах улсад энэ үүргийг “ерөнхийлөгч” гүйцэтгэдэг бол хаант улсын төрийн тэргүүн нь ихэвчлэн “хаан”, эсхүл “хатан хаан” байдаг;
- ард түмний шууд сонгууль, хууль тогтоох байгууллага, эсхүл сонгуулийн коллегийн шууд бус сонгуулиар сонгогдох, өв залгамжлах зэргээр албан үүргээ хүлээн авдаг;
- Үндсэн хуулийн томоохон эрх мэдэлтэй, эсхүл зөвхөн өөрийн албан тушаал, эсхүл цолтой холбоотой ёслолын эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэг. Жишээлбэл, орчин үед хатан хаан II Елизабета Их Британийн төрийн тогтолцоонд чухал боловч гол төлөв бэлгэдлийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Тэрээр Парламентын шинэ чуулган бүрийг нээх, Парламентыг хугацаанаас нь өмнө тараах, улсаа гадаад улсад төлөөлөх зэрэг эрх, үүрэгтэй. Харин Францын Ерөнхийлөгч нь гадаад улсын Засгийн газартай гэрээ байгуулах, зэвсэгт хүчнийг удирдах зэрэг томоохон эрх мэдэлтэй. Энэ хоёр тохиолдолд төрийн тэргүүн (хатан хаан, эсхүл Ерөнхийлөгч) нь Ерөнхий сайд болох Засгийн газрын тэргүүнээс ялгаатай. Харин АНУ, Филиппин зэрэг улсад төрийн тэргүүн нь Засгийн газрын тэргүүний эрх, үүргийг хэрэгжүүлж байдаг.

³³⁵ Удирдлагын академи. Монгол Улсын төрийн тогтолцоон дахь Ерөнхийлөгчийн байх суурь: Бүрэн эрхийн шинжилгээ. УБ., 2019 он. 4-5 дахь тал.

³³⁶ Даш-Ёндон Б., Төрийн тэргүүн, парламентын засаглалтай улсын Ерөнхийлөгчийн институт. Шинэ толь. 1999. №4 (28). 57 дахь тал.

³³⁷ Чимид Б. Ерөнхийлөгчийн байгуулалтын талаарх Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал. “Ерөнхийлөгчийн институтыг боловсронгуй болгох нь” (онол практикийн бага хурал), УБ. 2003.

³³⁸ International IDEA. Non-Executive Presidents in Parliamentary Democracies. 2017. Second edition. P.3.

³³⁹ Цогтоо Ш. Ерөнхийлөгчийн институт ба Үндсэн хуулийн эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Эрх зүй. 2014. №2 (28). 65 дахь тал.

³⁴⁰ <https://www.britannica.com/topic/head-of-state>

Тухайн улсын төрийн удирдлагын хэлбэр, төрийн эрх мэдлийг хуваарилах зарчмаас нь төрийн тэргүүний нэршил, цаашлаад төрийн тэргүүнийг сонгох, томилох асуудал, төрийн тэргүүний бүрэн эрх зэрэг хамаарч байдаг байна.

2.3. Парламентын засаглалтай орнуудад төрийн тэргүүнийг сонгох, томилох хэлбэр

Судалгаанд хамрагдсан парламентын засаглалтай орнуудад төрийн тэргүүнийг янз бүрийн аргаар сонгож, эсхүл томилж байна. Тухайлбал, Бельги*, Дани, ИБУИНХУ, Испани, Лихтенштайн, Люксембург, Монако, Нидерланд, Норвег, Папуа-Шинэ Гвиней, Тайланд, Швед, Япон зэрэг 13 улсад Эзэн хаан угсаа залгамжилдаг бол Лесото, Малайз*, Камбож зэрэг улсуудад Эзэн хааныг Сонгуулийн коллегийг сонгодог, эсхүл томилдог байна. Харин Австрали*, Антигуа ба Барбуда, Бахам, Белиз, Гренада, Канад*, Сент-Винсент ба Гренадин, Сент-Китс ба Невис*, Сент-Люсия, Соломоны арлууд, Тувалу, Шинэ Зеланд, Ямайка зэрэг 13 улсад Амбан захирагчийг Хатан хаан Элизабет II томилж байна.

Ерөнхийлөгчтэй нийт 43 улсын төрийн тэргүүнийг сонгодог гурван хэлбэр байна. Ихэнх улсад буюу 63 хувьд нь Ерөнхийлөгчийг Парламентаас, эсхүл Сонгуулийн коллегийг, үлдсэн 37 хувь нь бүх нийтийн сонгуулиар тус тус сонгож байна.

Хүснэгт 3. Парламентын засаглалтай улсуудыг Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хэлбэрээр ангилсан байдал

Жич: * Холбооны улсуудыг тэмдэглэв.

№	Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хэлбэр	Улсын тоо	Улсын нэр
1.	Парламентаас сонгодог	20 (47%)	Албани*, Армени, Бангладеш, Барбадос, Ботсван, Грек, Доминик, Израил, Ирак*, Латви, Маврики, Мальт, Өмнөд Африк, Самоа, Тринидад ба Тобаго, Унгар, Фижи, Швейцар*, Эстони, Этиоп*
2.	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгодог	16 (37%)	Болгар, Зүүн Тимор, Ирланд, Исланд, Кабо-Верде, Кирибати, Молдова, Монгол , Португал, Серби, Словак, Словени, Финланд, Умард Македон, Хорват, Чех
3.	Сонгогчдын коллегийг сонгодог	7 (16%)	Балба*, Вануату, Герман*, Гүрж, Итали, Пакистан*, Энэтхэг*

2.3.1. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тогтолцоо³⁴¹

Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тогтолцоо нь хууль тогтоох байгууллагын сонгуулиас ялгаатай байдаг. Ардчилал, сонгуульд туслалцаа үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (IDEA)-ээс Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тогтолцоог ерөнхийд нь ард түмний шууд болон шууд бус сонгууль гэж хоёр ангилсан байна.³⁴² Мөн “ACE” сонгуулийн мэдлэгийн сүлжээ (www.aceproject.org)³⁴³ байгууллагаас Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тогтолцоог мажоритар, хоёр шатлал бүхий, давуу эрхтэй саналын (Preferential Voting) гэж гурав ангилсан байна.

Судалгааны энэ хэсэгт Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дээрх хоёр ангиллыг нэгтгэн авч үзлээ.

³⁴¹ ACE Electoral Knowledge Network. <https://aceproject.org/main/english/es/esi01.htm>

³⁴² International IDEA. Non-Executive Presidents in Parliamentary Democracies. 2017. Second edition.

³⁴³ ACE сонгуулийн мэдлэгийн сүлжээ (www.aceproject.org) байгууллага нь сонгуулийн талаар иж бүрэн, эрх мэдэл бүхий мэдээллээр хангадаг, сонгуулийн үйл явцын талаарх мэдээлэл, мэдлэг түгээх, чадавхыг бэхжүүлэх, туслалцаа үзүүлэх интерактив мэдлэгийн систем юм.

2.3.1.Ард түмний шууд сонгууль

Ард түмний шууд сонгуулийн тогтолцоог дараах байдлаар гурван ангилна:

а) Энгийн олонхын буюу мажоритар тогтолцоо

Энгийн олонхын тогтолцоо (simple plurality vote) буюу мажоритар тогтолцоо (First Past the Post - FPTP)-нд хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч ялалт байгуулдаг. Энэхүү тогтолцоо нь шударга, энгийн, хямд, үр дүнтэй байдаг тул ерөнхийлөгчийг сонгох хамгийн хялбар арга гэж үздэг.

Гэвч олон нэр дэвшигчтэй ширүүн өрсөлдөөнтэй үед нэр дэвшигчид цөөн хувийн саналаар Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох сул талтай. Тухайлбал, 1993 онд Венесуэлд Рафаэль Кальдера нийт сонгогчдын 30.5 хувийн саналаар Ерөнхийлөгчөөр сонгогдож байсан бол 1992 онд Филиппинд Фидель Рамос бусад 7 нэр дэвшигчээс ердөө 25 хүний санал илүү авч Ерөнхийлөгчөөр сонгогдож байжээ.

Мөн энэхүү тогтолцоо нь хоёр хуваагдсан нийгэмд “ялагч бүхнээ авна” гэсэн улс төрийн асуудлыг хурцатгаж болзошгүй байдаг. Тухайлбал, 1992 онд Анголын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд 40 хувийн санал авсан Йонас Савимби нь түүнээс ердөө 9 хувиар илүү санал авсан Хосе дос Сантос-т ялагдсан. Йонас Савимби-д ардчилсан сөрөг хүч байх сонирхол бага байсан учраас иргэний дайныг дахин эхлүүлж байжээ. 2000 онд Тайванийн Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшсэн Чен Шуйбян 39 хувийн санал авч, өрсөлдөгчөөсөө 3 хүрэхгүй хувийн илүү саналаар ялалт байгуулсан нь улс төрийн эрс өөрчлөлтийг бий болгосон.

б) Хоёр шатлал бүхий тогтолцоо

Хоёр шатлал бүхий тогтолцоо (Two-Round System - TRS) нь эхний шатны санал хураалтад сонгогчдын үнэмлэхүй олонхын санал авах шаардлагатай байдаг. Хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч үнэмлэхүй олонхын санал аваагүй бол уг санал хураалтад тэргүүлсэн хоёр нэр дэвшигчийн хооронд санал хураалтын хоёр дахь шатанд өрсөлдөөн явагдана. Хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцсон сонгогчдын олонхын санал авсан нэр дэвшигч сонгогдоно. Энэ тогтолцоог Франц, Австри, Болгар, Португал, Польш, ОХУ, Финланд зэрэг Европын орнууд, Намиби, Мозамбик, Мадагаскар, Конго, Сьерра-Леон, Төв Африкийн БНУ зэрэг Африкийн орнууд хэрэглэдэг.

Энэхүү тогтолцоонд зарим тохируулга байдаг. Тухайлбал, Коста Рикад нэр дэвшигч эхний шатанд ердөө 40 хувийн саналаар ялах боломжтой. Харин Сьерра-Леонд нэг нэр дэвшигч эхний шатанд 55 хувийн санал аваагүй бол хоёр дахь шатны санал хураалт явагдахгүй. Аргентинд нэр дэвшигч ялалт байгуулахын тулд 45 хувь, эсхүл 40 хувийн санал авсан ч хамгийн ойрын өрсөлдөгчөөсөө 10 гаруй хувиар олон санал авахыг шаарддаг.

ОХУ болон хуучин ЗХУ-ын бүрэлдэхүүнд байсан ихэнх улсад ерөнхийлөгчийн сонгуульд сонгогчдын хамгийн бага ирц буюу 50 хувь байдаг. Энэ нь сонгуулийн үр дүнгийн хууль ёсны байдлыг баталгаажуулах нэмэлт механизм боловч эхний шатны санал хураалтад ирц хүрээгүйн улмаас хоёр дахь шатны санал хураалтыг явуулах шаардлагатай болж ихээхэн хэмжээний зардал, техникийн асуудалтай тулгардаг байна.

Хоёр шатлал бүхий тогтолцооны муу туршлага Латин Америкт байдаг. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн эхний шатанд ялалт байгуулахын тулд намууд эвсэж чадсан орнуудыг эс тооцвол (жишээлбэл, 1994 онд Бразил, 1989, 1994 онд Чилид гэх мэт), энэ тогтолцооны эцсийн үр дүнд цөөнх Засгийн газрыг удирдаж, засаглах чадвар буурах сөрөг тал ажиглагддаг.

Энэхүү тогтолцоо нь олон намын тогтолцооны туйлшралыг улам бүр хурцатгаж, хууль тогтоох байгууллагыг мухардалд оруулах тохиолдол ч гарч байсан. Тухайлбал, 1990 оны Перуд Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хоёр дахь шатанд Альберто Фухимори сонгогчдын 56 хувийн санал авсан боловч түүний нам Сенатад 60 суудлын 14-ийг нь, Төлөөлөгчдийн танхимд 180 суудлын 33-ыг нь л авч байжээ. 1989 онд Бразилд Фернандо Колор де Мело хоёр дахь шатанд 50-аас бага санал авч сонгогдсон боловч түүний нам тусдаа явагдсан парламентын сонгуульд Сенатад 75 суудлын ердөө 3-ыг нь, Депутатуудын танхимд 503 суудлын дөнгөж 40-ийг нь л авчээ. 1979 онд Эквадор Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг хоёр шатлал бүхий тогтолцоогоор явуулдаг болсноос хойш цөөнхийн Засгийн газрууд байгуулагддаг болсон.

Үүнээс үүдэн гарч буй засаглалын асуудлууд нь харилцан уялдаатай институцын бүтцийг нэгэн зэрэг авч үзэх нь чухал болохыг харуулж байдаг. Хоёр шатлал бүхий тогтолцоо нь санал хураалтын хоёр дахь шатанд ард түмний олонхын саналаар Ерөнхийлөгчийн эрх мэдэлд хүргэдэг ч хууль тогтоох байгууллагын сонгуулийн бусад тогтолцоог ашигласан ч ерөнхийлөгч нь парламентад томоохон дэмжлэг үзүүлэх баталгаа болж чадаагүй байна.

Мөн амжилтад хүрсэн нэр дэвшигчид нь хоёр шатны санал хураалтаар бусад намаас дэмжлэг авсан ч сонгуулийн дараа тэрхүү дэмжлэгийг үргэлжлүүлэн авсаар байх боломж хомс байдаг нь ажиглагддаг.

в) Давуу эрхтэй саналын буюу санал хураалтын түргэвчилсэн тогтолцоо

Давуу эрхтэй саналын (Preferential Voting) буюу санал хураалтын түргэвчилсэн тогтолцоо (an instant run-off system) нь хоёр шатлал бүхий тогтолцооны сул талыг сайжруулсан буюу санал хураалтын хоёр шатыг нэгтгэж нэг сонгууль хийх явдал юм. Үүнийг мөн альтернатив санал хураалт гэж нэрлэдэг.

Энд сонгогчид нь нэр дэвшигчдийг давуу эрхээр эрэмбэлэх боломжийг олгодог. Хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч сонгогчдын үнэмлэхүй олонхын саналыг аваагүй бол хамгийн бага санал авсан нэр дэвшигчийг хасаж, түүний саналыг дараагийн сонголтод шилжүүлдэг. Энэхүү хасагдах, дахин хуваарилах үйл явц нь нэг нэр дэвшигч олонхын санал авах хүртэл үргэлжилнэ.

Шри Ланкад Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг энэ тогтолцоогоор явуулдаг. Тус улсын сонгогчид зөвхөн хамгийн их дэмжиж байгаа нэр дэвшигчийг төдийгүй (хүсвэл) дэмжиж байгаа дараагийн хоёр, гурав дахь нэр дэвшигчдийг тэмдэглэдэг. Ингэхдээ хамгийн их дэмжиж байгаа нэр дэвшигчийн нэрний хажууд “1”, дэмжиж байгаа дараагийн нэр дэвшигчдийн нэрсийн хажууд “2”, “3” гэсэн тоогоор тэмдэглэгээ хийнэ. “1” дэх сонголтоор үнэмлэхүй олонхын санал авсан нэр дэвшигч нь сонгогдоно. Хэрэв нэр дэвшигчийн хэн нь ч ийм санал аваагүй бол эхний хоёр нэр дэвшигчээс бусад нь хасагдаж, хасагдсан саналыг дарааллын дагуу тэргүүлсэн хоёр нэр дэвшигчийн аль нэгэнд нь шилжүүлнэ. Эцэст нь хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч сонгогдоно. Энэ тогтолцоо нь хоёр сонгуулиар бус нэг сонгуулиар үр дүнд хүрдэг тул зардал ихээхэн хэмнэж, удирдлагын үр ашгийг дээшлүүлдэг гэж үздэг.

Шри Ланкийн тогтолцооны (Sri Lankan system) сул тал нь:

- бичиг үсгийн шаардлага өндөр байдаг;
- сонгогчид саналаа бүрэн ашиглахын тулд эхний хоёр нэр дэвшигч хэн болохыг таах хэрэгтэй байдаг.

Энэ тогтолцоог мөн Ирландын Ерөнхийлөгчийг сонгоход ашигладаг. Альтернатив санал хураалт (Alternative Vote - AV) гэж нэрлэдэг энэхүү тогтолцоо нь Шри Ланкийн тогтолцоотой төстэй ч зарим талаараа ялгаатай. Тухайлбал, саналын хуудсанд тэмдэглэгээ хийхэд Ирландын сонгогчид гурван саналаар хязгаарлагдахгүй, саналаа хүссэнээрээ тэмдэглэж

болдог. Мөн саналыг тоолохдоо тэргүүлсэн хоёр нэр дэвшигчээс бусад бүх нэр дэвшигчийг нэгэн зэрэг хасахгүй, эхлээд альтернатив санал хураалтаар хамгийн доогуур эрэмбэлэгдсэн нэр дэвшигчийг хасаж, тухайн саналыг дараагийн сонголт руу шилжүүлнэ. Энэхүү үйл явц нь аль нэг нэр дэвшигч үнэмлэхүй олонхын санал авах хүртэл, эсхүл бүх давуу эрхийг тоолж дуустал давтагдана.

Мөн Шри Ланкийн тогтолцооноос ялгаатай нь Ирландын альтернатив санал хураалтаар хамгийн доогуур эрэмбэлэгдэж байсан нэр дэвшигч нь тэргүүлж байсан нэр дэвшигчдийг гүйцэж түрүүлж, эцэст нь ялалт байгуулах боломжтой байдаг. Ийм байдлаар давуу эрх шилжүүлэх замаар Ерөнхийлөгчийн сонгуульд ялалт байгуулсан хамгийн сүүлийн жишээ бол 1990 онд Ирландын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон Мэри Робинсоны тохиолдол юм.

Эдгээр ялгааг үл харгалзан дээрх хоёр тогтолцооны үндсэн зорилго бол сонгуульд ялсан нэр дэвшигч нь сонгогчдын олонхын дэмжлэгийг авсан байх явдал юм. Энд санал хураах, санал тоолох үйл явц нь хоёр шатлал бүхий тогтолцооноос илүү төвөгтэй ч гэсэн сонгуулийг нэг удаа явуулах боломжтой гэдгээрээ ложистикийн хувьд давуу талтай.

2.3.2. Шууд бус сонгууль

Ерөнхийлөгчийн шууд бус сонгуулийн тогтолцооны үед Ерөнхийлөгчийг улс төрийн хувьд төвийг сахисан, нам бус хүн гэдгийг батлах нэмэлт боломжуудыг нээж өгдөг.

а) Дийлэнх олонхын тогтолцоо

Дийлэнх олонхын тогтолцоо (supermajority rules) – Засгийн газар болон сөрөг хүчний намуудад хараат бус, улс төрийн хувьд төвийг сахисан ерөнхийлөгчийг сонгохын тулд олонхын дүрмийг ашигладаг. Энд хэд хэдэн хувилбар байдаг. Тухайлбал, Грект Парламентын нийт гишүүдийн 2/3-ын саналаар Ерөнхийлөгчөө сонгодог. Хоёр шатны санал хураалтад нэр дэвшигчдийн хэн нь ч 2/3-ын олонхын санал авч чадаагүй бол гурав дахь шатны санал хураалтад 3/5-ын олонхын санал авах шаардлагатай байдаг. Хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч 3/5-ын олонхын санал авч чадаагүй бол Парламент тарж, дараагийн шинэ Парламент Ерөнхийлөгчийг 3/5-ын олонхын саналаар сонгоно. Энэ оролдлого бүтэлгүйтсэн бол Парламентын энгийн олонхын саналаар Ерөнхийлөгчийг сонгоно.

б) Парламентын шийдвэрээр томилох

Парламентын шийдвэрээр томилох (appointment by parliamentary resolution) – Ерөнхийлөгчийг өрсөлдөөнтэй сонгуулиар сонгохын оронд Парламентаас томилдог хувилбар байдаг. Тухайлбал, Мальтад Төлөөлөгчдийн танхимын тогтоолоор Ерөнхийлөгчөө томилдог. Энд ихэвчлэн Төлөөлөгчдийн танхимын олонхын дэмжлэгтэй Засгийн газар нь дангаараа Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлдэг. Ингэснээр Ерөнхийлөгчийг хараат, намын хүн гэсэн ойлголтыг нэмэгдүүлж байдаг. Энэ хувилбарт мөн хоёр нам (жишээлбэл, Ерөнхий сайд болон Парламент дахь хамгийн том сөрөг хүчний намын дарга) нэр дэвшүүлж болдог. Үүнийг 1999 онд Австралид санал болгосон ч сонгогчид үүнийг ардчилсан бус гэж үзжээ.

2.4. Парламентын засаглалтай орнуудад ерөнхийлөгчийг сонгох хэлбэр

Парламентын засаглалтай (бүгд найрамдах) улсуудад ерөнхийлөгчийг ихэвчлэн парламент, сонгуулийн коллеги болон бүх нийтийн сонгуулийн аль нэгээр сонгодог.

Судалгааны энэ хэсэгт парламентын засаглалтай орнуудад ерөнхийлөгчийг дээрх гурван хэлбэрээр хэрхэн сонгодог талаар авч үзнэ.

2.4.1. Ерөнхийлөгчийг парламентаас сонгох

Ардчилал, сонгуульд туслалцаа үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (IDEA)-ийн судалгаанд³⁴⁴ дурдсанаар ерөнхийлөгчийг парламентаас сонгох нь түүний хараат бус мандат сулрах хандлагатай байдаг. Гэсэн ч ерөнхийлөгчийн сонгуулийн эрх зүйн зохицуулалтаас хамааран энэ нь ерөнхийлөгчийг парламентад олонх болсон гишүүдээс арай илүү эрх мэдэлтэй болгож, улмаар засгийн газраас хараат байдлыг буруулж байж болзошгүй гэсэн байна.³⁴⁵

Парламентаас улсын ерөнхийлөгчөө сонгодог 20 улсаас Барбадос, Өмнөд Африк, Тринидад ба Тобаго, Швейцар, Этиоп зэрэг 5 улс нь хоёр танхим бүхий Парламенттай байна.

Тринидад ба Тобагод Ерөнхийлөгчийг сонгох “Сонгуулийн коллеги” нь бусад улс шиг Парламент болон Орон нутгийн хурлын төлөөллөөс бүрддэггүй, зөвхөн Парламентын хоёр танхимын нийт гишүүдээс бүрдэж байгаа учраас Ерөнхийлөгчийг Парламентаас сонгодог хэлбэрт хамруулан авч үзлээ.

Парламентаасаа Ерөнхийлөгчийг сонгодог парламентын засаглалтай улсын тоонд 2021 оноос Барбадос Улс нэмэгдсэн байна. 2021 оны 11 дүгээр сарын 30-ний өдөр Барбадосын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орж, тус улс нь засаглалын хэлбэрийн хувьд Үндсэн хуульт хаант засаглалаас парламентын бүгд найрамдах улс болж өөрчлөгджээ. Тус улсын төрийн тэргүүн нь Хатан хааны томилдог Амбан захирагч бус Парламентаас сонгогдсон Ерөнхийлөгч байхаар тогтжээ.

Сонгуулийн тогтолцооны хувьд, Албани, Армени, Ботсван, Грек, Доминик, Израил, Ирак, Унгар, Фижи зэрэг 9 улсын парламент нь ерөнхийлөгчөө **2 шатлал бүхий сонгуулийн тогтолцоогоор** сонгохоор Үндсэн хуульдаа тусгасан байна.

Судалгаанд авагдсан орнуудын Үндсэн хуулийн онцлог зохицуулалтаас дурдвал, Ботсванд Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг Үндэсний Ассамблейн сонгуультай хамт явуулдаг; Грек, Израилд Ерөнхийлөгчийг сонгох зорилгоор Парламентын тусгай чуулганыг зарлан хуралдуулдаг; дийлэнх улсад ерөнхийлөгчийг сонгох парламентын хуралдааныг спикер даргалдаг бол Өмнөд Африкт тус улсын Ерөнхий шүүгч нь энэ үүргийг хүлээх ба тэрээр мөн Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг товлон зарладаг байна.

Шигтгээ 3. Ботсваны Үндсэн хуулийн 32 дугаар зүйлээс

Үндэсний Ассамблейд нэр дэвшигч нь нэрээ дэвшүүлэхдээ Ерөнхийлөгчид дэмжиж байгаа нэр дэвшигчээ мэдэгдэнэ. Хэрэв тэрээр ийнхүү мэдэгдэхгүй бол Үндэсний Ассамблейд нэр дэвшихэд нь саад болохгүй. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн санал хураалтыг хариуцсан Комиссар байх ба тэрээр Үндэсний Ассамблейд сонгогдсон нийт гишүүдийн талаас дээш хувийн дэмжлэг авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж зарлана.

Парламентаас ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босгыг 15 улсын Үндсэн хуулиар зохицуулжээ. Эдгээрээс 12 улсад ерөнхийлөгчийг сонгох **эхний шатны санал хураалтад** парламентын нийт гишүүдийн үнэмлэхүй буюу дийлэнх олонхын саналаар, 3 улсад хуралдаанд, эсхүл санал хураалтад оролцсон гишүүдийн дийлэнх олонхын буюу энгийн олонхын саналаар тус тус сонгогдож байна.

Бусад 5 улсын Үндсэн хуульд энэ талаар тусгаагүй байна.

³⁴⁴ International IDEA. Non-Executive Presidents in Parliamentary Democracies. 2017. Second edition.

³⁴⁵ International IDEA. Non-Executive Presidents in Parliamentary Democracies. 2017. Second edition. P.14.

Хүснэгт 4. Парламентын санал хураалт (эхний шат)-аар Ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босго

Сонгоход шаардлагатай саналын босго хувь		Улсын тоо	Улсын нэр
Нийт гишүүдийн олонхын	75.0%	1	Армени
	66.7%	5	Этиоп, Эстони, Ирак, Унгар, Грек
	60.0%	1	Албани
	50.0% + 1	5	Ботсван, Доминик, Израил, Латви, Маврикий
Санал хураалтад оролцсон гишүүдийн олонхын	66.7%	1	Барбадос
Хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхын	50.0% + 1	2	Өмнөд Африк, Фижи

Шигтгээ 4. “Олонх” нэр томъёоны тайлбар

Энгийн олонх	(Simple Majority)	тоологдсон нийт саналын (санал хураалтад оролцсон гишүүдийн) 50.0% + 1 санал авсныг
Үнэмлэхүй олонх	(Absolute Majority)	тоологдвол зохих нийт саналын (нийт гишүүдийн) 50.0% + 1 санал авсныг
Харьцангуй олонх	(Effective Majority)	хамгийн олон санал авсныг
Дийлэнх олонх	(Special Majority)	“гуравны хоёр” (66.7%), “дөрөвний гурав” (75.0%) г.м. тодорхой заасан санал авсныг

Парламентаас эхний шатны санал хураалтаар улсын ерөнхийлөгчөө сонгож чадаагүй тохиолдолд 2 шатлал бүхий сонгуулийн тогтолцоо буюу үр дүнд хүрэх хүртлээ санал хураалтыг дахин явуулдаг. Албанийн Үндсэн хуулиар 5 хүртэл буюу хамгийн олон шаттай явуулахаар тогтоосон байна.

Шигтгээ 5. Албанид Үндсэн хуулийн 87 дугаар зүйлээс

Парламент Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн санал хураалтыг 5 хүртэлх шаттай явуулна. Нэг, хоёр, гурав дахь шатны санал хураалтаар нэр дэвшигчдийн хэн нь ч Парламентын нийт гишүүдийн 3/5-аас доошгүйн санал аваагүй бол дөрөв, тав дахь шатны санал хураалтыг явуулна.

Хоёр, гурав, дөрөв дэх шатны санал хураалтад шинэ хүн нэр дэвшиж болно. Дөрөв, тав дахь шатны санал хураалтаар Парламентын нийт гишүүдийн талаас дээш хувийн санал авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсонд тооцно.

Тав дахь шатны санал хураалтаар нэр дэвшигчдийн хэн нь ч шаардлагатай олонхын саналыг аваагүй, эсхүл дөрөв дэх шатны санал хураалт амжилтгүй болсны дараа шинэ хүнийг нэр дэвшигчид бол Парламент танин

Дараа дараагийн шатны санал хураалт нь эхний шаттай харьцуулахад дараах онцлогтой. Үүнд:

- нэр дэвшигчдийн тоог бууруулах буюу эхний шатны санал хураалтаар хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигч дараагийн шатны санал хураалтад өрсөлдөхөөр үлддэг;

- ерөнхийлөгчийг сонгох шаардлагатай саналын босго нь санал хураалтын эхний шаттай харьцуулахад буурдаг.

Харин парламент нь ерөнхийлөгчийг сонгож чадаагүй тохиолдолд Эстонид санал хураалтын 3 дахь шатны дараа Ерөнхийлөгчийг сонгохын тулд Сонгуулийн коллегийг зарлан хуралдуулахаар, Албанид санал хураалтын 5 дахь шатны, Грект 3 дахь шатны дараа Парламент тарахаар тус тус Үндсэн хуулиудад хуульчилсан байна.

Ерөнхийлөгчийг хууль тогтоох байгууллагаас сонгох үйл явцад хамаарах өөр нэг асуудал бол **Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй субъект** юм. Парламентаас ерөнхийлөгчийг сонгодог 12 улсын Үндсэн хуульд ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй субъектийг тусгажээ. Эдгээрээс 7 улсад парламент, парламентын гишүүд, 5 улсад ерөнхий сайд, сөрөг хүчин, намууд нэр дэвшүүлэх эрхтэй.

Тухайлбал, Этиопт Парламент нь, Арменид Парламентын гишүүдийн 25.0 хувь нь, Унгар, Эстонид – 20.0 хувь нь, Албанид – 14.3 хувь нь, Израилд – 8.3 хувь нь, Өмнөд Африкт – 0.5 хувь нь тус тус Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлнэ.

Ботсванийн Үндсэн хуулийн 32.2 дахь хэсэгт заасны дагуу Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх нь сонгуулийн эрх бүхий 1000-аас багагүй иргэн дэмжсэн тохиолдолд хүчинтэй байх шаардлагыг тавьдаг.

Ерөнхий сайдын хувьд, Маврикид Ерөнхий сайд дангаараа, Доминикт Ерөнхий сайд, сөрөг хүчний удирдагч хамтран, Барбадос, Фиждид Ерөнхий сайд, сөрөг хүчний удирдагч тус тусдаа Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлнэ.

Харин Самоад намуудын, эсхүл засгийн эрхийг барьж байгаа нам нь Ерөнхийлөгч (Төрийн тэргүүн)-д нэр дэвшүүлнэ.

2.4.2.Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн сонгуулиар сонгох

Бүх нийтийн сонгууль нь орон даяар, сонгуулийн эрх бүхий иргэд бүх нийтээрээ оролцох боломжийг хангасны үндсэн дээр явуулдаг сонгуулийн хэлбэр юм.

Ард түмнээс сонгож байгаа энэхүү шууд сонгууль нь нэр дэвшигчдийг сонгуулийн кампанит ажил явуулахад хүргэдэг бөгөөд ерөнхийлөгчийг улс төрийн үйл явцад илүү идэвхтэй оролцоход түлхэц болдог байна.³⁴⁶

Сонгуулийн тогтолцооны хувьд, парламентын засаглалтай бөгөөд ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн сонгуулиар сонгодог Болгар, Зүүн Тимор, Кабо-Верде, Молдова, Монгол, Португал, Серби, Словени, Финланд, Умард Македон, Хорват, Чех зэрэг 12 улсын Үндсэн хуульд улсын ерөнхийлөгчөө **2 шатлал бүхий сонгуулийн тогтолцоогоор** сонгохоор тогтоосон байдаг.

Ерөнхийлөгчийг ард түмнээс сонгоход шаардлагатай саналын босгыг Үндсэн хуулиар зохицуулснаас үзэхэд 2 улсад нийт сонгогчдын, 4 улсад сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын, 3 улсад хүчинтэй саналын, нэг улсад нийт сонгогчдын 40-өөс дээш хувийн олонхын саналаар Ерөнхийлөгчид сонгогдсонд тооцно. Харин 5 улсын Үндсэн хуульд “олонх” гэдгийг дээрхтэй адил тодорхой тусгаагүй байна.

³⁴⁶ International IDEA. Non-Executive Presidents in Parliamentary Democracies. 2017. Second edition. P.14.

Хүснэгт 5. Бүх нийтийн сонгуулиар Ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босго

Сонгоход шаардлагатай саналын босго	Улсын нэр	Улсын нэр
Нийт сонгогчдын олонхын	3	Болгар, Исланд, Чех
Сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын олонхын	4	Молдова, Монгол , Финланд, Хорват
Хүчинтэй саналын олонхын	3	Зүүн Тимор, Кабо-Верде, Португал
Олонхын	5	Ирланд, Кирибати, Серби, Словак, Словени
Нийт сонгогчдын 40-өөс дээш хувийн олонхын	1	Умард Македон

Дээрх улсуудаас 8 улсын Үндсэн хуульд **Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх субъектийг** зааж өгсөн нь сонгуулийн эрх бүхий иргэд, Парламентад суудал авсан намууд, Парламент болон түүний гишүүд байна.

Чехэд сонгуулийн эрх бүхий 50000 иргэд, Финландад – 20000 иргэд, Умард Македонд – 10000-аас доошгүй иргэд, Португалд – 7500-15000 иргэд, Исландад – 1500-3000 иргэд, Кабо-Вердед – 1000-4000 иргэд Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй.

Чех, Умард Македон болон Финландад сонгуулийн эрх бүхий иргэдээс гадна Парламентын гишүүд Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй байдаг. Тодруулбал, Чехэд депутатуудын 5.0 хувь нь, сенатуудын 12.3 хувь нь, Умард Македонд БНУ-ын Ассамблейн 30-аас доошгүй төлөөлөгч нь, Финландад Парламентад суудалтай намууд нь ийм эрхтэй.

Кирибатид Парламентын гишүүд нэр дэвшүүлэх эрхтэй. Харин Словакт сонгуулийн эрх бүхий 15000-аас доошгүй иргэдийн болон Үндэсний Зөвлөлийн 15-аас доошгүй гишүүдийн өргөдөл үндэслэн Үндэсний Зөвлөл нь Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхийг эдэлдэг.

2.4.3.Ерөнхийлөгчийг сонгогчдын коллегуос сонгох

Сонгогчдын коллеги бол парламентын болон муж улсын, эсхүл орон нутгийн төлөөллийн байгууллагын гишүүдийн хамтарсан институт юм.

Сонгогчдын коллегийг холбооны, эсхүл засаг захиргааны олон нэгжид хуваагдсан парламентын (бүгд найрамдах) улсад тохиромжтой байж болохыг Ардчилал, сонгуульд тусалцаа үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (IDEA)-ийн судалгаанд дурдсан байна.³⁴⁷ Тухайлбал, сонгогчдын коллегуос улсын ерөнхийлөгчөө сонгодог 7 улсаас Балба*, Герман*, Итали, Пакистан*, Энэтхэг* зэрэг 5 улс нь хоёр танхим бүхий парламенттай, харин эдгээрийн 4 улс нь төрийн байгууламжийн хувьд холбооны улсууд байна.

Тодруулбал, Балба*, Итали, Пакистан*, Энэтхэг* зэрэг улсуудад парламентын хоёр танхимын болон муж улсуудын, эсхүл орон нутгийн төлөөллийн байгууллагын гишүүд хамтран Сонгогчдын коллегийг бүрдүүлдэг.

Харин Германд дээрх улсуудын схемээс өөрөөр буюу Парламентын зөвхөн доод танхим болох Бундестагийн нийт гишүүд болон тэдгээртэй тэнцүү тооны муж улс бүрийн ард түмний төлөөллийн байгууллагуудаас хувь тэнцүүлэх зарчмаар сонгогдсон гишүүд Сонгогчдын коллегийг бүрдүүлж байна.

³⁴⁷ International IDEA. Non-Executive Presidents in Parliamentary Democracies. 2017. Second edition. P.14.

Вануатуд нэг танхим бүхий Парламентын гишүүдтэй хамт орон нутгийн захиргааны зөвлөлийн дарга нар, Гүржид Абхаз, Аджарын автономит БНУ-удын төлөөллийн дээд байгууллагуудын гишүүд нэгдэж Сонгуулийн коллегийг бүрдүүлдэг.

Сонгуулийн тогтолцооны хувьд, Итали, Балба*, Гүрж зэрэг улсуудад Сонгогчдын коллеги нь Ерөнхийлөгчийг **2 шатлал бүхий сонгуулийн тогтолцоогоор** сонгохоор Үндсэн хуульдаа тусгасан байна.

Сонгуулийн коллегиос ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босгыг 5 улсын Үндсэн хуульд зохицуулжээ. Герман, Вануату, Итали зэрэг 3 улсад **эхний шатны санал хураалтаар** Сонгогчдын коллегийн нийт гишүүдийн үнэмлэхүй олонхын саналаар, Гүржид – харьцангуй олонхын саналаар, Балбад – хуралдаанд оролцсон гишүүдийн энгийн олонхын саналаар тус тус Ерөнхийлөгчийг сонгож байна.

Пакистан, Энэтхэгийн Үндсэн хуульд энэ талаар тусгаагүй байна.

Хүснэгт 6. Сонгуулийн коллегиос Ерөнхийлөгчийг сонгоход шаардлагатай саналын босго

Сонгогдоход шаардлагатай саналын босго хувь		Улсын тоо	Улсын нэр
нийт гишүүдийн	66.7%	2	Вануату, Итали
	50.0% + 1	1	Герман*
хамгийн олон санал авсан		1	Гүрж
хуралдаанд оролцсон гишүүдийн	50.0% + 1	1	Балба*

Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй субъектийн хувьд, зөвхөн Гүржийн Үндсэн хуулиа Сонгуулийн коллегийн 30-аас доошгүй гишүүн Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй байна.

Хавсралтууд

Хавсралт 1. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992) ба Монгол Улсын Их цаазын төслүүдийн (1991.VI.05, X.05, XI.07) харьцуулалт³⁴⁸

Тайлбар: -үг, өгүүлбэр шинээр нэмэгдсэнийг тод хараар (“**bold**”),
-үг, өгүүлбэрийг өөрчлөн найруулсныг доогуур зураасаар (“underline”),
-үг, өгүүлбэр хасагдсаныг дундуур зураасаар (“~~strike through~~”),
-зарчмын зөрүүтэй санал орхигдсон, өөрчлөлт орсон зэргийг тодруулав (“highlighting”) тус тус тэмдэглэв.

1-р төсөл	2-р төсөл	3-р төсөл	4-р төсөл	МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ ³⁴⁹
МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ЦААЗ ³⁵⁰ (Үндсэн хууль)	МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ЦААЗ ³⁵¹ (Үндсэн хууль)	МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛЬ ³⁵² (Их цааз)	МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ЦААЗ ³⁵³	
УБХ-д өргөн барьсан хувь	Ард түмнээр хэлэлцүүлсэн хувь	УБХ-д өргөн барьсан хувь	УБХ-аас АИХ-д өргөн барьсан хувь	(Батлагдсан хувь)
1991.04.19	1991.06.05	1991.10.05	1991.11.07	1992.01.13
31 дүгээр зүйл	Гучин гуравдугаар зүйл	Гучдугаар зүйл	Гучдугаар зүйл	Гучдугаар зүйл
Монгол улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийн бэлгэдэл мөн.	1.Монгол улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийн бэлгэдэл мөн.	1.Монгол улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийн бэлгэдэл мөн.	1.Монгол Улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийн бэлгэдэл мөн.	1.Монгол Улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийг илэрхийлэгч мөн.
Ерөнхийлөгчөөр 40 нас хүрсэн, сүүлийн таваас хүрсэн, сүүлийн доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол	2.Ерөнхийлөгчөөр 40 нас таваас хүрсэн, сүүлийн доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, дурван	2.Ерөнхийлөгчөөр 40 нас таваас хүрсэн, сүүлийн доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол	2.Ерөнхийлөгчөөр 50 нас хүрсэн, сүүлийн 5-аас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин уугуул	2.Ерөнхийлөгчөөр 45 нас таваас хүрсэн, сүүлийн доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол

³⁴⁸ Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Судалгааны алба. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992) ба Монгол Улсын Их цаазын төслүүдийн (1991.VI.05, X.05, XI.07) харьцуулалт.

Харьцуулсан судалгаа (СТ-15/206) УБ. 2015.

³⁴⁹ “Ардын эрх” сонин, 1992.01.14, №9 /313/.

³⁵⁰ Улсын Их Хурал, Улсын Их Хурлын Тамгын газрын архив, данс №1-91, 167-190 дэх тал.

³⁵¹ “Ардын эрх” сонин, 1991.06.05, №86 /158/.

³⁵² Улсын Их Хурал, Улсын Их Хурлын Тамгын газрын архив, данс №1-92, 165-199 дэх тал.

³⁵³ Улсын Их Хурал, Улсын Их Хурлын Тамгын газрын архив, данс №1-92, 200-234 дэх тал.

улсын гурван үе дамжсан уугуул иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгоно.	үе залгамжилсан. Монгол улсын түүх уугуул иргэнийг 4 хөд жилийн хугацаагаар сонгоно.	улсын дөрвөс уугуул иргэнийг 4 хөд жилийн хугацаагаар сонгоно.	иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгоно.	Улсын уугуул иргэнийг 4 жилийн хугацаагаар сонгоно.
Хуулийн төслийн 31-р зүйлд тусгагдсан байна.	3.Ерөнхийлөгчийг зөвхөн нэг удаа улируулан сонгож болно.	Хуулийн төслийн 31-р зүйлийн 7 дахь хэсэгт тусгагдсан байна.	Хуулийн төслийн 31-р зүйлийн 7 дахь хэсэгт тусгагдсан байна.	Үндсэн хуулийн 31-р зүйлийн 7 дахь хэсэгт тусгагдсан байна.
	Гучин дөрөвдүгээр зүйл	Гучин нэгдүгээр зүйл	Гучин нэгдүгээр зүйл	Гучин нэгдүгээр зүйл
Ерөнхийлөгчийн сонгууль 2 үе шаттай байна.	1.Мөнхөл улын Ерөнхийлөгчийн сонгууль хоёр шаттай байна.	1.Ерөнхийлөгчийн сонгууль хоёр шаттай байна.	1.Ерөнхийлөгчийн сонгууль хоёр шаттай байна.	1.Ерөнхийлөгчийн сонгууль 2 шаттай байна.
Нийт сөнгөгчийн таван хувьнаас дөөшгүйн санал авсан нам дангаар буюу хамтран Ерөнхийлөгчид нэгэн хүний нэр дэвшүүлнэ.	2. Мөнгөл Улсын Их Хуралд суудал авсан нам дангаар буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлж болно.	2.Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаар буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлнэ.	2.Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлнэ.	2.Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлнэ.
Анхан шатны сонгуульд Монгол улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээр, шууд сонгох эрхийн үндсэн оролцож, Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн төлөө саналаа нууцаар гаргана.	3.Анхан шатны сонгуульд Монгол улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээр, тэгш , шууд сонгох эрхийн үндсэн оролцож, Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн төлөө саналаа нууцаар гаргана.	3.Анхан шатны сонгуульд Монгол улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй , шууд сонгох эрхтэй оролцож, Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн төлөө саналаа нууцаар гаргана.	3.Анхан шатны сонгуульд Монгол улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй , шууд сонгох эрхтэй оролцож, Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн төлөө саналаа нууцаар гаргана.	3.Анхан шатны сонгуульд Монгол улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй , шууд сонгох эрхтэй оролцож, Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн талаар саналаа нууцаар гаргана.
	4.Ерөнхийлөгчийн анхан шатны сонгуульд олонхийн нийт сонгогчийн санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон тооцож түүний бүрэн эрхийг хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргана.	4.Ерөнхийлөгчийн анхан шатны сонгуульд олонхийн нийт сонгогчийн санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргана.	4.Ерөнхийлөгчийн анхан шатны сонгуульд олонхийн нийт сонгогчийн санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргана.	4.Ерөнхийлөгчийн анхан шатны сонгуульд олонхийн нийт сонгогчийн санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргана.
Анхан шатны сонгуулиар 4.Анхан шатны сонгуулиар нийт сонгогчийн тэн хагасаас нийт сонгогчийн тэн хагасаас	5. Ерөнхийлөгчид дэвшигчдийн хэн нь ч	нэр нь ч	нэр нь ч	нэр нь ч
ийнхүү	5.Ерөнхийлөгчид дэвшигчдийн хэн нь ч	ийнхүү	ийнхүү	ийнхүү

<p>нь оролцож, дөөшгүй нь өрөлцөж, санал ийнхүү олонхийн санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг олон шатны сонгууль буюу Улсын Их Хуралд оруулан хэлэлцэж оруулна.</p>	<p>сонгогчдын санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг 2-д хуралдаан, сонгууль буюу Улсын Их Хуралд оруулан хэлэлцэж оруулна.</p>	<p>сонгогчдын олонхийн санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг олон шатны сонгууль буюу Улсын Их Хуралд оруулан хэлэлцэж оруулна.</p>	<p>сонгогчдын олонхийн санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг олон шатны сонгууль буюу Улсын Их Хуралд оруулан хэлэлцэж оруулна.</p>
<p>Улсын Их хурлын нийт олонхийн санал гишүүнийг авсан нэр дэвшигчийг Мөнгөл Улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгосонд тооцно.</p>	<p>Улсын Их хурлын нийт олонхийн санал гишүүнийг авсан нэр дэвшигчийг Мөнгөл Улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгосонд тооцно.</p>	<p>Улсын Их хурлын нийт олонхийн санал гишүүнийг авсан нэр дэвшигчийг Мөнгөл Улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгосонд тооцно.</p>	<p>Улсын Их хурлын нийт олонхийн санал гишүүнийг авсан нэр дэвшигчийг Мөнгөл Улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгосонд тооцно.</p>
<p>Хэрэв Ерөнхийлөгчид нэр нь ч дэвшигчдийн хэн нь ч олонхийн санал аваагүй бол олонхийн санал гишүүдийн Улсын Их хурлын гишүүдийн саналаар дахин нэг удаа санал хураалт явуулж болно.</p>	<p>Хэрэв Ерөнхийлөгчид нэр нь ч дэвшигчдийн хэн нь ч олонхийн санал аваагүй бол олонхийн санал гишүүдийн Улсын Их хурлын гишүүдийн саналаар дахин нэг удаа санал хураалт явуулж болно.</p>	<p>Хэрэв Ерөнхийлөгчид нэр нь ч дэвшигчдийн хэн нь ч олонхийн санал аваагүй бол олонхийн санал гишүүдийн Улсын Их хурлын гишүүдийн саналаар дахин нэг удаа санал хураалт явуулж болно.</p>	<p>Хэрэв хоёр дахь санал хураалтаар Ерөнхийлөгчид нэр нь ч олонхийн санал аваагүй бол нэр дэвшигчдийн хэн нь ч олонхийн санал аваагүй бол нэр дэвшигчдийн хэн нь ч олонхийн санал аваагүй бол дахин сонгууль явуулна.</p>
<p>7. Ерөнхийлөгчийг журмыг хуулиар тогтооно.</p>	<p>7. Ерөнхийлөгчийг журмыг хуулиар тогтооно.</p>	<p>7. Ерөнхийлөгчийг журмыг хуулиар тогтооно.</p>	<p>7. Ерөнхийлөгчийг журмыг хуулиар тогтооно.</p>

Ерөнхийлөгчийг зөвхөн нэг удаа улируулан сонгож байсан болно.	Хуулийн төслийн 33-р хэсэгт тусгагдсан байна: Ерөнхийлөгчийг зөвхөн нэг удаа улируулан сонгож болно.	7.Ерөнхийлөгчийг зөвхөн нэг удаа улируулан сонгож болно.	7.Ерөнхийлөгчийг зөвхөн нэг удаа улируулан сонгож болно.
32 дугаар зүйл	Гучин тавдугаар зүйл		
Монгол Улсын Ерөнхийлөгч нь Улсын Их Хурлын болон Засгийн газрын гишүүн, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь ул хамаарах бусад албан тушаалыг хавсарч болохгүй.	1.Мөнөө-Улсын Ерөнхийлөгч нь Улсын Их Хурлын болон Засгийн газрын гишүүн, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь ул хамаарах бусад албан тушаалыг хавсарч болохгүй.	8.Ерөнхийлөгч нь Улсын Их Засгийн газрын гишүүн, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь ул хамаарах бусад албан тушаалыг хавсарч болохгүй.	8.Ерөнхийлөгч нь Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын гишүүн, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь ул хамаарах бусад албан тушаал хавсарч болохгүй.
Хэрэв Ерөнхийлөгч өөр албан тушаал эрхэлж, албан тушаал хүлээж байгаа бол тангараг өргөсөн өдрөөс эхлэн үүргээсээ чөлөөлөгдөнө.	2.Хэрэв Ерөнхийлөгч өөр албан тушаал эрхэлж, албан тушаал хүлээж байгаа бол тангараг өргөсөн өдрөөс эхлэн үүргээсээ чөлөөлөгдөнө.	Хэрэв Ерөнхийлөгч өөр албан тушаал эрхэлж, албан тушаал хүлээж байгаа бол тангараг өргөсөн өдрөөс эхлэн үүргээсээ чөлөөлөгдөнө.	Хэрэв Ерөнхийлөгч өөр ажил, албан тушаал, сонгуульд албан тушаал эрхэлж байгаа бол тангараг өргөсөн өдрөөс эхлэн үүргээсээ чөлөөлөгдөнө.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Хавсралт 2. Парламентын засаглалтай орнуудын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хэлбэр

* Холбооны улсуудыг тэмдэглэв.

№	Улсын нэр	Парламентын танхимын тоо	Танхимын нэр	Төрийн тэргүүн	Томилогддог /сонгогддог	Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй субъект	Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсонд тооцох доод босго
1.	Австрали*	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
2.	Албани	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (5 хүртэлх шатлал бүхий)	Парламентын 20-оос доошгүй гишүүдийн бүлэг	3/5-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
4.	Антигуа ба Барбуда	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
5.	Армени	1	Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	Парламентын нийт гишүүдийн 1/4-ээс доошгүй нь	3/4-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
6.	Балба*	2	- Үндэсний Ассамблей - Төлөөлөгчдийн танхим	Ерөнхийлөгч	Сонгогчдын коллегийс сонгоно (2 шатлал бүхий)		Олонхын саналаар (хуралдаанд оролцсон гишүүдийн)
7.	Бангладеш	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно		
8.	Барбадос	2	- Сенат - Ассамблейн танхим	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	- Ерөнхий сайд - сөрөг хүчний удирдагч	2/3-ын олонхын саналаар (санал хураалтад оролцсон гишүүдийн)
9.	Бахам	2	- Сенат - Ассамблейн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
10.	Белиз	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
11.	Бельги*	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Хаан	Угсаа залгамжилсан		

12	Болгар	1	Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)	Олонхын саналаар (нийт сонгогчдын)
13.	Босни- Херцеговин*	2	- Ардын танхим - Төлөөлөгчдийн танхим	Тэргүүлэгчид	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно	Олонхын саналаар
14.	Ботсван	1	Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	Талаас дээш хувийн саналаар (нийт гишүүдийн)
15.	Вануату	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Сонгогчдын коллегийс сонгоно	2/3-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
16.	Герман*	2	- Бундесрат - Бундестаг	Ерөнхийлөгч	Сонгогчдын коллегийс сонгоно	Олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
17.	Грек	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	2/3-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
18.	Гренада	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно	
19.	Гүрж	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Сонгогчдын коллегийс сонгоно (2 шатлал бүхий)	Хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч
20.	Дани	1	Парламент	Хаан	Угсаа залгамжилсан	
21.	Доминик	1	Ассамблейн танхим	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	Олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
22.	Зүүн Тимор	1	Үндэсний Парламент	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)	Олонхын саналаар (хүчинтэй саналын)
23.	ИБУИНХУ	2	- Лордуудын танхим - Нийтийн танхим	Хатан хаан	Угсаа залгамжилсан	
24.	Израил	1	Кнессет	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	Олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
25.	Ирак*	1	Төлөөлөгчдийн зөвлөл	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	2/3-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
26.	Ирланд	2	- Сенат	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар	Олонхын саналаар

		- Төлөөлөгчдийн танхим	Ерөнхийлөгч	сонгоно	Сонгуулийн эрх бүхий 1500-3000 иргэд	Олонхын саналаар (нийт сонгогчдын)
27.	Исланд	1 Парламент	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно	Сонгуулийн эрх бүхий 1500-3000 иргэд	Олонхын саналаар (нийт сонгогчдын)
28.	Испани	2 - Сенат - Депутатуудын Конгресс	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
29.	Итали	2 - Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Ерөнхийлөгч	Сонгогчдын коллегийс сонгоно (2 шатлал бүхий)		2/3-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
30.	Кабо-Верде	1 Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)	Сонгуулийн эрх бүхий 1000-4000 иргэд	Олонхын саналаар (хүчинтэй саналын)
31.	Камбож	2 - Сенат - Үндэсний Ассамблей	Хаан	Сонгогчдын коллегийс сонгоно		
32.	Канад*	2 - Сенат - Нийтийн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
33.	Кирибати	1 Ассамблейн танхим	Ерөнхийлөгч (Beretenti)	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)	Парламентын гишүүд	Олонхын саналаар
34.	Латви	1 Сейм	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно		51-ээс багагүй олонхын саналаар (нийт 100 төлөөлөгчдийн)
35.	Лесото	2 - Сенат - Үндэсний Ассамблей	Хаан	Сонгогчдын коллегийс сонгоно		
36.	Лихтенштайн	1 Диет	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
37.	Люксембург	1 Депутатуудын танхим	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
38.	Маврики	1 Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно	Ерөнхий сайд	Олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
39.	Малайз*	2 - Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Хаан	Сонгогчдын коллегийс сонгоно		
40.	Мальт	1 Төлөөлөгчдийн танхим	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно		

41. Молдова	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)		Олонхын саналаар (сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын)
42. Монако	1	Үндэсний Зөвлөл	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
43. Монгол	1	Улсын Их Хурал	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)		Олонхын саналаар
44. Нидерланд	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
45. Норвег	1	Парламент	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
46. Өмнөд Африк	2	- Үндэсний зөвлөл - Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно	Парламентын 2 гишүүн	Олонхын саналаар (хуралдаанд оролцсон)
47. Пакистан*	2	- Сенат - Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Сонгогчдын коллегийс сонгоно		
48. Папуа-Шинэ Гвиней	1	Үндэсний Парламент	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
49. Португал	1	БНУ-ын Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)	Сонгуулийн эрх бүхий 7500-15000 иргэд	Олонхын саналаар (хүчинтэй саналын)
50. Самоа	1	Хууль тогтоох Ассамблей	Төрийн тэргүүн	Парламентаас сонгоно	Намууд	
51. Сан-Марино	1	Ерөнхий Зөвлөл	Капитан Регент	Парламентаас сонгоно		
52. Сент-Винсент ба Гренадин	1	Ассамблейн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
53. Сент-Китс ба Невис*	1	Үндэсний Ассамблей	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
54. Сент-Люсия	2	- Сенат - Ассамблей	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
55. Серб	1	Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно		Олонхын саналаар
56. Словак	1	Үндэсний Зөвлөл	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгоно (2 шатлал бүхий)	Парламент	Олонхын саналаар

57.	Словени	2	- Үндэсний Зөвлөл - Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонго		Олонхын саналаар
58.	Соломоны арлууд	1	Үндэсний Парламент	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
59.	Тайланд	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Хаан	Угсаа залгамжилсан		
60.	Тринидад ба Тобаго	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно		
61.	Тувалу	1	Парламент	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
62.	Унгар	1	Үндэсний Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	Парламентын гишүүдийн 1/5-ээс доошгүй нь	2/3-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
63.	Фижи	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно (2 шатлал бүхий)	- Ерөнхий сайд - сөрөг хүчний удирдагч	Олонхын саналаар (хуралдаанд оролцсон гишүүдийн)
64.	Финланд	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонго (2 шатлал бүхий)	- Парламентад суудал авсан намууд - Сонгуулийн эрх бүхий 20000 иргэдийн бүлэг	Олонхын саналаар (нийт сонгогчдын)
65.	Умард Македон	1	БНУ-ын Ассамблей	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонго (2 шатлал бүхий)	- Сонгуулийн эрх бүхий 10000-аас доошгүй иргэд - 30-аас доошгүй төлөөлөгч	40-өөс дээш хувийн олонхын саналаар (нийт сонгогчдын)
66.	Хорват	1	Парламент	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонго (2 шатлал бүхий)		Олонхын саналаар (сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын)
67.	Чех	2	- Сенат - Депутатуудын танхим	Ерөнхийлөгч	Бүх нийтийн сонгуулиар сонго (2 шатлал бүхий)	- Сонгуулийн эрх бүхий 50000-аас доошгүй иргэд - 10-аас доошгүй депутат - 10-аас доошгүй сенатор	Талаас илүү олонхын саналаар (нийт сонгогчдын)
68.	Швед	1	Парламент	Хаан	Угсаа залгамжилсан		

69.	Швейцар*	2	- Төрийн зөвлөл - Үндэсний зөвлөл Төлөөлөгчдийн танхим	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно		
70.	Шинэ Зеланд	1	Төлөөлөгчдийн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
71.	Энэтхэг*	2	- Муж улсуудын зөвлөл - Ардын танхим	Ерөнхийлөгч	Сонгогчдын коллегийос сонгоно		
72.	Эстони	1	Рийгикогу	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно	Парламентын гишүүдийн 1/5-ээс доошгүй нь	2/3-ын олонхын саналаар (нийт гишүүдийн)
73.	Этиоп*	2	- Холбооны танхим - Ардын Төлөөлөгчдийн танхим	Ерөнхийлөгч	Парламентаас сонгоно	Парламент	2/3-ын олонхын саналаар (хоёр танхимын нийт гишүүдийн)
74.	Ямайка	2	- Сенат - Төлөөлөгчдийн танхим	Амбан захирагч	Хатан хаан томилно		
75.	Япон	2	- Зөвлөхүүдийн танхим - Төлөөлөгчдийн танхим	Хаан	Угсаа залгамжилсан		

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Хавсралт 3. Парламентын засаглалтай орнуудын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаарх Үндсэн хуулийн зохицуулалт

№	Улсын нэр	Үндсэн хуулийн зохицуулалт
1.	Албани Үндсэн хууль нь 1998 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>87.1.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг Парламентын 20-иос доошгүй гишүүдийн бүлэг Парламентад санал болгоно. Нэг гишүүн нэгээс олон хүний нэрийг дэвшүүлэхгүй.</p> <p>87.2.Парламентаас БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг нууц санал хураалтаар, хэлэлцүүлэггүйгээр сонгоно. Парламент Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн санал хураалтыг 5 хүртэлх шаттай явуулна.</p> <p>Ерөнхийлөгчийн сонгууль эхэлснээс хойш 7 хоногийн дотор эхний санал хураалтыг явуулна. Бусад санал хураалтыг өмнөх санал хураалт амжилтгүй болсон өдрөөс хойш 7 хоногийн дотор явуулна. Санал хураалтад оролцох нэр дэвшигч үлдээгүй байсан ч санал хураалтыг дууссан гэж үзнэ. Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу хоёр, гурав, дөрөв дэх шатны санал хураалтад шинэ хүн нэр дэвшиж болно.</p> <p>87.3.Нэг, хоёр, гурав дахь шатны санал хураалтаар нэг нэр дэвшигчийг Парламентын нийт гишүүдийн 3/5-аас доошгүйн санал авсан бол Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсонд тооцно. Дөрөв, тав дахь шатны санал хураалтаар Парламентын нийт гишүүдийн талаас дээш хувийн санал авсан нэр дэвшигч Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсонд тооцно.</p> <p>87.4.Дөрөв дэх шатны санал хураалтаар нэг ч нэр дэвшигч шаардлагатай олонхын саналыг аваагүй бол тав дахь шатны санал хураалтыг явуулна. Тав дахь шатны санал хураалтыг зөвхөн дөрөв дэх шатны санал хураалтаар хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийн хооронд явуулна. Хоёроос дээш нэр дэвшигч ижил тооны санал авсан бол санал хураалтад өрсөлдөх нэр дэвшигчийг сугалаагаар тодруулна.</p> <p>Дөрөв дэх шатны санал хураалтын дараа нэр дэвшигч үлдэхгүй бол энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу шинээр нэр дэвшигчид санал хураалтад оролцож болно. Санал хураалтад хоёроос дээш хүнийг нэр дэвшүүлсэн бол гишүүдээс хамгийн олон санал болгосон хоёр нэр дэвшигчийн хооронд санал хураалтыг явуулна.</p> <p>87.5.Тав дахь шатны санал хураалтаар мөн нэг ч нэр дэвшигч шаардлагатай олонхын саналыг аваагүй, эсхүл дөрөв дэх шатны санал хураалт амжилтгүй болсны дараа шинэ хүний нэрийг дэвшүүлээгүй бол Парламент тарна. Парламент ийнхүү тарснаас хойш 45 хоногийн дотор шинэ сонгуулийг явуулна.</p> <p>87.6.Дараагийн Парламентын нийт гишүүдийн олонхын саналаар БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгоно.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Albania_2016?lang=en)</p>
2.	Армени Үндсэн хууль нь 1995 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>125 дугаар зүйл. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгох журам</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг Үндэсний Ассамблей сонгоно.</p> <p>2.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуулийг БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 30-аас доошгүй хоногийн дараа, 40-өөс доошгүй хоногийн өмнө явуулна.</p> <p>3.Үндэсний Ассамблейн нийт гишүүдийн 1/4-ээс доошгүй нь БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй.</p> <p>4.Үндэсний Ассамблейн нийт гишүүдийн 3/4-аас доошгүйн санал авсан нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Хэрэв БНУ-ын Ерөнхийлөгч сонгогдоогүй бол хоёр дахь шатны сонгуулийг явуулах ба үүнд эхний шатны сонгуульд оролцсон бүх нэр дэвшигчид оролцож болно. Хоёр дахь шатанд Үндэсний Ассамблейн нийт гишүүдийн 3/5-аас доошгүйн санал авсан нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Хэрэв БНУ-ын Ерөнхийлөгч сонгогдоогүй бол гурав дахь шатны сонгуулийг явуулах ба үүнд хоёр дахь шатанд хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигч оролцоно. Гурав дахь шатанд Үндэсний Ассамблейн гишүүдийн олонхын санал авсан нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</p> <p>5.БНУ-ын Ерөнхийлөгч сонгогдоогүй бол 10 хоногийн дотор БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн шинэ сонгуулийг явуулна.</p>

		<p>6.Бүгд Найрамдах Армени Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгох нарийвчилсан журмыг Үндэсний Ассамблейн дэгийн тухайн хуулиар зохицуулна. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Armenia_2015?lang=en)</p>
3.	<p>Балба* Үндсэн хууль нь 2015 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>62 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийн сонгууль 1.Холбооны Парламентын гишүүд болон Муж улсуудын хурлын гишүүдээс бүрдсэн Сонгуулийн коллегий Ерөнхийлөгчийг сонгоно. Үүнийг Холбооны Парламентын гишүүд болон Муж улсуудын хурлын гишүүдийн саналын жингийн зөрүүг харгалзан хуульд заасан журмын дагуу явуулна. 2.Аль ч муж улсад Муж улсуудын хурлын сонгууль явагдаагүй нь энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасныг үл харгалзан Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулахын тулд Сонгуулийн коллегий байгуулахад саад болохгүй. 3.Энэ зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан Сонгуулийн коллегийн хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхын санал авсан хүн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. 4.Энэ зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу нэр дэвшигчдийн хэн ч олонхын санал аваагүй бол хоёр дахь шатны санал хураалтыг хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийн хооронд явуулах ба уг саналын хуудасны 50-аас дээш хувийн санал авсан нэр дэвшигч нь Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. 5.Энэ зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасны дагуу явуулсан санал хураалтаар хоёр нэр дэвшигчийн хэн ч 50-аас дээш хувийн санал аваагүй бол гурав дахь шатны санал хураалт явуулна. Гурав дахь шатны санал хураалтад оролцсон гишүүдийн олонхын санал авсан нэр дэвшигч Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Nepal_2016?lang=en)</p>
4.	<p>Бангладеш Үндсэн хууль нь 1972 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2014 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>48 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгч 1.Бангладеш Улс нь хууль тогтоомжийн дагуу Парламентын гишүүдээс сонгогдсон Ерөнхийлөгчтэй байна. 4.Дараах тохиолдолд Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох боломжгүй: а) 35 нас хүрээгүй бол; б) Парламентын гишүүнээр сонгогдох эрхгүй бол; в) Үндсэн хуульд заасны дагуу Ерөнхийлөгчийг огцруулсан бол. 50 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 1.Үндсэн хуульд заасны дагуу Ерөнхийлөгч бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж эхэлсэн өдрөөс хойш 5 жилийн хугацаанд: Бүрэн эрхийн хугацаа нь дууссан ч Ерөнхийлөгчийг залгамжлагчийн бүрэн эрх хэрэгжиж эхлэх хүртэл бүрэн эрхээ үргэлжлүүлнэ. 2.Бүрэн эрхийн хугацаа дараалсан эсэхээс үл хамааран хэн ч Ерөнхийлөгчийн албыг хоёроос дээш хугацаагаар хашиж болохгүй. 55 дугаар зүйл. Засгийн газар Засгийн газрын гүйцэтгэх бүх үйл ажиллагааг Ерөнхийлөгчийн нэрийн өмнөөс хийнэ. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Bangladesh_2014?lang=en)</p>
5.	<p>Барбадос Үндсэн хууль нь 1966 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2021 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>Анхны Ерөнхийлөгчийн сонгууль 14.1.2021 оны 10 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор дараах албан тушаалтнууд Барбадос Улсын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг өргөн мэдүүлнэ: а) Ерөнхий сайд; б) сөрөг хүчний удирдагч. 14.2.Ерөнхий сайд, сөрөг хүчний удирдагч хоёр Ерөнхийлөгчийн сонгуульд өрсөлдөх болзол хангасан нэр дэвшигчийг хамтран нэр дэвшүүлэх бол энэ тухайгаа Парламентын даргад бичгээр өргөн мэдүүлнэ. Хэрэв Парламентын дарга тухайн нэр дэвшигчийг зөвшөөрч байгаа бол энэ тухай Парламентын хоёр танхимд мэдэгдэнэ. Хамтарсан хуралдаанаар Парламентын дарга нь гишүүдээс нэр дэвшигчийг зохих ёсоор сонгогдсон гэж зарлахад татгалзаж байгаа эсэхийг асуух ба хэрэв аль нэг гишүүд татгалзсан бол тухайн хуралдааныг завсарлуулж байгааг зарлана. 14.3.Хэрэв энэ зүйлийн 2 дахь дэд хэсэгт заасны дагуу аль нэг гишүүн татгалзсан бол Парламентын дарга нэр дэвшигчийг зохих ёсоор сонгогдсон гэж зарлахгүй ба хамтарсан хуралдааныг түр завсарлуулна. 14.4.Завсарлага авсны дараа танхим бүрийн гишүүд нэн даруй тус тусын танхимдаа хуралдах ба танхим тус бүрийн дарга нар энэ зүйлийн 2 дахь хэсэгт дурдсан асуудлаар санал хураалт явуулна.</p>

		<p>14.5.Танхим тус бүрд санал хураалтын дүнг зарласны дараа нэн даруй хамтарсан хуралдааныг үргэлжлүүлэх ба Сенатын ерөнхийлөгч, Ассамблейн танхимын дарга нар санал хураалтын дүнг зарлана.</p> <p>14.6.Хэрэв нэр дэвшигч нь <u>танхим тус бүрийн санал хураалтад оролцсон гишүүдийн 2/3-оос доошгүйн санал авсан бол Парламентын дарга нэр дэвшигчийг зохих ёсоор сонгогдсон гэж зарлана.</u></p> <p>14.7.Хэрэв Ерөнхий сайд болон сөрөг хүчний удирдагч 2021 оны 10 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшүүлсэн бол Парламентын дарга Ерөнхийлөгчийн сонгууль явуулахын тулд Парламентын хоёр танхимд мэдэгдэнэ.</p> <p>14.8.Парламентын дарга Ерөнхийлөгчийг сонгох тухай зохих мэдэгдлийг “Gazette” сонинд нийтлүүлэх ба энэ мэдэгдлийг дор дурдсан хугацаанд нийтлүүлнэ:</p> <p>а) зөвхөн нэг хүнийг нэр дэвшүүлсэн бол 7 хоногийн дотор;</p> <p>б) нэгээс олон хүнийг нэр дэвшүүлсэн бол 14 хоногийн дотор.</p> <p>14.10.Энэ зүйлд заасны дагуу сонгогдсон хүн 2021 оны 11 дүгээр сарын 30-ний өдөр Ерөнхийлөгчийн албан үүрэгтээ очно.</p> <p>(Эх сурвалж: Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хууль (2021 он, No2) https://web.archive.org/web/20210921212243/https://www.barbadosparliament.com/uploads/bill_resolution/068a734cb4b6fe4dcf0f60438d58a95c.pdf)</p>
6.	Болгар Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>93.1.Ерөнхийлөгч хуульд заасан журмын дагуу 5 жилийн хугацаатай шууд сонгогдоно.</p> <p>93.2.Сүүлийн 5 жилд эх орондоо амьдарсан, Үндэсний Ассамблейд сонгогдох эрхтэй 40 нас хүрсэн Болгар Улсын уугуул иргэн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох эрхтэй.</p> <p>93.3.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг нийт сонгогчдын талаас илүү хувь нь оролцсон бол хүчин төгөлдөр гэж тооцох ба <u>сонгогчдын талаас илүү хувийн санал авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчид сонгогдсонд тооцно.</u></p> <p>93.4.Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн хэн нь ч олонхын санал аваагүй бол хоёр дахь шатны сонгуулийг 7 хоногийн дотор хамгийн их санал авсан хоёр нэр дэвшигчийн дунд явуулна. Хамгийн их санал авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчид сонгогдсонд тооцно.</p> <p>93.5.Шинэ Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх дууссанаас хойш хоёроос гурван сарын хоорондын 30 хоногийн хугацаанд явуулна.</p> <p>93.6.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар гарсан аливаа маргааныг Үндсэн хуулийн шүүх сонгууль явуулсан өдрөөс хойш нэг сарын дотор шийдвэрлэнэ.</p> <p>(Эх сурвалж: https://www.parliament.bg/en/const)</p>
7.	Ботсван Үндсэн хууль нь 1966 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>32 дугаар зүйл. Үндэсний Ассамблей тарсны дараа Ерөнхийлөгчийг сонгох</p> <p>1.Үндэсний Ассамблей тарах бүрд энэ зүйл болон Үндэсний Ассамблейн тухай хуулийн дагуу Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулна.</p> <p>2.Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшүүлэх хүсэлтийг Ботсван Улсын хуулийн дагуу, эсхүл хуульд заасан өдөр, цагт санал хураалт хариуцсан Комиссар (цаашид “Комиссар”)-т хүргүүлнэ. Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшүүлэх хүсэлт нь Парламентын тухай хуулийн дагуу Үндэсний Ассамблейн сонгуулийн сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад бүртгүүлсэн 1000-аас багагүй хүн дэмжсэн бол хүчинтэй.</p> <p>3.Энэ тохиолдолд дор дурдсныг баримтална:</p> <p>а) Үндэсний Ассамблейд нэр дэвшигч нь нэр дэвшихдээ (б)-д заасны дагуу Ерөнхийлөгчийн сонгуульд дэмжиж байгаа нэр дэвшигчээ Парламентын тухай хуулийн дагуу мэдэгдэнэ; нэр дэвшигчийн баримт бичигт ийм мэдэгдэл байхгүй нь Үндэсний Ассамблейд нэр дэвшихэд нь саад болохгүй;</p> <p>б) Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигч нь Парламентын тухай хуулийн дагуу Үндэсний Ассамблейд нэр дэвшигчийг өөрийнх нь талд мэдэгдэл хийхийг зөвшөөрөөгүй бол Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн талаар ийм мэдэгдэл хийхгүй;</p>

		<p>г) Комиссар нь (а)-д заасны дагуу Үндэсний Ассамблейд сонгогдсон нийт гишүүдийн талаас дээш хувийн дэмжлэг авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж зарлана; хэрэв тийм хүн байхгүй бол Комиссар нэр дэвшигчдийн хэн ч сонгогдоогүйг мэдэгдэнэ.</p> <p>4.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх хугацаа дуусах хүртэл шаардлага хангасан нэр дэвшигчийг тодруулаагүй бол Үндэсний Ассамблейгаас Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх хугацааг сунгах тухай шийдвэр гаргаж болно.</p> <p>5.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх хугацаа дууссаны дараа шаардлага хангасан нэгээс дээш нэр дэвшигч хуулийн дагуу нэр дэвшсэн бол, нэр дэвшигчдийн хэн нэгэн нь Үндэсний Ассамблейн сонгуулийн санал хураалт эхлэхээс өмнө нас барсан бол Үндэсний Ассамблейн сонгуулийн санал хураалтыг зогсоож, энэ зүйлд заасны дагуу тойрог бүрд Үндэсний Ассамблейд нэр дэвшигчдийг шинээр нэр дэвшүүлж, Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг шинээр явуулна.</p> <p>6.Шинэ Үндэсний Ассамблей нь Үндэсний Ассамблейн даргын тогтоосон өдөр (сонгуулийн дүн гарснаас хойш 14 хоногийн дотор, эсхүл нэр дэвшигч сонгогдоогүй гэж мэдэгдсэн тохиолдолд) хуралдаж, дараах тохиолдолд Үндсэн хуулийн 35 дугаар зүйлийн 35.5 дахь хэсэг болон Парламентын тухай хуулийн дагуу Ерөнхийлөгчийг сонгоно. Ийм сонгуулийг Үндэсний Ассамблейн Тусгайлан сонгогдсон гишүүд (Specially Elected Members of the National Assembly)-ийг сонгохоос өмнө явуулна.</p> <p>а) Үндэсний Ассамблейн сонгуулийн санал хураалт эхлэхээс сонгуулийн дүн гарах хүртэл Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж зарлагдах байсан нэр дэвшигч нь нас барсан бол;</p> <p>б) Комиссар нь энэ зүйлийн (3) (d) дэд хэсгийн дагуу нэр дэвшигчдийн хэн ч сонгогдоогүйг мэдэгдсэн бол.</p> <p>7.Энэ зүйлд заасны дагуу Ерөнхийлөгчид сонгогдсон хүн сонгогдсон өдрөө үүрэгт ажилдаа орно.</p> <p>33 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох болзол</p> <p>1.Дараах болзлыг хангасан аливаа хүн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох боломжтой:</p> <p>а) төрөлх буюу удам угсаагаараа Ботсван Улсын иргэн бол;</p> <p>б) 30 нас хүрсэн бол;</p> <p>в) Үндэсний Ассамблейн гишүүнээр сонгогдох эрхтэй бол.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Botswana_2016?lang=en)</p>
8.	Вануату Үндсэн хууль нь 1980 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>34 дүгээр зүйл. Ерөнхийлөгчийг сонгох</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр хавсралтын дагуу Парламент болон орон нутгийн захиргааны зөвлөлийн дарга нараас бүрдсэн Сонгуулийн коллегийн нууц санал хураалтаар сонгоно.</p> <p>2.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн орон гарсан бол орон гарсан өдрөөс хойш 3-н долоо хоногийн дотор, эсхүл Парламент тарснаас хойш шинэ Парламент бүрэлдэж анхны хуралдаанаа хийснээс хойш 3-н долоо хоногийн дотор БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулна.</p> <p>35 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчид тавигдах шаардлага</p> <p>Парламентад сонгогдох эрхтэй Вануату Улсын уугуул иргэн бүр БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох эрхтэй.</p> <p>36 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа ба Ерөнхийлөгчийг огцруулах</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 5 жил байна.</p> <p><u>ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ХАВСРАЛТ 1.</u></p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгууль (34 дүгээр зүйл)</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг өмнөх Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дууссанаас хойш 3 долоо хоногийн дотор явуулна.</p> <p>2.1.Сонгуулийн коллегийн анхдугаар хуралдаанд гишүүдийн 3/4-аас доошгүй нь хүрэлцэн ирсэн бол БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулж болно.</p> <p>2.2.Хэрэв хуралдааны ирц бүрдээгүй бол Сонгуулийн коллегийн 48 цагийн дараа дахин хуралдаж, тус хуралдаанд гишүүдийн 2/3-оос доошгүй нь хүрэлцэн ирсэн бол БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг хуулийн дагуу явуулна.</p>

		<p>2.3. Сонгуулийн коллегийн гишүүдийн 2/3-ын дэмжлэг авсан нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constitutionproject.org/constitution/Vanuatu_2013?lang=en)</p>
9.	<p>Герман*</p> <p>Үндсэн хууль нь 1949 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2014 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>V. Холбооны улсын Ерөнхийлөгч</p> <p>54.1. Холбооны улсын Ерөнхийлөгчийг Холбооны улсын чуулганаар хэлэлцүүлэхгүйгээр сонгоно. Бундестагийн сонгуульд санал өгөх эрх бүхий, 40 нас хүрсэн герман хүн бүр Холбооны улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох эрхтэй.</p> <p>54.2. Холбооны улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 5 жил байна. Түүнийг зөвхөн нэг удаа улируулан сонгож болно.</p> <p>54.3. Холбооны улсын чуулган нь Бундестагийн нийт гишүүд болон тэдгээртэй тэнцүү тооны муж улс бүрийн ард түмний төлөөллийн байгууллагуудаас хувь тэнцүүлэх зарчмаар сонгогдсон гишүүдээс бүрдэнэ.</p> <p>54.4. Холбооны улсын чуулган нь Холбооны улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 30 хоногийн өмнө, эсхүл бүрэн эрх нь хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болсон бол түүнээс хойш 30 хоногийн дотор чуулна. Хуралдааныг Бундестагийн Ерөнхийлөгч зарлан хуралдуулна.</p> <p>54.5. Бүрэн эрхийн хугацаа дуусгавар болсноос хойш 4 дэх хэсгийн 1 дэх өгүүлбэрт заасан хугацааг Бундестагийн анхдугаар хуралдаанаас эхлэн тоолно.</p> <p>54.6. Холбооны улсын чуулганы гишүүдийн олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг сонгогдсонд тооцно. Хоёр удаагийн санал хураалтаар нэр дэвшигчдийн хэн нь ч олонхын санал аваагүй бол дараагийн санал хураалтаар хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигчийг сонгогдсонд тооцно.</p> <p>54.7. Нарийвчилсан зохицуулалтыг Холбооны улсын хуулиар тогтооно.</p> <p>(Эх сурвалж: https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf)</p>
10.	<p>Грек</p> <p>Үндсэн хууль нь 1975 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2008 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>1 дүгээр бүлэг. Ерөнхийлөгчийн сонгууль</p> <p>30 дугаар зүйл.</p> <p>1. БНУ-ын Ерөнхийлөгч нь БНУ-ын байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохицуулна. Ерөнхийлөгчийг Парламентаас Үндсэн хуулийн 32, 33 дугаар зүйлд заасны дагуу 5 жилийн хугацаатай сонгоно.</p> <p>2. Ерөнхийлөгчийн алба нь бусад алба, ажил, чиг үүрэгтэй үл нийцнэ.</p> <p>3. Ерөнхийлөгч тангараг өргөсөн үеэс Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх эхэлнэ.</p> <p>4. Дайны үед Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацааг дайн дуустал сунгана.</p> <p>5. Нэг хүнийг Ерөнхийлөгчөөр зөвхөн нэг удаа улиран сонгоно.</p> <p>31 дүгээр зүйл.</p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр 5-аас доошгүй жил Грек Улсын иргэн байсан, эцэг, эх нь грек гаралтай, 40 нас хүрсэн, сонгох эрхтэй хүн сонгогдож болно.</p> <p>32 дугаар зүйл.</p> <p>1. Парламентын Регламентад заасны дагуу одоогийн Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас нэг сарын өмнө Парламентын даргын зарласан тусгай чуулганаар БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг Парламентаас сонгоно.</p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгч нь Үндсэн хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.2 дахь хэсэгт заасны дагуу бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх чадваргүй болсон, мөн Үндсэн хуулийн дагуу огцорсон, нас барсан, албан үүргээсээ чөлөөлөгдсөнөөс хойш, эсхүл өмнөх Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг хугацаанаас нь өмнө дуусгавар болгосон өдрөөс хойш 10 хоногийн дотор шинэ Ерөнхийлөгчийг сонгох Парламентын тусгай чуулганыг зарлан хуралдуулна.</p> <p>2. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг бүх тохиолдолд бүрэн явуулна.</p> <p>3. БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр Парламентын нийт гишүүдийн 2/3-ын олонхын саналыг авсан хүн сонгогдоно.</p> <p>Хэрэв шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол 5 хоногийн дараа дахин санал хураалт явуулна.</p> <p>Хоёр дахь санал хураалтад шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол 5 хоногийн дараа дахин санал хураалт явуулна. БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр Парламентын нийт гишүүдийн 3/5-ын олонхын санал авсан хүн сонгогдоно.</p> <p>4. Гурав дахь санал хураалтаар шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол санал хураалт явуулснаас хойш 10 хоногийн дотор Парламентыг тарааж, шинэ Парламентын сонгуулийг товлон зарлана.</p> <p>Ийнхүү шинээр сонгогдсон Парламент бүрдмэгц Парламентын нийт</p>

		<p>гишүүдийн 3/5-ын саналаар БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгоно. Шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол 5 хоногийн дотор дахин санал хураалт явуулж, Парламентын нийт гишүүдийн үнэмлэхүй олонхын саналыг авсан хүн БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Шаардлагатай олонх дахин болж чадаагүй бол 5 хоногийн дараа хамгийн олон санал авсан хоёр хүний хооронд дахин санал хураалт явуулах ба харьцангуй олонх болсон хүнийг БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсонд тооцно.</p> <p>5.Парламентын завсарлагаар Парламентын тусгай чуулганыг зарлан хуралдуулж БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгоно.</p> <p>Хэрэв Парламент тарсан бол БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг энэ зүйлийн 3, 4 дэх хэсэг, 34 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу 20 хоногийн дотор шинэ Парламент бүрэлдэх хүртэл хойшлуулна.</p> <p>Тайлбар заалт. Бүрэн эрхийн хугацаа нь дуусахаас өмнө тэтгэвэрт гарсан БНУ-ын Ерөнхийлөгч нь түүнийг огцорсны үр дүнд болох БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвших боломжгүй.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Greece_2008?lang=en)</p>
11.	Гүрж Үндсэн хууль нь 1995 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2018 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>50 дугаар зүйл. Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгох журам (23.03.2018 N2071)</p> <p>1.<u>Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийг Сонгуулийн коллегииос 5 жилийн хугацаатай, хэлэлцүүлэггүйгээр, нээлттэй санал хураалтаар сонгоно.</u> Нэг хүн Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчөөр зөвхөн хоёр удаа сонгогдож болно.</p> <p>2.Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчөөр сонгуулийн эрх бүхий, 40 нас хүрснээс хойш Гүрж Улсад 15-аас доошгүй жил амьдарсан иргэн сонгогдож болно.</p> <p>3.<u>Сонгуулийн коллечи нь Гүрж Улсын Парламентын нийт гишүүд, Абхазын болон Аджарын автономит БНУ-уудын төлөөллийн дээд байгууллагуудыг багтаасан 300 гишүүнээс бүрдэнэ.</u> Нутгийн өөрөө удирдах ёсны төлөөллийн байгууллагаас Сонгуулийн коллегийн бусад гишүүдийг органик хуулиар тогтоосон квотоор тухайн улс төрийн намаас нэр дэвшүүлнэ. Квотыг газар зүйн хувь тэнцүүлсэн төлөөллийн зарчмын дагуу явуулсан нутгийн өөрөө удирдах ёсны сонгуулийн үр дүнд үндэслэсэн хэмжээгээр тогтооно. Сонгуулийн коллегийн бүрэлдэхүүнийг Гүрж Улсын Сонгуулийн төв хороо батална.</p> <p>4.Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль Парламентын ордонд болно. Сонгуулийн коллегийн 30-аас доошгүй гишүүн Гүржийн Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй. Сонгуулийн коллегийн нэг гишүүн зөвхөн нэг нэр дэвшигч дэвшүүлж болно. Сонгуулийн коллегийн нэг гишүүн зөвхөн нэг нэр дэвшигчийн төлөө саналаа өгнө. Сонгуулийн коллегийн нийт гишүүдийн 2/3-оос доошгүйн санал авсан нэр дэвшигчийг сонгуулийн эхний шатанд сонгогдсонд тооцно. Хэрэв Гүрж Улсын Ерөнхийлөгч эхний шатанд сонгогдоогүй бол эхний шатанд хамгийн сайн санал авсан 2 нэр дэвшигчийн хооронд хоёр дахь шатны санал хураалт явагдана. <u>Хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигчийг хоёр дахь шатанд сонгогдсонд тооцно.</u> Сонгогчдын коллегийн нийт бүрэлдэхүүний талаас илүү хувь нь оролцсон бол эхний буюу хоёр дахь шатны сонгуулийг хүчин төгөлдөр гэж үзнэ. Хэрэв сонгууль болоогүй, эсхүл Сонгуулийн коллечи Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгож чадаагүй бол Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн дахин сонгууль 30 хоногийн дотор явагдана.</p> <p>5.Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгууль нь Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дууссан хуанлийн жилийн 10 дугаар сард болно...</p> <p>6.Парламентаас Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг товлон зарлана. Парламентын дарга дахин сонгуулийг товлон зарлана.</p> <p>7.Гүрж Улсын Ерөнхийлөгчийг сонгох журам, болзлыг органик хуулиар тогтооно.</p> <p>(Эх сурвалж: https://matsne.gov.ge/ru/document/view/30346?publication=36)</p>
12.	Доминик Үндсэн хууль нь 1978 онд батлагдаж, хамгийн	<p>18 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийг сонгох</p> <p>1.<u>Доминик Улс нь Ассамблейн танхимаас сонгогддог Ерөнхийлөгчтэй байх ба түүний бүрэн эрх 5 жилийн хугацаатай.</u></p> <p>19 дүгээр зүйл. Сонгууль</p> <p>1.Ерөнхийлөгч албан үүргээсээ чөлөөлөгдөх буюу 90 хоногийн дотор Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусах бүрд <u>Ерөнхий сайд</u></p>

	<p>сүүлд 2014 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p><u>Ерөнхийлөгчид сонгогдох эрхтэй нэр дэвшигчийг хамтран дэвшүүлэх талаар сөрөг хүчний удирдагчтай зөвшилцөнө.</u></p> <p>2.Ерөнхий сайд, сөрөг хүчний удирдагч нар хамтран Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн зөвшөөрсний үндсэн дээр хамтарч нэр дэвшүүлэх ба тухайн нэр дэвшигч зөвшөөрсөн талаар Ассамблейн танхимын даргад бичгээр мэдэгдэнэ. Ассамблейн танхимын дарга энэ талаар Ассамблейн танхимд танилцуулах ба уг асуудлыг санал хураалтад оруулахгүйгээр нэр дэвшигчийг зохих ёсоор сонгогдсон гэж мэдэгдэнэ.</p> <p>3.Ерөнхий сайд сөрөг хүчний удирдагчтай хамтран Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх асуудлаар зөвшилцөж чадахгүй бол энэ тухайгаа Ассамблейн танхимын даргад мэдэгдэнэ. Ассамблейн танхимын дарга нь Ассамблейн танхимд танилцуулна.</p> <p>4.Ассамблейн танхимд мэдэгдсэн өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор Ерөнхий сайд, эсхүл сөрөг хүчний удирдагч, эсхүл Ассамблейн танхимын 3 гишүүн Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх тухайгаа Ассамблейн танхимын даргад бичгээр мэдэгдэнэ.</p> <p>Энэ хугацаа дууссаны дараа Ассамблейн танхимын эхний хуралдааны төгсгөлд, Ассамблейн танхим өөр асуудал хэлэлцэж эхлэхээс өмнө Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн талаар, тухайн нэр дэвшигч зөвшөөрсөн талаар Ассамблейн танхимд танилцуулна.</p> <p>5.Ерөнхийлөгчийн сонгуульд өрсөлдөх нэр дэвшигчид нь Ассамблейн танхимын даргын хуралдаанд танилцуулсан нэр дэвшигчид байх ба энэ зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасны дагуу танилцуулсны дараа (эсхүл Үндсэн хуулийн 22 дугаар зүйлд заасны дагуу хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа Давж заалдах шатны шүүхэд хүлээгдэж байгаа бол түүнийг хянан шийдвэрлэсний дараа Ассамблейн танхимын хуралдаанаар аль болох хурдан) Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулна. Ассамблейн танхимын дарга нь тухайн сонгуульд <u>Ассамблейн танхимын нийт гишүүдийн олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг зохих ёсоор Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж зарлана.</u> Ерөнхийлөгчийг сонгох санал хураалтыг нууцаар явуулна.</p> <p>5А.Энэ зүйлийн (5)-д заасан нэг нэр дэвшигч нь Ассамблейн танхимын нийт гишүүдийн олонхын саналыг аваагүй бол Ассамблейн танхимын дарга энэ талаар танхимд танилцуулж, шинэ сонгууль явуулна. Шинэ сонгуулийг энэ зүйлийн (4) болон (5) дэд хэсэгт заасны дагуу явуулна.</p> <p>6.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшихийг зөвшөөрсөн нэр дэвшигч нь Ассамблейн танхимын даргад өөрөө бичгээр мэдэгдэнэ.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Dominica_2014?lang=en)</p>
<p>13.</p>	<p>Зүүн Тимор Үндсэн хууль нь 2002 онд батлагдсан.</p>	<p>75 дугаар зүйл.</p> <p>1.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигч Зүүн Тимор Улсын иргэн нь дараах шаардлагыг хангасан байна:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) уугуул иргэншилтэй байх; б) 35 нас хүрсэн; в) өөрийн чиг үүргийг гүйцэтгэх бүрэн чадвартай байх; г) 5000-аас доошгүй сонгогчдын саналаар нэр дэвшүүлсэн байх. <p>2.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 5 жил байх ба түүний бүрэн эрх шинэ Ерөнхийлөгч тангараг өргөснөөр дуусгавар болно.</p> <p>3.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацааг зөвхөн нэг удаа сунгаж болно.</p> <p>76 дугаар зүйл. Сонгууль</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн, чөлөөт, шууд, нүүц, хувийн саналаар сонгоно.</p> <p>2.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг хоосон саналын хуудсыг эс тооцвол <u>хүчинтэй олонхын саналаар тооцно.</u></p> <p>3.Хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн ч талаас дээш санал аваагүй бол хоёр дахь шатны санал хураалтыг эхний санал хураалт явуулснаас хойш 30 дахь өдөр явуулна.</p> <p>4.Хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигч нь нэрээ татаагүй бол хоёр дахь шатны сонгуульд өрсөлдөнө.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/East_Timor_2002?lang=en)</p>

<p>14. Израил Үндсэн хууль нь 1958 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p style="text-align: center;">Улсын Ерөнхийлөгч</p> <p>3. Сонгууль ба бүрэн эрхийн хугацаа (а) <u>Ерөнхийлөгч нь Кнессетээс 7 жилийн хугацаатай сонгогдоно.</u> (б) Ерөнхийлөгч зөвхөн нэг удаа сонгогдоно.</p> <p>4. Ерөнхийлөгчид нэр дэвших эрх Израил Улсад оршин суудаг Израилийн иргэн бүр Ерөнхийлөгчид нэр дэвших эрхтэй.</p> <p>5. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тов Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 30-аас доошгүй хоногийн дараа, 90-ээс дээшгүй хоногийн өмнө явуулна. Хэрэв бүрэн эрхийн хугацаа нь дуусахаас өмнө Ерөнхийлөгчийн орон суларсан бол шинэ Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг Ерөнхийлөгчийн орон суларсан өдрөөс хойш 45 хоногийн дотор явуулна. Кнессетийн дарга, дэд дарга нартай зөвшилцсөний үндсэн дээр сонгуулийн өдрийг тогтоох ба энэ тухайгаа Кнессетийн нийт гишүүдэд 3-аас доошгүй долоо хоногийн өмнө бичгээр мэдэгдэнэ. Хэрэв сонгуулийн өдөр нь Кнессет хуралдаангүй бол Кнессетийн дарга нь Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулахын тулд Кнессетийн хуралдааныг зарлан хуралдуулна.</p> <p>6. Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх санал (а) 1. Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх саналыг нэр дэвшигчийн бичгээр өгсөн зөвшөөрлийн хамт Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн өдөр болохоос 14 хоногийн өмнө Кнессетийн даргад бичгээр өгнө. Кнессетийн гишүүн нэгээс олон нэр дэвшигчийг дэмжихгүй. 2. Энэ хэсгийн 3-т заасны дагуу Кнессетийн гишүүнийг нэрсийн жагсаалтаас хассаны улмаас нэр дэвшигчдийг санал болгосон гишүүдийн тоо нь 10-аас бага болж буурснаас бусад тохиолдолд <u>Кнессетийн 10 ба түүнээс дээш гишүүний санал болгосон нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшүүлнэ.</u> 3. Хэрэв Кнессетийн гишүүн нь нэгээс олон нэр дэвшигчийг санал болгосон бол тухайн гишүүнийг Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийг санал болгосон гишүүдийн нэрсийн жагсаалтаас хасна. Хэрэв гишүүнийг нэрсийн жагсаалтаас хассаны улмаас Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийг санал болгосон гишүүдийн тоо 10-аас бага болж буурсан бол Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг санал болгоогүй Кнессетийн бусад гишүүд нь Ерөнхийлөгчийн сонгууль явуулахаас 8 хоногийн өмнө нэрсийн жагсаалтад орж болно. (б) Кнессетийн дарга нь Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн өдөр болохоос 7-оос доошгүй хоногийн өмнө санал болгосон бүх нэр дэвшигчдийн нэр, тэднийг санал болгосон Кнессетийн гишүүдийн нэрсийг Кнессетийн нийт гишүүдэд бичгээр мэдэгдэх ба сонгууль явуулах хуралдааны нээлтэд нэр дэвшигчдийг зарлана.</p> <p>7. Санал хураалт Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг нь зөвхөн Ерөнхийлөгчийг сонгох зорилгоор товлогдсон Кнессетийн хуралдаанд нууцаар санал хураана.</p> <p>8. Олонхын саналаар сонгох (а) Ерөнхийлөгчид 2 ба түүнээс дээш хүн нэр дэвшсэн бол <u>Кнессетийн гишүүдийн олонхын санал авсан нэр дэвшигч нь Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</u> Нэр дэвшигчийн хэн ч олонхын санал аваагүй бол хоёр дахь санал хураалтыг явуулна. Эхний санал хураалтад хамгийн олон санал авсан 2 нэр дэвшигч хоёр дахь санал хураалтад өрсөлдөнө. Хоёр дахь санал хураалтад Кнессетийн гишүүдийн олонхын санал авсан нэг нэр дэвшигч Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Хэрэв 2 нэр дэвшигчийн авсан саналын тоо тэнцсэн бол санал хураалтыг дахин явуулна. (б) Хэрэв Ерөнхийлөгчид нэг хүн нэр дэвшсэн бол санал хураалтыг түүнийг дэмжих, эсхүл дэмжихгүй гэсэн саналын томъёоллоор явуулна. Түүнийг дэмжсэн саналын тоо нь дэмжээгүй саналын тооноос давсан бол түүнийг Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсонд тооцно. Хэрэв нэр дэвшигчийг дэмжсэн болон дэмжихгүй саналын тоо тэнцсэн бол санал хураалтыг дахин явуулна.</p>
---	---

		<p>(в) Хэрэв Ерөнхийлөгч энэ хэсгийн (б) дэд хэсэгт заасны дагуу сонгогдоогүй бол энэ зүйлийн 5-7 дахь хэсэг ба энэ дэд хэсэгт заасны дагуу сүүлийн санал хураалт явуулсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор дахин санал хураалт явуулах ба нэр дэвших саналаа сонгууль болохоос 7-оос доошгүй хоногийн өмнө ирүүлнэ.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Israel_2013?lang=en)</p>
15.	Ирак* Үндсэн хууль нь 2005 онд батлагдсан.	<p>61 дүгээр зүйл. Төлөөлөгчдийн зөвлөл нь дараах асуудлаар бүрэн эрхтэй: 3.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгууль.</p> <p>70 дугаар зүйл. 1.Төлөөлөгчдийн зөвлөлийн гишүүдийн 2/3-ын саналаар БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгоно. 2.Нэр дэвшигчдийн хэн ч олонхын санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигч дахин өрсөлдөж, хоёр дахь шатны санал хураалтаар олонхын санал авсан нэг хүнийг Ерөнхийлөгчөөр зарлана. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Iraq_2005?lang=en)</p>
16.	Ирланд Үндсэн хууль нь 1937 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2019 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>Ерөнхийлөгч</p> <p>12 дугаар зүйл. 1.Ерөнхийлөгчийг ард түмний шууд санал хураалтаар сонгоно. 2.Парламентын сонгуульд санал өгөх эрхтэй иргэн бүр Ерөнхийлөгчийн сонгуульд оролцох эрхтэй. 3.Санал хураалтыг нууцаар, нэг саналыг шилжүүлэх замаар хувь тэнцүүлсэн тогтолцоогоор явуулна. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Ireland_2019?lang=en)</p>
17.	Исланд Үндсэн хууль нь 1944 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>3 дугаар зүйл. <u>Исланд Улсын Ерөнхийлөгчийг ард түмнээс сонгоно.</u></p> <p>4 дүгээр зүйл. 35 нас хүрсэн, оршин суух зөвшөөрөл олгохоос бусад тохиолдолд Парламентын сонгуульд оролцох шаардлагыг хангасан аливаа хүн Ерөнхийлөгчид өрсөлдөж болно.</p> <p>5 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийг Парламентын сонгуульд санал өгөх эрхтэй хүмүүсээс шууд, нууцаар санал хурааж сонгоно. <u>Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг 1500-аас доошгүй, 3000-аас дээшгүй сонгогчдын саналаар дэвшүүлнэ.</u> Хэрэв хэд хэдэн нэр дэвшигч байгаа бол хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчөөр зохих ёсоор сонгогдсон гэж тооцно. Хэрэв нэг нэр дэвшигч байгаа бол санал хураалтгүйгээр Ерөнхийлөгчөөр зохих ёсоор сонгогдоно. Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх, сонгохтой холбоотой нарийвчилсан зохицуулалтыг хуулиар зохицуулна. Мөн хуульд улсын нутаг дэвсгэрийн 1/4 бүрд тэнд байгаа сонгогчдын тоотой хувь тэнцүүлсэн нэр дэвшигчид нь оршин суухыг зааж болно. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Iceland_2013?lang=en)</p>
18.	Итали Үндсэн хууль нь 1947 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2020 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>83 дугаар зүйл. <u>Ерөнхийлөгч нь Парламентын хамтарсан хуралдаанаар сонгогдоно.</u> Сонгуульд үндэсний цөөнхийн төлөөллийг хангахын тулд <u>Бүс нутгийн зөвлөлөөс (орон нутгийн парламент) сонгогдсон муж тус бүрээс 3 төлөөллийг оролцуулна. Валле д'Аостагаас зөвхөн 1 төлөөлөл оролцуулна.</u> <u>Ерөнхийлөгчийг гишүүдийн 2/3-ын олонхын, нууц санал хураалтаар сонгоно.</u> Гурав дахь санал хураалтаар дийлэнх олонхын саналыг авсан байна.</p> <p>84 дүгээр зүйл. Ерөнхийлөгчөөр 50 нас хүрсэн, иргэний болон улс төрийн эрхтэй иргэн сонгогдоно. Ерөнхийлөгч албан үүрэгт нь харшлах ажил, албан тушаал эрхэлж болохгүй. Ерөнхийлөгчийн цалин хөлс, эрх ямбыг хуулиар тогтооно.</p> <p>85 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгч нь 7 жилийн хугацаатай сонгогдоно. Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 30 хоногийн өмнө Төлөөлөгчдийн танхим нь шинэ Ерөнхийлөгчийг сонгох Парламентын болон</p>

		<p>Орон нутгийн төлөөлөгчдийн хамтарсан хуралдааныг зарлана. Парламентыг тараах үеэр, эсхүл татан буулгахаас гурван сарын өмнө, шинэ Парламентын анхдугаар хуралдаан эхэлсэн өдрөөс хойш 15 хоногийн дотор Ерөнхийлөгчийн сонгууль явуулахгүй.</p> <p>Энэ тохиолдолд бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж байгаа Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг сунгана.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Italy_2020?lang=en)</p>
19.	<p>Кабо-Верде</p> <p>Үндсэн хууль нь 1980 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 1992 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>106 дугаар зүйл. Сонгуулийн тойрог</p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулиар улсын нутаг дэвсгэр нь сонгуулийн нэг тойрог байна.</p> <p>117 дугаар зүйл. Сонгууль</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг хуулийн дагуу дотоод болон гадаадад бүртгэлтэй сонгогчид бүх нийтийн, шууд, нууц санал хураалтаар сонгоно.</p> <p>2.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн зорилгоор гадаадад бүртгэлтэй сонгогч бүр нэг саналтай байх ба эдгээр саналын нийт тоо нь тухайн улсын нутаг дэвсгэрт байгаа баталгаажуулсан саналын 1/5-ээс хэтрэхгүй байна.</p> <p>3.Гадаадад байгаа сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад бүртгэгдсэн нийт сонгогчдын санал өмнөх хэсэгт заасан хязгаараас хэтэрсэн бол энэ хязгаартай тэнцэх тоонд шилжүүлж, нэр дэвшигч тус бүрийн авсан саналын нийлбэрийг хувь тэнцүүлэн хөрвүүлнэ.</p> <p>4.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг тусгай хуулиар зохицуулна.</p> <p>118 дугаар зүйл. Сонгогдох эрх</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигч нь Кабо-Верде Улсын уугуул иргэн, нэр дэвшүүлсэн өдөр 35 нас хүрсэн, тус улсын нутаг дэвсгэрт сонгуулийн өдрөөс өмнөх 3 жил байнга оршин суусан байна.</p> <p>119 дүгээр зүйл. Нэр дэвшигчид</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэхэд 1000-аас багагүй, 4000-аас ихгүй сонгогч санал болгох ба сонгууль болохоос 60-аас доошгүй хоногийн өмнө Улсын дээд шүүхэд өргөн мэдүүлнэ.</p> <p>121 дүгээр зүйл. Сонгуулийн журам</p> <p>1.БНУ-ын Ерөнхийлөгч нь санал хураалтад оролцсон нийт сонгогчдын олонхын санал авсан нэр дэвшигч болох ба хоосон хуудсыг харгалзан үзэхгүй.</p> <p>2.Нэр дэвшигчдийн хэн нь ч олонхын санал аваагүй бол эхний саналаас 2 долоо хоногийн дараа хоёр дахь шатны санал хураалтыг явуулна. Эхний санал хураалтад хамгийн олон санал авсан 2 нэр дэвшигч хоёр дахь шатны санал хураалтад өрсөлдөнө.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Cape_Verde_1992?lang=en)</p>
20.	<p>Кирибати</p> <p>Үндсэн хууль нь 1979 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>32 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгч (Beretitenti)-ийн сонгууль</p> <p>1.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх, сонгох ажлыг Үндсэн хуулийн энэ хэсэгт ба хуульд заасан журмаар а) Ассамблейн танхимын сонгуулиас хойш болох түүний анхны хуралдааны дараа, аливаа хуулийн төслийг батлахаас өмнө аль болох хурдан;</p> <p>в) энэ явуулна:</p> <p>Үндсэн хуулийн 35 дугаар зүйлийн 35.4 дэх хэсэгт заасан нөхцөлд.</p> <p>2.Ассамблейн танхимын дарга сонгогдсоныхоо дараа <u>Ассамблейн танхимын гишүүдээс 3-аас доошгүй, 4-өөс ихгүй нэр дэвшигчийг Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх</u> ба өөр хэн ч нэр дэвшигч байж болохгүй.</p> <p>3.Ассамблейн танхимын сонгуульд санал өгөх эрхтэй хүн бүр Ерөнхийлөгчийн сонгуульд саналаа өгөх эрхтэй.</p> <p>4.Энэ хэсэгт заасны дагуу Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон хүн нь сонгогдсон өдрөө албан үүрэгтээ орно.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Kiribati_2013?lang=en)</p>
21.	<p>Латви</p> <p>Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016</p>	<p>35.<u>Сеймээс Ерөнхийлөгчийг 4 жилийн хугацаатай сонгоно.</u></p> <p>36.<u>Ерөнхийлөгч нь Сеймийн төлөөлөгчдийн 51-ээс багагүй олонхын саналаар, нууц санал хураалтаар сонгогдоно.</u></p> <p>37.Ерөнхийлөгчөөр Латви Улсын бүрэн эрхт 40 нас хүрсэн иргэн сонгогдоно. Ерөнхийлөгчөөр давхар иргэншилтэй хүнийг сонгохгүй.</p> <p>39.Нэг хүн Ерөнхийлөгчийн албан үүргийг дараалан 8-аас дээш жил хашиж үл болно.</p>

	онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Latvia_2016?lang=en)
22.	Маврики Үндсэн хууль нь 1968 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	28 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгч 2.а. <u>Ерөнхийлөгч нь:</u> i) <u>Ерөнхий сайдын санал болгосноор Үндэсний Ассамблейгаас сонгогдох ба Үндэсний Ассамблейн нийт гишүүдийн олонхын саналаар дэмжигдсэн байна;</u> ii) энэ зүйл болон 30 дугаар зүйлд заасны дагуу Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх 5 жил байх ба дахин сонгогдох эрхтэй. б. (а)-д заасан санал нь Үндэсний Ассамблейгаар хэлэлцэгдэхгүй. 3. Сонгуулийн өмнө 40 нас хүрсэн, Маврики Улсад 5-аас доошгүй жил оршин суусан Маврики Улсын иргэнийг Ерөнхийлөгчөөр сонгоно. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Mauritius_2016?lang=en)
23.	Мальт Үндсэн хууль нь 1964 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	48.1. Мальт Улс нь Төлөөлөгчдийн танхимын тогтоолоор томилогдсон Ерөнхийлөгчтэй байна. 48.2. Дараах тохиолдолд Ерөнхийлөгчөөр томилогдохгүй: а) Мальт Улсын иргэн биш бол; б) Дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч болон бусад шүүгчээр ажиллаж байгаа, эсхүл ажиллаж байсан бол; в) Үндсэн хуулийн 109, 118, 120 дугаар зүйлд заасны дагуу төрийн аливаа албан тушаалд томилогдох, эсхүл ажиллах эрхгүй бол. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Malta_2016?lang=en)
24.	Молдова Үндсэн хууль нь 1964 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	78 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийн сонгууль 1. Бүгд Найрамдах Молдова Улс (БНМУ)-ын <u>Ерөнхийлөгчийг чөлөөт, бүх нийтийн, тэгш, шууд, нууц санал хураалтаар сонгоно.</u> 2. Сонгуульд оролцох эрх бүхий 40-өөс дээш настай, 10-аас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, төрийн албан ёсны хэлээр ярьдаг БНМУ-ын Молдова Улсын иргэн бүр БНМУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвших эрхтэй. 3. <u>Ерөнхийлөгчийн сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын олонхын санал авсан нэр дэвшигч шинэ Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</u> 4. Хэрэв эхний шатны санал хураалтаар нэр дэвшигчдийн хэн нь ч дээр дурдсан олонхын санал аваагүй бол уг санал хураалтаас хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчид тэдэнд өгсөн саналын тооны дарааллаар хоёр дахь шатны санал хураалтад өрсөлдөнө. Нэр дэвшигчийг дэмжсэн саналын тоо нь дэмжээгүй саналын тооноос илүү байх бол, хоёр дахь шатны санал хураалтад илүү санал авсан нэр дэвшигчийг шинэ Ерөнхийлөгчөөр зарлана. 6. БНМУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн журмыг органик хуулиар тогтооно. [Үндсэн хуулийн шүүхийн 2016.03.04-ний өдрийн 7 дугаар шийдвэрийг үндэслэн Үндсэн хуулийн 78 дугаар зүйлийн 78.1 дэх хэсгийн 1, 3, 4 дэх заалтуудыг сэргээсэн.] [Үндсэн хуулийн 78 дугаар зүйлд 2000.07.05-ны өдрийн №1115-XIV хуулиар өөрчлөлт оруулсан.] 79 дүгээр зүйл. Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг батламжлах, тангараг өргөх 1. Үндсэн хуулийн шүүх нь БНМУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үр дүнг баталгаажуулна. 80 дугаар зүйл. Бүрэн эрхийн хугацаа 1. БНМУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 4 жил байх ба энэ хугацаа тангараг өргөсөн өдрөөс эхэлнэ. 2. БНМУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх дараагийн Ерөнхийлөгч нь тангараг өргөх хүртэл үргэлжилнэ. 3. БНМУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг дайны болон гамшгийн үед органик хуулиар сунгаж болно. 4. БНМУ-ын Ерөнхийлөгчөөр хоёр удаа дараалан үүрэг гүйцэтгэсэн Ерөнхийлөгчийг дахин сонгохгүй.

		<p>[Үндсэн хуулийн 78 дугаар зүйлд 2000.07.05-ны өдрийн №1115-XIV хуулиар нэмэлт оруулсан.]</p> <p>(Эх сурвалж: https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf)</p>
25.	Монгол	<p>Хоёр. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч</p> <p>Гучдугаар зүйл.</p> <p>1.Монгол Улсын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн, Монголын ард түмний эв нэгдлийг илэрхийлэгч мөн.</p> <p>2.Ерөнхийлөгчөөр тавин нас хүрсэн, сүүлийн таваас доошгүй жил эх орондоо байнга оршин суусан, Монгол Улсын уугуул иргэнийг зургаан жилийн хугацаагаар зөвхөн нэг удаа сонгоно.</p> <p>/Энэ хэсгийг 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр өөрчлөн найруулсан./</p> <p>Гучин нэгдүгээр зүйл.</p> <p>1.Ерөнхийлөгчийн сонгууль хоёр шаттай байна.</p> <p>2.Улсын Их Хуралд суудал бүхий нам дангаараа буюу хамтран Ерөнхийлөгчид тус бүр нэг хүний нэр дэвшүүлнэ.</p> <p>3.Анхан шатны сонгуульд Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй, шууд сонгох эрхтэй оролцож, Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийн талаар саналаа нууцаар гаргана.</p> <p>4.Ерөнхийлөгчийн анхан шатны сонгуульд оролцсон нийт сонгогчийн олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргана.</p> <p>5.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн хэн нь ч ийнхүү сонгогчдын олонхын санал аваагүй бол анхны санал хураалтад оролцсон нийт сонгогчийн хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг дахин санал хураалтад оруулна. Дахин санал хураалтаар сонгуульд оролцсон нийт сонгогчийн олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг Улсын Их Хурал Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон гэж үзэж бүрэн эрхийг нь хүлээн зөвшөөрсөн хууль гаргана.</p> <p>6.Хэрэв хоёр дахь санал хураалтаар Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн хэн нь ч ийнхүү сонгогчдын олонхын санал аваагүй бол дахин сонгууль явуулна.</p> <p>7. /Энэ хэсгийг 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөөр хүчингүй болсонд тооцсон./</p> <p>8.Ерөнхийлөгч нь Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын гишүүн, хуулиар тогтоосон үүрэгт нь үл хамаарах бусад ажил, албан тушаал хавсарч болохгүй. Хэрэв Ерөнхийлөгч өөр ажил, албан тушаал эрхэлж байгаа бол тангараг өргөсөн өдрөөсөө эхлэн уул үүргээс чөлөөлөгдөнө.</p> <p>Гучин хоёрдугаар зүйл.</p> <p>1.Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх тангараг өргөснөөр эхэлж, шинэ сонгогдсон Ерөнхийлөгч тангараг өргөснөөр дуусгавар болно.</p>
26.	Өмнөд Африк	<p>86 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийн сонгууль</p> <p>1.Сонгуулийн дараа анхны хуралдаанаараа, мөн сул оронг нөхөх үед <u>Үндэсний Ассамблей гишүүдээсээ эмэгтэй, эсхүл эрэгтэй хүнийг Ерөнхийлөгчөөр сонгоно.</u></p> <p>2.Ерөнхий шүүгч нь Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулах хуралдааныг даргална, эсхүл өөр шүүгчийг томилно. Ерөнхийлөгчийг сонгоход 3 дугаар хавсралтын А хэсэгт заасан журмыг мөрдөнө.</p> <p>[хадмал гарчиг. (2) 2001 оны 34 дүгээр хуулийн 6 дугаар хэсгийг сольсон.]</p> <p>3.Ерөнхийлөгчийн сул оронг нөхөх сонгуулийг Ерөнхий шүүгчийн тогтоосон цаг, өдөр бөгөөд сул орон гарсан өдрөөс хойш 30-аас багагүй хоногийн дотор явуулна.</p> <p>[хадмал гарчиг. (3) 2001 оны 34 дүгээр хуулийн 6 дугаар хэсгийг сольсон.]</p> <p><u>ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ХАВСРАЛТ 3. СОНГУУЛИЙН ЖУРАМ</u></p> <p>А хэсэг - Үндсэн хуулийн албан тушаалтны сонгуулийн журам</p> <p>Албан ёсны шаардлага</p> <p>3. (1) Өргөдлийг 9 дүгээр зүйлд заасан журмын дагуу гаргана.</p> <p>(2) Өргөдөл гаргах маягт дээр гарын үсэг зурсан байна:</p> <p>а.<u>Ерөнхийлөгч</u>, Парламентын дарга, дэд даргыг сонгох бол <u>Үндэсний</u></p>

		<p><u>Ассамблейн хоёр гишүүний саналаар:</u> (3) Нэр дэвшсэн хүн нэр дэвшүүлэх маягт, эсхүл бичгээр баталгаажуулсан бусад маягтад гарын үсэг зурж, нэр дэвшүүлэхийг зөвшөөрч байгаагаа илэрхийлсэн байна. Нэр дэвшигчдийн нэрсийг зарлах 4.Энэхүү цагийн хуваарийн дагуу явуулах хуралдаанаар хуралдаан даргалагч нь нэр дэвшсэн хүмүүсийн нэрийг зарлах боловч мэтгэлцэхийг зөвшөөрөхгүй. Нэг нэр дэвшигч 5.Зөвхөн нэг хүн нэр дэвшсэн бол хуралдаан даргалагч тухайн нэр дэвшигчийг сонгогдсон гэж зарлана. Сонгуулийн журам 6.Нэгээс олон хүн нэр дэвшсэн бол – а.хуралдаан дээр нууц санал хураалтыг явуулна; б.хуралдаанд оролцсон гишүүн бүр ... нэг санал өгнө; болон в.олонхын санал авсан нэр дэвшигчийг хуралдаан даргалагч сонгогдсон гэж зарлана. (Эх сурвалж: https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-1996-1)</p>
27.	Пакистан* Үндсэн хууль нь 1973 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2018 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>41.2.Хамгийн багадаа 45 настайдаа лалын шашинтан болоогүй, Үндэсний Ассамблейн гишүүнээр сонгогдох эрхгүй хүн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдохгүй. 41.3.Ерөнхийлөгчийг Хоёрдугаар Хавсралтад заасны дагуу дараах бүрэлдэхүүнтэй Сонгуулийн коллегийн гишүүд сонгоно: -хоёр танхимын гишүүд; -орон нутгийн Ассамблейн гишүүд. 41.4.Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 60 хоногийн өмнө, 30-аас доошгүй хоногийн дараа Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулна. Хэрэв Үндэсний Ассамблей тарсны улмаас дээрх хугацаанд сонгууль явуулах боломжгүй бол Үндэсний Ассамблейн сонгуулийг явуулсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулна. 41.5.Ерөнхийлөгчийн сул оронг нөхөх сонгуулийг тухайн орон сул болсон өдрөөс хойш 30-аас доошгүй хоногийн дотор явуулна. Хэрэв Үндэсний Ассамблейн тарсны улмаас дээрх хугацаанд сонгууль явуулах боломжгүй бол Үндэсний Ассамблейн сонгуулийг явуулсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулна. (Эх сурвалж: https://na.gov.pk/uploads/documents/1333523681_951.pdf)</p>
28.	Португал Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>121 дүгээр зүйл. Сонгууль 1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг Португалын нутаг дэвсгэр дээр сонгогчдын жагсаалтад бүртгүүлсэн бүх Португал Улсын иргэд, мөн дараах хэсэгт заасны дагуу гадаадад амьдарч байгаа Португал Улсын бүх иргэдийн нийтээр, шууд, нууцаар санал хураалтаар сонгоно. 3.Португал Улсын нутаг дэвсгэрт санал өгөх эрхийг биечлэн хэрэгжүүлнэ. 122 дугаар зүйл. Сонгогдох эрх Санал өгөхөөр бүртгүүлсэн, 35 нас хүрсэн португал гаралтай иргэд БНУ-ын Ерөнхийлөгчид сонгогдоно. 124 дүгээр зүйл. Нэр дэвшүүлэх 1.БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад бүртгэлтэй 7500-аас доошгүй, 15000-аас илүүгүй иргэд нэр дэвшүүлнэ. 2.Сонгууль болохоос 30-аас доошгүй хоногийн өмнө БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийг Үндсэн хуулийн шүүхэд хүргүүлнэ. 3.Нэр дэвшигч нас барсан, эсхүл БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэх боломжгүй болсон зэрэг нөхцөл байдал үүссэн бол сонгуулийн ажиллагааг хуульд заасан нөхцөлийн дагуу сэргээнэ. 126 дугаар зүйл. Сонгуулийн тогтолцоо 1.Хүчинтэй саналын талаас илүү хувийг авсан нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Хоосон саналын хуудсыг зохих журмын дагуу санал өгсөнд тооцохгүй. 2.Нэр дэвшигчийн хэн нь ч ийм хэмжээний санал аваагүй бол анхны санал хураалт явуулсан өдрөөс хойш 21 хоногийн дотор дахин санал хураалт явуулна.</p>

		<p>3.Эхний санал хураалтаар олонхын санал авсан, нэрээ татаагүй хоёр нэр дэвшигчийг хоёр дахь шатны санал хураалтад оруулна.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Portugal_2005?lang=en)</p>
29.	<p>Самоа</p> <p>Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>18 дугаар зүйл. Төрийн тэргүүнийг сонгох (Election of Head of State)</p> <p>1.Төрийн тэргүүн нь намуудын, эсхүл засгийн эрхийг барьж байгаа намын санал болгосноор Хууль тогтоох Ассамблейгаас томилогдоно (shall be appointed).</p> <p>2.Дараах хүн төрийн тэргүүний албанд тэнцэхгүй:</p> <p>(а) Парламентын гишүүнээр сонгогдох эрхгүй бол;</p> <p>(б) Хууль тогтоох Ассамблейн тогтоолд заасан бусад ур чадвар эзэмшээгүй бол;</p> <p>(в) энэ хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу өмнө нь Төрийн тэргүүний албанаас чөлөөлсөн бол.</p> <p>4.Төрийн тэргүүний бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 60 хоногийн өмнө, эсхүл Төрийн тэргүүний сул орон гарсан бол аль болох богино хугацаанд намууд, эсхүл засгийн эрхийг барьж байгаа нам зөвхөн нэг хүний нэрийг Төрийн тэргүүнээр томилохыг зөвлөж Хууль тогтоох Ассамблейн даргад бичгээр мэдэгдэнэ.</p> <p>5.Хууль тогтоох Ассамблейн дарга мэдэгдлийг хүлээн авсны дараа аль болох хурдан дараах арга хэмжээг авна:</p> <p>(а) Хууль тогтоох Ассамблей хуралдаж байгаа бол Төрийн тэргүүнийг томилох тухай мэдэгдлийг Хууль тогтоох Ассамблейд хүргүүлнэ; эсхүл</p> <p>(б) Хууль тогтоох Ассамблей хуралдаагүй бол Төрийн тэргүүнийг томилох Хууль тогтоох Ассамблейн хуралдааныг зарлана хуралдуулна.</p> <p>6.Хууль тогтоох Ассамблейн дарга Төрийн тэргүүнийг томилох тухай тогтоол гаргаж, гарын үсэг зурна.</p> <p>Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Samoa_2017?lang=en)</p>
30.	<p>Серби</p> <p>Үндсэн хууль нь 2006 онд батлагдсан.</p>	<p>114 дүгээр зүйл. Сонгууль</p> <p><u>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг хуульд заасны дагуу шууд, нүүцээр санал хурааж сонгоно.</u></p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 90 хоногийн өмнө Үндэсний Ассамблейн Ерөнхийлөгч товлон зарлах ба уг сонгуулийг 60 хоногийн дотор явуулж дуусгана.</p> <p>(Эх сурвалж: https://www.srbija.gov.rs/tekst/en/130144/constitution-of-serbia.php)</p>
31.	<p>Словак</p> <p>Үндсэн хууль нь 1992 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2017 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>101.1.Бүгд Найрамдах Словак Улс (БНСУ)-ын тэргүүн нь Ерөнхийлөгч байна. Ерөнхийлөгч нь БНСУ-ыг дотоод болон гадаадад төлөөлж, өөрийн шийдвэрээр Үндсэн хуулийн байгууллагуудын байнгын үйл ажиллагааг хангана. Ерөнхийлөгч нь өөрийн ухамсар, итгэл үнэмшлийнхээ дагуу үүргээ гүйцэтгэх ба тушаалд захирагдахгүй.</p> <p>101.2.БНСУ-ын иргэд Ерөнхийлөгчөө 5 жилийн хугацаатайгаар шууд, нүүц санал хураалтаар сонгоно. БНСУ-ын Үндэсний Зөвлөлд санал өгөх эрхтэй иргэд Ерөнхийлөгчид санал өгөх эрхтэй.</p> <p>101.3.Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг Үндэсний Зөвлөлийн 15-аас доошгүй гишүүн, эсхүл 15000-аас доошгүй сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн гарын үсэгтэй өргөдлийн үндсэн дээр БНСУ-ын Үндэсний Зөвлөлөөс санал болгоно. Саналуудыг сонгууль зарласан өдрөөс хойш 21 хоногийн дотор БНСУ-ын Үндэсний Зөвлөлийн даргад өргөн мэдүүлнэ.</p> <p>101.4.Нэр дэвшигч нь сонгогчдын олонхын санал авсан бол Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч шаардлагатай олонхын саналыг аваагүй бол санал хураалт явуулснаас хойш 14 хоногийн дотор хоёр дахь шатны санал хураалт явуулна.</p> <p>Хамгийн олон хүчинтэй санал авсан хоёр нэр дэвшигч хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцоно. Хоёр дахь шатны санал хураалтаар сонгогчдын хүчинтэй хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч нь Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</p> <p>101.5.Эхний шатны санал хураалтаар хамгийн олон хүчинтэй санал авсан хоёр нэр дэвшигчдийн аль нэг нь хоёр дахь шатны санал хураалтаас өмнө Ерөнхийлөгчийн сонгуулиас нэрээ татсан, эсхүл нэр дэвшигчийн эрхээсээ татгалзсан бол хамгийн олон хүчинтэй санал авсан дараагийн нэр дэвшигч хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцоно. Хоёр дахь шатны санал</p>

		хураалтад хоёр нэр дэвшигч гараагүй бол хоёр дахь шатны санал хураалтыг явуулахгүй. БНСУ-ын Үндэсний Зөвлөлийн Ерөнхийлөгч сонгуулийн шинээр товлон зарлах ба сонгууль зарласан өдрөөс хойш 60 хоногийн дотор явуулна. 101.6.Ерөнхийлөгчид нэг нэр дэвшигч байгаа бол сонгууль явуулах ба нэр дэвшигч нь сонгуульд оролцсон сонгогчдын олонхын санал авсан бол Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно... (Эх сурвалж: https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf)
32.	Словени Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	103 дугаар зүйл. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгох <u>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн, шууд, нууц санал хураалтаар сонгоно.</u> Сонгогчдын олонхын санал авсан нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. БНУ-ын Ерөнхийлөгч нь 5 жилийн хугацаатай сонгогдох ба дээд тал нь хоёр удаа дараалан сонгогдож болно. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дайны болон онц байдлын үед дуусгавар болсон бол уг нөхцөл байдал дууссанаас хойш зургаан сарын дараа Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусна. БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр зөвхөн Словени Улсын иргэн сонгогдоно. Үндэсний Ассамблейн Ерөнхийлөгч БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг товлон зарлана. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг одоогийн Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 15-аас доошгүй хоногийн өмнө сонгоно. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Slovenia_2016?lang=en)
33.	Тринидад ба Тобаго Үндсэн хууль нь 1976 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2007 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	28 дугаар зүйл. Сонгуулийн коллеги <u>1.Сонгуулийн коллеги нь Сенатын болон Төлөөлөгчдийн танхимын нийт гишүүдээс бүрдэнэ.</u> 2.Парламентын дарга Сонгуулийн коллегийг зарлан хуралдуулна. 3.Парламентын дарга Сонгуулийн коллегийн хуралдааныг даргалах ба хуралдаанд эхний саналыг гаргах эрхтэй. 4.Энэ бүлэгт заасны дагуу Сонгуулийн коллеги нь хуралдааны дэгээ тогтоож болох ба хуралдаанаа хойшлуулах, эсхүл завсарлуулах, мөн сонгууль явуулахад гарч болзошгүй хүндрэлийг арилгахад шаардлагатай бусад зохицуулалтыг энэ бүлгийн дагуу тогтоож болно. <u>5.Сонгуулийн коллегийн ирцийг Парламентын дарга, 10 сенатор болон Төлөөлөгчдийн танхимын 12 гишүүн бүрдүүлнэ.</u> 29 дүгээр зүйл. Сонгууль явуулах журам Ерөнхийлөгчийг Сонгуулийн коллеги нууц санал хураалтаар сонгоно. (Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Trinidad_and_Tobago_2007?lang=en)
34.	Унгар Үндсэн хууль нь 2011 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	Үндэсний Ассамблей 1 дүгээр зүйл. 2.Үндэсний Ассамблейн бүрэн эрх: д) БНУ-ын Ерөнхийлөгч, Үндсэн хуулийн шүүхийн Ерөнхийлөгч болон гишүүд, Дээд шүүх (Curia)-ийн Ерөнхийлөгч, Үндэсний шүүхийн захиргааны Ерөнхийлөгч, Ерөнхий прокурор, Үндсэн эрхийн асуудал хариуцсан Комиссар, Ерөнхий аудиторыг сонгох; БНУ-ын Ерөнхийлөгч 10 дугаар зүйл. <u>1.Ерөнхийлөгчийг Үндэсний Ассамблейгаас 5 жилийн хугацаагаар сонгоно.</u> 2.Унгар Улсын 35 нас хүрсэн иргэн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдох эрхтэй. 3.Ерөнхийлөгчийг зөвхөн нэг удаа улируулан сонгож болно. 11 дүгээр зүйл. 1.Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 30-аас доошгүй хоногийн дараа, 60-аас дээшгүй хоногийн өмнө, эсхүл түүний бүрэн эрх нь хугацаанаасаа өмнө дуусгавар болсон өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг явуулна. Үндэсний Ассамблейн дарга Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг товлон зарлана. Үндэсний Ассамблей нь Ерөнхийлөгчийг нууц санал хураалтаар сонгоно. 2.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн өмнө нэр дэвшүүлэх ажиллагаа явагдана. <u>Үндэсний Ассамблейн гишүүдийн 1/5-ээс доошгүй нь бичгээр санал ирүүлсэн бол нэр дэвшүүлэх ажиллагааг хүчин төгөлдөр гэж үзнэ.</u>

		<p>Нэр дэвшигчдийг санал хураахаас өмнө Үндэсний Ассамблейн даргад өргөн мэдүүлнэ. Үндэсний Ассамблейн гишүүн бүр нэг нэр дэвшигчийг санал болгож болно. Хэрэв Үндэсний Ассамблейн гишүүн нэгээс илүү нэр дэвшигчийг санал болгосон бол тухайн гишүүний бүх саналыг хүчингүйд тооцно.</p> <p><u>3.Эхний шатны санал хураалтаар Үндэсний Ассамблейн гишүүдийн 2/3-ын санал авсан нэр дэвшигч нь Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</u></p> <p>4.Хэрэв эхний шатны санал хураалтаар сонгуулийн үр дүн шийдвэрлэгдэхгүй бол хоёр дахь шатны санал хураалтыг явуулна. Эхний шатанд хамгийн олон санал авсан эхний 2 нэр дэвшигч хоёр дахь шатны санал хураалтад өрсөлдөнө. Хэрэв эхний шатанд нэр дэвшигчдийн саналын тоо тэнцсэн бол хамгийн олон санал авсан бүх нэр дэвшигчид хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцож болно. Хоёр дахь шатны санал хураалтад сонгогчдын тооноос үл хамааран гишүүдийн хүчинтэй саналын олонхыг авсан нэр дэвшигч нь Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</p> <p>Хэрэв хоёр дахь шатны санал хураалтаар сонгуулийн үр дүн шийдвэрлэгдэхгүй бол дахин нэр дэвшүүлж шинэ сонгууль явуулна.</p> <p>5.Санал хураалтыг дараалан 2 хоногийн дотор явуулна.</p> <p>6.Шинээр сонгогдсон Ерөнхийлөгч нь өмнөх Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дууссан, эсхүл сонгуулийн үр дүнг зарласнаас хойш 8 дахь хоногт түүний бүрэн эрх дуусгавар болсны дараа үүрэгт ажилдаа орно. Үүрэгт ажилдаа орохоосоо өмнө Үндэсний Ассамблейд тангараг өргөнө.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Hungary_2016?lang=en)</p>
35.	Фижи Үндсэн хууль нь 2013 онд батлагдсан.	<p>84 дүгээр зүйл. Ерөнхийлөгчийн томилгоо (appointment)</p> <p>(1) Ерөнхийлөгчийг энэ хэсэгт заасны дагуу Парламентаас томилно.</p> <p>(2) Ерөнхийлөгчийн сул орон гарсан бол <u>Ерөнхий сайд, сөрөг хүчний удирдагч тус бүр нэг хүний нэрийг дэвшүүлж</u> Парламентын даргад өргөн мэдүүлэх ба тэрхүү хоёр нэр дэвшигчийг Парламентын гишүүдийн санал хураалтад оруулна.</p> <p>(3) <u>Хуралдаанд оролцсон Парламентын гишүүдийн олонхын дэмжлэг авсан хүнийг Ерөнхийлөгчөөр томилно.</u> Парламентын дарга шинэ Ерөнхийлөгчийн нэрийг нийтэд зарлана.</p> <p>(4) Нэр дэвшигчдийн ижил тооны санал авсан бол 24 цагийн дараа Парламентын дарга дахин санал хураалт явуулна. Ерөнхийлөгчид нэр дэвшсэн хүн Парламентын гишүүдийн олонхын дэмжлэг авах хүртэл санал хураалт үргэлжилнэ. Харин гурав дахь шатны санал хураалт явуулсны дараа нэр дэвшигчдийн хэн ч Парламентын гишүүдийн олонхын дэмжлэг аваагүй бол Парламентаас Ерөнхий сайдын өргөн мэдүүлсэн хүнийг Ерөнхийлөгчөөр томилж, Парламентын дарга нийтэд зарлана.</p> <p>(5) Хэрэв Ерөнхий сайд, сөрөг хүчний удирдагч хамтран нэг хүнийг нэр дэвшүүлсэн бол санал хураалт явуулахгүй Парламентаас тэр хүнийг Ерөнхийлөгчөөр томилж, Парламентын дарга нийтэд зарлана.</p> <p>85 дугаар зүйл. Бүрэн эрхийн хугацаа, цалин хөлс</p> <p>(1) Ерөнхийлөгч 3 жилийн хугацаатай томилогдох ба дахин 3 жилийн хугацаагаар томилогдож болно...</p> <p>(Эх сурвалж: https://www.laws.gov.fj/Home/information/constitutionoftherepublicoffiji)</p>
36.	Финланд Үндсэн хууль нь 1999 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2011 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.	<p>V бүлэг. БНУ-ын Ерөнхийлөгч ба Засгийн газар</p> <p>54 дүгээр зүйл. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгох журам</p> <p><u>БНУ-ын Ерөнхийлөгч нь Финланд Улсын иргэдийн дундаас шууд санал өгөх замаар 6 жилийн хугацаатай сонгогдоно.</u> Нэг хүн Ерөнхийлөгчөөр хоёроос илүүгүй удаа дараалан сонгогдож болно.</p> <p><u>Сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын талаас илүү хувийн санал авсан нэр дэвшигч нь Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</u> Нэр дэвшигчдийн хэн ч олонхын санал аваагүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийн хооронд дахин сонгууль явуулна. Шинэ сонгуулиар хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Нэг хүн нэр дэвшсэн бол санал хураахгүйгээр сонгогдоно.</p> <p><u>Нэр дэвшүүлэх эрхийг Парламентын өнгөрсөн сонгуулиар суудал авсан нам, мөн сонгуулийн эрх бүхий 20000 иргэдийн бүлэг эдэлнэ.</u> Сонгуулийг товлон зарлах, Ерөнхийлөгчийг сонгох журмыг хуулиар нарийвчлан тогтооно.</p> <p>(Эх сурвалж: https://oikeusministerio.fi/en/constitution-of-finland)</p>

<p>37. Умард Македон Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2011 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>80 дугаар зүйл. <u>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн, шууд, нууц санал хураалтаар 5 жилийн хугацаатай сонгоно.</u> Нэг хүн БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр хоёроос илүүгүй удаа сонгогдоно. БНУ-ын Ерөнхийлөгч нь сонгуулийн өдөр 40 нас хүрсэн Бүгд Найрамдах Македон Улсын иргэн байна. Хэрэв сонгуулийн өдрийн байдлаар сүүлийн 15 жилийн хугацаанд хамгийн багадаа 10 жил Бүгд Найрамдах Македон Улсад оршин суугаагүй хүн БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдохгүй.</p> <p>81 дүгээр зүйл. <u>Сонгуулийн эрх бүхий 10000-аас доошгүй иргэд, эсхүл Бүгд Найрамдах Улсын Ассамблейн 30-аас доошгүй төлөөлөгч БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлж болно.</u> БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигч нь нийт сонгогчдын олонхын дэмжсэн саналаар сонгогдоно. Эхний шатны санал хураалтад нэр дэвшигчдийн хэн нь ч шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол хоёр дахь шатны санал хураалтыг эхний шатанд хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчээр хязгаарлана.</p> <p>Эхний шатны санал хураалт дууссанаас хойш 14 хоногийн дотор хоёр дахь шатны санал хураалтыг явуулна. Нэр дэвшигч нь сонгогчдын нэрсийн жагсаалтад бүртгэгдсэн иргэдийн талаас дээш хувь нь саналаа өгч, санал хураалтад оролцсон сонгогчдын олонхын саналыг авсан нэр дэвшигч Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Хоёр дахь шатны санал хураалтаар нэр дэвшигчдийн хэн нь ч шаардлагатай олонхын саналыг аваагүй бол сонгуулийн үйл явцыг бүхэлд нь дахин явуулна.</p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэг хүн нэр дэвшсэн бол тэрээр эхний шатны санал хураалтаар шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол сонгуулийн үйл явцыг бүхэлд нь дахин явуулна.</p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгууль өмнөх Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацааны сүүлийн 60 хоногт болно. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа нь дуусгавар болсон бол бүрэн эрх нь дуусгавар болсон өдрөөс хойш 40 хоногийн дотор шинэ Ерөнхийлөгчийг сонгох сонгуулийг явуулна...</p> <p>Нэмэлт өөрчлөлт XXXI 1. <u>Нэр дэвшигч нь нэрсийн жагсаалтад бүртгэгдсэн сонгогчдын 40-өөс дээш хувийн олонхын санал авсан бол Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</u> 2. Энэхүү нэмэлт өөрчлөлт нь Бүгд Найрамдах Македон Улсын Үндсэн хуулийн 81 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсгийг орлоно. (Эх цурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011?lang=en)</p>
<p>38. Хорват Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>5 дугаар зүйл. <u>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн, тэгш сонгох эрхийн үндсэн дээр шууд, нууц санал хураалтаар 5 жилийн хугацаатай сонгоно.</u> БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр хоёроос дээш удаа сонгогдохгүй.</p> <p><u>Сонгуульд оролцсон нийт сонгогчдын олонхын саналаар БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгоно.</u> Хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч олонхын санал аваагүй бол 14 хоногийн дараа дахин сонгууль явуулна.</p> <p>Эхний шатны санал хураалтаар хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигч нь хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцоно. Хэрэв нэр дэвшигчдийн аль нэг нь нэрээ татсан бол хамгийн олон санал авсан дараагийн нэр дэвшигч хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцоно.</p> <p>БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг одоогийн Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 30-аас доошгүй хоногийн дараа, 60-аас илүүгүй хоногийн өмнө явуулна...</p> <p>(Эх цурвалж: https://www.sabor.hr/en/constitution-republic-croatia-consolidated-text)</p>
<p>39. Чех Үндсэн хууль нь 1991 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>54 дүгээр зүйл. 1. БНУ-ын Ерөнхийлөгч бол төрийн тэргүүн байна. 2. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн санал хураалтаар шууд сонгоно. 3. БНУ-ын Ерөнхийлөгч үүргээ гүйцэтгэхэд хариуцлага хүлээхгүй.</p> <p>55 дугаар зүйл. БНУ-ын Ерөнхийлөгч тангараг өргөснөөр бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж эхэлнэ. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа таван жил ба энэ хугацаа тангараг өргөсөн өдрөөс эхэлнэ.</p>

		<p>56 дугаар зүйл.</p> <p>1.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг бүх нийтийн, тэгш, шууд санал өгөх эрхийн үндсэн дээр нууц санал хураах хэлбэрээр явуулна.</p> <p>2.Хууль ёсны сонгогчдын талаас илүү олонхын санал авсан нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно. Ийм нэр дэвшигч байхгүй бол сонгуулийн эхний шатны санал хураалт явуулсан өдрөөс хойш 14 хоногийн дараа сонгуулийн хоёр дахь шатны санал хураалт явуулах ба эхний шатны санал хураалтад хамгийн өндөр амжилт үзүүлсэн хоёр нэр дэвшигч оролцоно. Хэрэв нэр дэвшигчид тэнцүү тооны санал авсан бол хууль ёсны сонгогчдын олонхын санал авсан бүх нэр дэвшигчид хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцоно, хэрэв хоёроос доошгүй ийм нэр дэвшигч байгаа бол мөн хууль ёсны сонгогчдын дараагийн хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигчид хоёр дахь шатны ын олонхын санал авсан бүх нэр дэвшигчид хоёр дахь шатны санал оролцоно.</p> <p>3.Нэр дэвшигч санал хураалтын хоёр дахь шатанд хууль ёсны сонгогчдын олонхын санал авсан байна. Хэрэв ийм нэр дэвшигч олон байгаа бол БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгохгүй ба 10 хоногийн дотор БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн шинэ сонгууль болно.</p> <p>4.Хоёр дахь шатны санал хураалтад оролцсон нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд дахин нэр дэвшихгүй, эсхүл ийм нэр дэвшигч БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвших эрхээсээ татгалзсан бол, сонгуулийн эхний шатанд дараагийн хамгийн олон санал авсан нэр дэвшигч хоёр дахь шатны сонгуульд оролцоно.</p> <p><u>5.Бүгд Найрамдах Чех Улс (БНЧУ)-ын 18 нас хүрсэн иргэн бүр Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй. Ийнхүү нэр дэвшүүлэхэд тухайн нэр дэвшигчийг дэмжсэн өргөдөлд БНЧУ-ын Ерөнхийлөгчид санал өгөх эрх бүхий 50000-аас доошгүй иргэний гарын үсэг зурсан байна.</u></p> <p><u>Нэр дэвшигчийг Парламентын 10-аас доошгүй депутат, эсхүл 10-аас доошгүй сенатор санал болгож болно.</u></p> <p>6.18 нас хүрсэн БНЧУ-ын иргэн бүр сонгох эрхтэй.</p> <p>7.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг одоогийн Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн сүүлийн 60 хоногийн дотор, ингэхдээ одоогийн Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 30 хоногийн өмнө явуулна.</p> <p>Хэрэв Ерөнхийлөгчийн орон суларсан бол Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг 90 хоногийн дотор явуулна.</p> <p>8.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг БНЧУ-ын Сенатын дарга нь сонгууль явуулахаас 90 хоногийн өмнө товлон зарлана.</p> <p>Хэрэв Ерөнхийлөгчийн орон суларсан бол БНЧУ-ын Сенатын дарга нь ийм сонгууль явуулахаас 10-аас доошгүй хоногийн өмнө, мөн сонгууль явуулахаас 80 хоногийн өмнө нэгэн зэрэг Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг зарлана. (Should the office of the President become vacant, the President of the Senate shall announce the election of the President 10 days prior to holding such election at the latest and simultaneously 80 days prior to holding such election.)</p> <p>9.Хэрэв БНЧУ-ын Сенатын даргын суудал сул байх бол Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг Төлөөлөгчдийн танхимын дарга товлон зарлана.</p> <p>57 дугаар зүйл.</p> <p>1.Сенатораар сонгогдох эрхтэй аливаа иргэн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдож болно.</p> <p>2.Хэн ч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр хоёроос дээш удаа дараалан сонгогдохгүй.</p> <p>58 дугаар зүйл.</p> <p>Ерөнхийлөгчийн сонгуульд сонгох эрхээ хэрэгжүүлэх, мөн БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх, сонгуулийг товлон зарлах, явуулах, сонгуулийн дүнг зарлах, сонгуультай холбоотой маргааныг шүүхээр хянан шийдвэрлэх үйл явцыг хуулиар зохицуулна.</p> <p>(Эх сурвалж: https://www.usoud.cz/en/legal-basis)</p>
40.	Швейцар* Үндсэн хууль нь 1999 онд батлагдаж,	<p>168 дугаар зүйл. Томилгоонууд</p> <p>1.Холбооны Хурал нь Холбооны Зөвлөл (Federal Council)-ийн гишүүд, Холбооны Канцлер, Холбооны Дээд шүүхийн шүүгчид, дайны үед Зэвсэгт хүчний ерөнхий командлагчийг ("Генерал") сонгоно.</p>

	<p>хамгийн сүүлд 2014 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p>2.Холбооны Хуралд бусад томилгоог хийх, батлах эрхийг хуулиар олгож болно.</p> <p>175 дугаар зүйл. Бүрэлдэхүүн ба сонгууль</p> <p>1.Холбооны Зөвлөл долоон гишүүнээс бүрдэнэ.</p> <p>2.<u>Холбооны Зөвлөлийн гишүүд нь Үндэсний Зөвлөл (Парламентын доод танхим)-ийн сонгууль бүрийн дараа Холбооны Хурлаас сонгогдоно.</u></p> <p>3.Холбооны Зөвлөлийн гишүүд 4 жилийн хугацаатай сонгогдоно. Үндэсний зөвлөлийн гишүүнээр сонгогдох эрхтэй аливаа Швейцар Улсын иргэн Холбооны Зөвлөлийн гишүүнээр сонгогдож болно.</p> <p>4.Холбооны Зөвлөлийг сонгохдоо Швейцар Улсын газар зүйн болон хэлний янз бүрийн бүс нутгийг зохих ёсоор төлөөлөхөд анхаарна.</p> <p>176 дугаар зүйл Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх</p> <p>1.Холбооны улсын Ерөнхийлөгч Холбооны Зөвлөлийг тэргүүлнэ.</p> <p>2.Холбооны Зөвлөлийн Ерөнхийлөгч, Дэд Ерөнхийлөгчийг Холбооны Зөвлөлийн гишүүдийн дундаас Холбооны Хурал нэг жилийн хугацаагаар сонгоно.</p> <p>3.Дараагийн жил тэднийг дахин сонгохгүй. Ерөнхийлөгч нь дараагийн жил Дэд Ерөнхийлөгчөөр сонгогдохгүй.</p> <p>(Эх сурвалж: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1999/404/en)</p>
<p>41. Энэтхэг*</p> <p>Үндсэн хууль нь 1949 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2016 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>		<p>I бүлэг. Гүйцэтгэх засаглал</p> <p>Ерөнхийлөгч, дэд Ерөнхийлөгч</p> <p>54 дүгээр зүйл. Ерөнхийлөгчийн сонгууль</p> <p><u>Ерөнхийлөгчийг дараах гишүүдээс бүрдэх Сонгуулийн коллегииос сонгоно:</u></p> <p>а) <u>Парламентын хоёр танхимын сонгогдсон гишүүд;</u></p> <p>б) <u>муж улсын хууль тогтоох байгууллагын сонгогдсон гишүүд.</u></p> <p>Тайлбар: Үндсэн хуулийн энэ зүйл болон 55 дугаар зүйлд "Муж" гэсэнд Делигийн Үндэсний нийслэлийн нутаг дэвсгэр (the National Capital Territory of Delhi) болон Пондичерригийн Холбооны нутаг дэвсгэр (the Union territory of Pondicherry) орно.</p> <p>55 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийг сонгох журам</p> <p>1.Ерөнхийлөгчийн сонгуулиар аль болох муж улсуудын төлөөллийн жигд хэмжээг баримтална.</p> <p>2.Муж улсуудын хооронд ийм жигд байдал, муж улсууд болон Холбооны улс хоорондын тэгш байдлыг хангахын тулд муж улс бүрийн Хууль тогтоох хурлын гишүүн тус бүрийн ийм сонгуульд өгөх эрхтэй саналын тоог дараах байдлаар тогтооно:</p> <p>а) муж улсын Хууль тогтоох хурлын сонгогдсон гишүүн бүр тухайн муж улсын хүн амыг хууль тогтоох хурлын гишүүдийн нийт тоонд хуваасан харьцааг нэг мянгад үржүүлсэн саналын эрхтэй байна;</p> <p>б) хэрэв дурдсан нэг мянгатын үржвэрийг нэмсний дараа 500-аас доошгүй үлдсэн бол (а) дэд зүйлд заасан гишүүн бүрийн саналын тоог нэгээр нэмэгдүүлнэ;</p> <p>в) Парламентын хоёр танхимын гишүүн бүр (а) ба (б)-д заасны дагуу муж улсуудын Хууль тогтоох хурлын гишүүдэд олгосон нийт саналын тоог Парламентын хоёр танхимын нийт гишүүдийн тоонд хуваасны үр дүнд гарсан тооны саналын эрхтэй байна: талаас илүү хувийг нэг нэгж гэж тооцох ба бусад хувийг тооцохгүй.</p> <p>3.Ерөнхийлөгчийн сонгуулийг хувь тэнцүүлсэн тогтолцооны дагуу нэг санал шилжүүлэх замаар, нууц санал хураалтаар явуулна.</p> <p>56 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа</p> <p>1.Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 5 жил байна...</p> <p>57 дугаар зүйл. Дахин сонгогдох эрх</p> <p>Ерөнхийлөгчийн албыг хашиж байгаа, эсхүл хашиж байсан хүн энэ Үндсэн хуульд заасан бусад заалтыг баримтлан уг албанд улиран сонгогдох эрхтэй.</p> <p>58 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоход тавигдах шаардлага</p> <p>1.Дараах тохиолдолд Ерөнхийлөгчөөр сонгогдохгүй:</p> <p>а) Энэтхэг Улсын иргэн биш бол;</p> <p>б) 35 нас хүрээгүй бол;</p> <p>в) Ардын танхимын гишүүнээр сонгогдох эрхгүй бол.</p> <p>(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/India_2016?lang=en)</p>

<p>42. Эстони Үндсэн хууль нь 1992 онд батлагдаж, хамгийн сүүлд 2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт орсон.</p>	<p style="text-align: center;">IV бүлэг. Рийгикогу</p> <p>65 дугаар зүйл. Рийгикогу дараах эрх, үүрэгтэй: 3) Үндсэн хуулийн 79 дүгээр зүйлд заасны дагуу БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгох;</p> <p style="text-align: center;">V бүлэг. БНУ-ын Ерөнхийлөгч</p> <p>79 дүгээр зүйл. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг Рийгикогу, эсхүл энэ зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан бол Сонгуулийн коллечи сонгоно. <u>Рийгикогугийн гишүүдийн 1/5-ээс доошгүй нь БНУ-ын Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй.</u> БНУ-ын Ерөнхийлөгчид 40 нас хүрсэн Эстони Улсын иргэнийг нэр дэвшүүлнэ. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг нууц санал хураалтаар сонгоно. Рийгикогугийн гишүүн бүр нэг саналтай. <u>Рийгикогугийн гишүүдийн 2/3-ын олонхын санал авсан нэр дэвшигч нь БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</u> Хэрэв нэр дэвшигчдийн хэн нь ч шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол шинэ санал хураалтыг дараагийн өдөр нь явуулна. Хоёр дахь санал хураалт эхлэхээс өмнө нэр дэвшигчдийг шинээр тодруулна. Хоёр дахь шатанд нэр дэвшигчдийн хэн нь ч шаардлагатай олонхын санал аваагүй бол хоёр дахь шатны санал хураалтаар хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийн хооронд гурав дахь санал хураалтыг тухайн өдөртөө явуулна. Гурав дахь шатны санал хураалтаар БНУ-ын Ерөнхийлөгч мөн сонгогдоогүй бол Рийгикогугийн Ерөнхийлөгч нэг сарын дотор БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгох Сонгуулийн коллечи зарлан хуралдуулна. Сонгуулийн коллечи нь Рийгикогугийн гишүүд болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хурлын төлөөлөгчдөөс бүрдэнэ. Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хурал бүр нэгээс багагүй Эстони Улсын иргэн болох төлөөлөгчийг Сонгуулийн коллечид сонгоно. Рийгикогуд хамгийн олон санал авсан хоёр хүнийг Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлж байгааг Сонгуулийн коллечид танилцуулна. Сонгуулийн коллечийн 21-ээс доошгүй гишүүн Ерөнхийлөгчид нэр дэвшүүлэх эрхтэй. Сонгуулийн коллечиор санал өгсөн гишүүдийн олонхын саналаар БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгоно. Эхний шатны санал хураалтад нэр дэвшигчдийн хэн ч сонгогдоогүй бол хамгийн олон санал авсан хоёр нэр дэвшигчийн хооронд хоёр дахь шатны санал хураалтыг тухайн өдөртөө явуулна. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийг сонгох нарийвчилсан журмыг БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулиар тогтооно.</p> <p>80 дугаар зүйл. БНУ-ын Ерөнхийлөгч 5 жилийн хугацаатай сонгогдоно. Хэн ч БНУ-ын Ерөнхийлөгчөөр дараалан хоёроос дээш удаа сонгогдохгүй. БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуулийг БНУ-ын Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа дуусахаас 60-аас доошгүй хоногийн өмнө, 10-аас доошгүй хоногийн дараа явуулна.</p> <p style="text-align: right;">(Эх сурвалж: https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/02/3_Pohiseadus_VENE.pdf)</p>
<p>43. Этиоп* Үндсэн хууль нь 1994 онд батлагдсан.</p>	<p>70 дугаар зүйл. Ерөнхийлөгчийг нэр дэвшүүлэх, томилох 1. Ардын Төлөөлөгчдийн танхим Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчийг тодруулна. 2. Ардын Төлөөлөгчдийн танхим болон Холбооны танхимын <u>хамтарсан хуралдаанаар нэр дэвшигчийг 2/3-ын олонхын саналаар дэмжсэн бол Ерөнхийлөгчөөр сонгогдоно.</u> 3. Аль нэг танхимын гишүүн Ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон бол суудлаа чөлөөлнө. 4. Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрхийн хугацаа 6 жил байна. Ерөнхийлөгчөөр хоёроос дээш удаа сонгогдохгүй.</p> <p style="text-align: right;">(Эх сурвалж: https://constituteproject.org/constitution/Ethiopia_1994?lang=en)</p>

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол хэл дээр

- Лүндээжанцан Д., Өлзийсайхан Л. Парламентат ёс. УБ., 2005 он.
- Монгол Улсын Үндсэн хууль. 1992 он.
- “Монгол Улсад ардчиллыг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн үүрэг” Дүн шинжилгээ. УБ., 2015 он.
- Товуусүрэн Ц. “Үндсэн хуулиа ойлгохуй”. Хоёр дахь хэвлэл. УБ., 2020 он.
- Удирдлагын академи. Монгол Улсын төрийн тогтолцоон дахь Ерөнхийлөгчийн байх суурь: Бүрэн эрхийн шинжилгээ. УБ., 2019 он.
- Улсын Их Хурал. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар анхдугаар зөвлөлдөх санал асуулга явуулах сэдвийн танилцуулга. УБ., 2017 он.
- Улсын Их Хурал. Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт (Товч танилцуулга). УБ., 2021 он.
- Улсын Их Хурал. Үндэсний Статистикийн хороо. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар анхдугаар зөвлөлдөх санал асуулгын дүн. УБ., 2017 он.
- Улсын Их Хурал. Үндэсний Статистикийн хороо. Монгол Улсын Үндсэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлаар анхдугаар зөвлөлдөх санал асуулга явуулах сэдвийн танилцуулга. УБ., 2017 он.
- Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын Ардын Их Хурал ба Монгол Улсын Үндсэн хууль – 1990-1992. Баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ., 2016 он.
- Улсын Их Хурлын Тамгын газар. БНМАУ-ын УБХ-ын 1991.10.17-ны өдрийн хуралдааны тэмдэглэл.
- Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Судалгааны алба. Дэлхийн 25 орны сүүлийн 50 жилийн засаглалын хэлбэр, төрийн тэргүүний сонгуулийн тогтолцоо, төрийн тэргүүнээр ажилласан хүмүүс. Мэдээлэл, лавлагаа (СТ-15/420). УБ., 2015 он.
- Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Судалгааны алба. Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хэлбэрийн талаарх парламентын бүгд найрамдах засаглалтай улсуудын Үндсэн хуулийн зохицуулалт. Харьцуулсан судалгаа (СТ-18/207). УБ., 2018 он.
- Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Судалгааны алба. Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992) ба Монгол Улсын Их цаазын төслүүдийн (1991.VI.05, X.05, XI.07) харьцуулалт. Харьцуулсан судалгаа (СТ-15/206). УБ., 2015 он.
- Улсын Их Хурлын Тамгын газрын Судалгааны алба. Парламентын засаглалтай улс орнуудын төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт. Харьцуулсан судалгаа (СТ-17/206). УБ., 2017 он.
- Чимид Б. Ардчилсан Үндсэн хууль бол Монголын ард түмний бүтээл. “Ардчилсан Үндсэн хууль-20” эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл. УБ., 2012.
- Энхбаатар Ч., Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн институцын онцлог, үүсэл, хөгжил. Удирдахуйн онол, практикийн асуудлууд (Эрдэм шинжилгээний асуудлууд). №1 (23). 2020 он.

Англи хэл дээр

- ACE Electoral Knowledge Network. <https://aceproject.org/main/english/es/esi01.htm>
- <https://www.britannica.com/topic/head-of-state>
- International IDEA. Non-Executive Presidents in Parliamentary Democracies. 2017. Second edition.